

Центральноукраїнський національний технічний університет
ЦЗДО
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої
освіти
на тему:
«Розвиток національного ринку товарів та послуг з
урахуванням принципів транснаціональних корпорацій»

Виконала здобувачка вищої освіти
2 курсу, групи МЕВ-23мз
ОПП «Міжнародна економіка та
бізнес»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Макогон В.В.
« ____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи
д.е.н., професор
_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

Рецензент _____

АНОТАЦІЯ

Розвиток національного ринку товарів та послуг з урахуванням принципів транснаціональних корпорацій. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня «магістр» за освітньо-професійною програмою «Міжнародна економіка та бізнес» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2024.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано передумови та сучасний стан транснаціоналізації економіки України на галузевому та регіональному рівнях. Досліджуються перспективи та пріоритети розширення діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) на вітчизняному ринку товарів і послуг. Визначені механізми та мотиви транснаціоналізації як ключового чинника формування глобальної економіки. Проаналізовано переваги, недоліки, загрози та виклики від діяльності ТНК для країн-експортерів та реципієнтів інвестицій. Обґрунтовано механізми, інструменти та чинники формування транснаціонального характеру економіки України в умовах післявоєнної відбудови.

Ключові слова: ТНК, транснаціоналізація, інтернаціоналізація, прямі іноземні інвестиції, глобалізація світової економіки, конкурентоспроможність.

ANNOTATION

Development of the National Market of Goods and Services Taking into Account the Principles of Transnational Corporations. - Manuscript.

Qualification work on obtaining a higher education degree "Master" in the educational-professional program "International Economy and Business" in the specialty "International Economic Relations". – 2024.

The qualification work analyzed the prerequisites and the current state of the transnationalization of the economy of Ukraine at the branch and regional levels. Prospects and priorities for the expansion of activities of transnational corporations (TNCs) in the domestic market of goods and services are studied. The mechanisms and motives of transnationalization as a key factor in the formation of the global economy are determined. The advantages, disadvantages, threats and challenges of the activities of TNCs for exporting countries and recipients of investments are analyzed. The mechanisms, tools and factors of the formation of the transnational nature of the economy of Ukraine in the conditions of post-war reconstruction are substantiated.

Keywords: TNC, transnationalization, internationalization, foreign direct investment, globalization of the world economy, competitiveness.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	10
1.1. Парадигма та значення процесів транснаціоналізації для національних економічних систем.....	10
1.2. Активізація діяльності ТНК як чинник економічного розвитку в умовах глобальної економіки.....	20
1.3. Передумови та інноваційні чинники розширення діяльності ТНК на світовому ринку.....	29
Висновки до розділу.....	41
РОЗДІЛ II. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА УКРАЇНСЬКОМУ РИНКУ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ.....	43
2.1. Оцінка ролі ТНК у контексті розвитку міжнародного ринку товарів та послуг.....	43
2.2. Особливості та тенденції розширення діяльності ТНК на вітчизняному ринку.....	54
2.3. Оцінювання інвестиційної привабливості вітчизняної економіки для зарубіжних ТНК.....	64
Висновки до розділу.....	73
РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	75
3.1. Механізми формування транснаціонального характеру вітчизняної економіки.....	74
3.2. Пріоритетні напрями активізації інвестицій ТНК в економіку України.....	86
Висновки до розділу.....	96
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	101
ДОДАТКИ.....	118

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Транснаціоналізація як процес посилення глобальної інтеграції внаслідок глобальної експансії транснаціональних компаній стала не тільки важливою тенденцією світового економічного розвитку останніх десятиліть, а й рушійною силою глобалізації. Вона справляє позитивний вплив на динаміку світової економіки, посилюючи інвестиційні та фінансові потоки, прискорюючи міжнародну торгівлю і технологічний обмін, а також популяризує ефективне корпоративне управління. Вплив транснаціональних корпорацій (ТНК) на ринки товарів і послуг країн, що їх приймають, неоднозначний. З одного боку, залучення значних іноземних інвестиційних ресурсів, нових технологій і продуктів, а також інноваційного менеджменту може підвищити національну та міжнародну конкурентоспроможність. З іншого боку, масштабна діяльність ТНК порушує ціни та структурні пропорції на внутрішньому ринку, сприяє монополізації окремих елементів ринку та посилює зовнішні неекономічні впливи.

Вплив експансіоністської політики ТНК на інтенсивність і структуру конкуренції є особливо суперечливим у країнах з низьким рівнем економічного розвитку та незрілими ринковими відносинами, таких як Україна. В умовах незбалансованого регулювання цей процес породжує міжкраїнні та міжрегіональні диспропорції і дискредитує конкурентні ринкові механізми.

Зміна стратегічних мотивів ТНК і зростання їхнього значення як суб'єктів світової економіки мають дедалі глобальніший характер, чинячи тиск на інтереси практично всіх країн і регіонів світу. Це зумовлює необхідність пошуку нових підходів до теоретичного вивчення і практичного регулювання ТНК.

У зарубіжній економічній науковій спільності проблеми впливу ТНК на національну економіку та транснаціоналізації світового господарства

досліджувались у працях таких вчених, як П. Баклі, О. Вільямсона, Р. Вернона, Е. Гекшера, Дж. Гелбрейта, Дж. Даннінга, К. Іверсена, Р. Кейвза, М. Кассона, Ч. Кінделбергера, К. Коулінга, Р. Коуза, П. Кругмана, Дж. Міля, С. Лала, Р. Ньюфармера, Ф. Нікербокера, М. Портера, Ф. Рута, А. Рагмана, Р. Сагдена, С. Хаймера та інших. В вітчизняній економічній науці окремі аспекти діяльності багатонаціональних компаній у контексті транснаціоналізації розвитку національних економічних систем досліджувались у працях Л. Антонюк, В. Базилевича, І. Боднар, О. Білоруса, З. Борисенка, А. Гальчинського, В. Гейця, Я. Жаліла, О. Костусєва, С. Крука, Л. Кузьменка, В. Лагутіна, Д. Лук'яненка, А. Мазаракі, В. Новицького, Є. Панченка, О. Плотнікова, А. Поручника, О. Рогача, В. Рокочі, В. Сіденка, С. Соколенка, Н. Черкас, Л. Федулової, А. Філіпенка, О. Шниркова та інших.

Водночас у вітчизняній економічній науці та практиці регулювання тривають дискусії з таких питань, як державне стимулювання інвестицій глобальних ТНК, переорієнтація з торговельно-розподільчої на виробничо-інвестиційну діяльність, узгодження транснаціональних стратегій підприємств зі структурними пріоритетами розвитку національної економіки. Актуальність та дискусійність вказаних проблем обумовили актуальність, визначення мети та завдань дослідження.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення та оцінка ключових впливів діяльності іноземних ТНК на розвиток вітчизняного ринку товарів і послуг та розробка рекомендацій щодо оптимальних механізмів транснаціоналізації української економіки.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі **завдання:**

- виявити сутність і значення транснаціоналізації світової економічної системи в умовах глобалізації;
- проаналізувати взаємозалежність між експансією ТНК та економічним розвитком окремих країн;
- систематизувати економічні та організаційні передумови для активізації

діяльності ТНК на міжнародних ринках;

- оцінити вплив ТНК на формування міжнародних ринків товарів і послуг;
- проаналізувати тенденції та проблеми транснаціоналізації української економіки;
- проаналізувати інвестиційну привабливість вітчизняної економіки для іноземних ТНК;
- окреслити механізми та чинники, що визначають транснаціональний характер української економіки;
- обґрунтувати перспективні напрями збільшення інвестицій ТНК у вітчизняну економіку.

Об'єктом дослідження є процес транснаціоналізації української економіки в умовах глобальної конкуренції.

Предметом дослідження є комплекс організаційно-економічних інструментів посилення діяльності ТНК на вітчизняних ринках товарів і послуг та їх вплив на внутрішнє конкурентне середовище.

Методи дослідження. Методологічною основою кваліфікаційного дослідження є базові положення міжнародних економічних відносин і державного управління. Для досягнення поставленої мети в дослідженні використовувався системний підхід і застосовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні економічні методи для розв'язання конкретних завдань: 1) історичний, логічний і порівняльний аналіз (для уточнення понятійного апарату транснаціоналізації (розділи 1.1-1.3) і конкурентної політики (розділи 1.3-3.2)), статистичне спостереження та експертне оцінювання (для порівняння умов, критеріїв і реалій конкуренції); 2), статистичне спостереження та експертне оцінювання (для порівняння умов, стандартів та реалій конкурентного середовища та впливу ТНК на нього – розділи 2.1-2.3), графічний аналіз (для візуалізації системних особливостей ТНК та виявлення їхніх визначальних взаємозв'язків – розділ 1.3), моделювання (у контексті транснаціоналізації в умовах глобалізації – розділ 2.3).

Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних дослідників проблем транснаціоналізації та конкурентоспроможності, українські законодавчі та нормативні акти, постанови Уряду України, матеріали національної служби статистики України, публікації міжнародних економічних організацій, асоціацій та рейтингових агентств, офіційні сайти в мережі Інтернет.

Практична значущість результатів кваліфікаційної роботи полягає в тому, що теоретичні положення та практичні рекомендації стосовно масштабів інтенсивності та галузевої спрямованості впливу ТНК на конкурентне середовище національної економіки можуть бути застосовані при розробці регуляторної політики України в умовах післявоєнної відбудови України.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку літератури (157 найменувань). Дослідження містить 123 сторінки комп'ютерного тексту, включно з 16 таблицями, 18 рисунками та трьома додатками.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Парадигма та значення процесів транснаціоналізації для національних економічних систем

Як свідчить світова практика, процес транснаціоналізації надзвичайно складний і суперечливий. Основними причинами є позитивні та негативні наслідки діяльності ТНК для економіки країн їх базування і особливо для економіки країн, що приймають інвестиції ТНК. В останні десятиліття транснаціоналізація стала не тільки важливою тенденцією в розвитку світової економіки, а й рушійною силою глобалізації. Одним із найдинамічніших і глобально значущих процесів у сучасній світовій економіці є транснаціоналізація, що характеризується величезними масштабами діяльності ТНК. Загалом на транснаціональний сектор світової економіки припадає 70-90 % ринку товарів, послуг і технологій, а фінансові та інвестиційні ресурси глобальних ТНК перевищують ВВП більшості країн. Це пов'язано насамперед зі зростанням кількості материнських компаній ТНК (близько 82 000) і особливо їхніх міжнародних філій (понад 810 000) [129]. За оцінками міжнародних експертів, експорт зарубіжних філій ТНК становить близько третини світового експорту товарів і послуг, а станом на початок 2018 року кількість працівників, зайнятих у ТНК, перевищила 70 млн осіб, що майже вдвічі більше за загальну кількість економічно активного населення України.

Проблематика транснаціоналізації національних економік розглядалась такими вітчизняними вченими: Антонюк Л., Базилевичем В., Білорусом О., Борисенком З., Гальчинським А., Гейцем В., Жалілом Я., Костусєвим О., Круком С., Кузьменком Л., Лагутіним В., Лук'яненком Д., Мазаракі А., Новицьким В., Панченком Є., Плотніковим О., Поручником А., Рогачем О., Рокочєю В., Сіденком В., Соколенком С., Федуловою Л., Філіпенком А., Фроловою Т., Шнирковим О. та інші. Серед зарубіжних дослідників процеси

транснаціоналізації розглядались у працях П. Баклі, Р. Вернона, О. Вільямсона, Дж. Гелбрейта, Е. Гекшера, Дж. Даннінга, К. Іверсена, М. Кассона, Р. Кейвза, Ч. Кінделбергера, Р. Коуза, К. Коулінга, П. Кругмана, С. Лала, Дж. Міля, Ф. Нікербокера, Р. Ньюфармера, М. Портера, А. Рагмана, Ф. Рута, Р. Сагдена, С. Хаймера та інших.

На думку Боднара І. Р. [11, с.128], вплив експансіоністської політики ТНК на інтенсивність і структуру конкуренції є особливо суперечливим у країнах з низьким рівнем економічного розвитку та незрілими ринковими відносинами, таких як Україна. Інформаційна політика ТНК часто стає причиною глобальної цифрової асиметрії та формує інформаційні потоки у своїх інтересах. Зростаюче значення ТНК як акторів світової економіки, трансформація їхніх стратегічних мотивів і практичної поведінки набувають дедалі глобальнішого характеру, чинячи тиск на інтереси практично всіх країн і регіонів світу.

У своїй монографії Л. А. Яремко [124, с.124] стверджує, що вплив транснаціоналізації на розвиток економік, які приймають, неоднозначний. З одного боку, залучення значних зовнішніх інвестиційних ресурсів, нових технологій і продуктів, інноваційного менеджменту призводить до підвищення національної та міжнародної конкурентоспроможності. З іншого боку, масштабна діяльність ТНК порушує цінові та структурні співвідношення на внутрішньому ринку, сприяє монополізації окремих елементів ринку та посилює зовнішні неекономічні впливи.

Сьогодні існують різні підходи до трактування категорії та генези транснаціоналізації: Румянцев А.П. [13, с. 74] визначає транснаціоналізацію як процес посилення глобальної інтеграції в результаті розвитку глобального бізнесу ТНК. За визначенням Геллнера І.Б. [15, с. 184], транснаціоналізація - це якісно новий етап інтернаціоналізації господарського життя, що характеризується швидким зростанням ролі зовнішніх чинників у розвитку всіх держав і створенням транснаціонального капіталу. Боднар І. Р. [11, с. 55]

пояснює, що транснаціоналізація – це переміщення капіталу з країн з відносним надлишком капіталу до країн з надлишком інших чинників виробництва (праця, земля, корисні копалини), які недокапіталізовані, але не можуть бути раціонально використані у відтворювальному процесі через нестачу капіталу. Ю. В. Полякова [78] пов'язує транснаціоналізацію господарського життя з процесом посилення ролі ТНК у світовій економіці. З іншого боку, у вітчизняній економічній науці та практиці регулювання проводяться дослідження з таких питань, як державне стимулювання глобальних інвестицій ТНК, переорієнтація з торговельно-розподільної на виробничо-інвестиційну діяльність, узгодження транснаціональних стратегій підприємств зі структурними пріоритетами розвитку національної економіки тощо.

Флейчук М.І. [110, с. 425] стверджує, що сучасні методологічні підходи до вивчення ТНК та їхнього впливу на конкурентне середовище країни, що приймає, базуються на неокласичній теорії експорту капіталу, теорії ринкового домінування, теорії монополістичних переваг, теорії життєвого циклу промисловості, теорії олігополістичної реакції, теорії інтерналізації, теорії транзакційних витрат, еkleктичній теорії, теорії конкурентних переваг та теорії олігополістичної реакції, теорії інтерналізації, еkleктичній теорії, парадигмі та теорії конкурентних переваг, і правильно зазначає, що вона сформувалася на основі цих теорій. Ми поділяємо еволюційний характер теоретичних концепцій і погляди вчених на етапи становлення і розвитку МНЕ і тому вважаємо за доцільне виокремити п'ять поколінь МНЕ: колоніальні сировинні підприємства у формі картелів, синдикатів і часткових трестів; підприємства переважно "трестового" типу; концерни і підприємства у формі конгломератів, стратегічних альянсів, глобальних підприємств із пріоритетом інноваційних і технологічних мотивів.

Таким чином, якщо проаналізувати основні чинники інтернаціоналізації господарського життя, то можна сказати, що всі вони

прямо або побічно пов'язані з діяльністю ТНК і процесом транснаціоналізації. На сучасному етапі ТНК є основними рушійними силами зростання і структурних змін у світовому виробництві: їхня інвестиційна діяльність впливає на економічну структуру країни, що приймає, як напряду (прямі інвестиції, спільні підприємства), так і опосередковано (зв'язки з місцевими компаніями, розповсюдження знань, досвіду і технологій) (рис. 1.1). Інвестиції ТНК впливають на структуру їхнього сектору і ступінь впливу на його частку в економіці залежить від рівня абсорбційного потенціалу в країні та ступеня його використання.

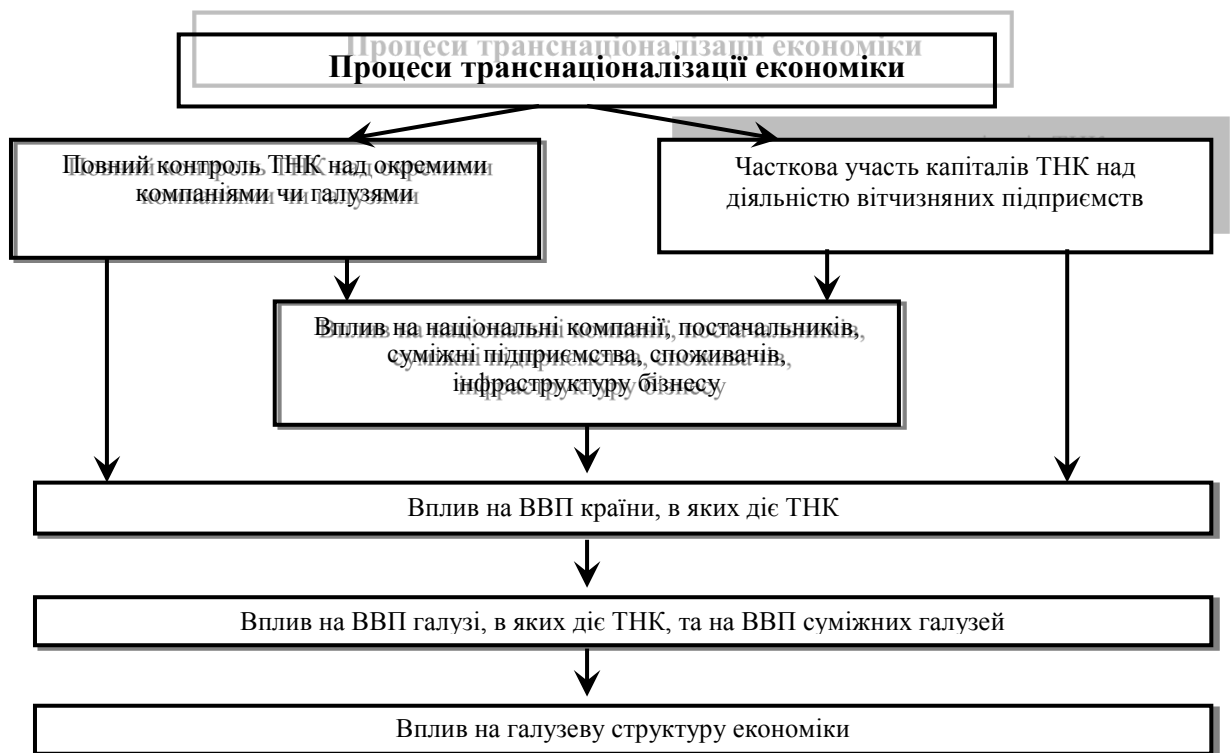

Рис. 1.1. Логічна схема впливу процесу транснаціоналізації на структуру національної економіки

За: побудовано автором

Однак, як зазначає Н. І. Черкас [134, с. 42-43], глобальних рис набувають як позитивні, так і негативні тенденції розвитку ТНК, що підвищує важливість забезпечення гео економічної безпеки держав у глобальному світі. Так, для десятків країн, які не входять до "золотого

мільярда", економічна глобалізація створює значні виклики і загрози поряд з відомими можливостями для співпраці та інтеграції, а саме:

- посилення міжнародної конкуренції. Це відбувається не лише у сфері придбання матеріальних ресурсів у виробничому секторі, а й у сфері придбання фінансових, інвестиційних та інформаційних ресурсів;

- підвищення відкритості та взаємозалежності, що призводить до збільшення вразливості до коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури та зниження ступеня регулювання національних економік. Це особливо яскраво проявляється в посиленні суперечностей і конфліктів інтересів між "старою" і "ною" економікою в країнах, що глобалізуються;

- фрагментація світової економіки і зростання глобальної нерівності;

- посилення міжнародної та національної асиметрії з погляду ступеня залученості до глобальних економічних процесів, конкурентоспроможності та частки у вигодах, одержуваних від економічного зростання;

- загострення старих соціальних, економічних і політичних міжнародних конфліктів і виникнення нових міжнародних конфліктів.

Якубовський С.О. [123, с. 84-85] стверджує, що для забезпечення стійкості транснаціональних виробничих систем в умовах глобалізації вкрай важливо організувати обмін інформацією між усіма елементами системи. Сучасні комп'ютерні технології дають змогу отримувати інформацію в режимі реального часу для чіткої організації транснаціональної діяльності. Досягнення в галузі інформаційних технологій дали змогу розвинути цю динамічну і велику транснаціоналізацію виробництва. Цю думку підтримує Мельник Ю. [59, с.154], який зазначає, що транснаціональні компанії отримують від інформаційних систем можливість гнучкої зміни структури мережі, модульності та конфігурації управління.

Водночас інформаційні технології та інформаційний комплекс у цілому розвивалися і формувалися великими транснаціональними корпораціями, Стрельбицька Н.Є. [98, с. 90] зазначає, що розвиток глобальних

комунікаційних мереж і розвиток глобальних ТНК з мережевими структурами управління відбуваються паралельно і що ці процеси, безумовно, доповнюють і стимулюють один одного. процеси, безумовно, доповнюють і стимулюють один одного, як вони цілком слушно зазначають. Поліпшення інформаційних та організаційних зв'язків забезпечує нові ступені свободи для транснаціонального виробництва і зміцнює його "конкурентні позиції". Транснаціональні структури збирають інформацію про навколишнє середовище, наявність ресурсів і можливості їх використання, щоб забезпечити безперервний виробничий цикл. На основі інформації про матеріальні, енергетичні та фінансові потоки система транснаціоналізації виробництва управляється і самоорганізується. Таким чином, інформаційні ресурси в сучасному контексті посідають пріоритетне становище.

Філіпенко А.С. [108, с. 214] переконливо доводить, що в умовах глобалізації власність на засоби виробництва визначає основні риси системи управління транснаціональними структурами. Тому перспективи і розвиток транснаціоналізації виробництва зрештою залежать від того, чи зможуть можливі в рамках цих соціально-економічних відносин системи управління (включно з формами власності) ефективно управляти подальшим розвитком. На наш погляд, інформаційна ємність системи управління транснаціоналізацією виробництва характеризує життєздатність цієї системи і є одним із критеріїв відбору в процесі економічної еволюції. Таким чином, ми можемо погодитися з думкою Рокочі О.І. [88, с. 200] полягає в тому, що з глобального погляду ефективною є та інтеграційна форма і структура, якій вдається розробити і розвинути механізм інформаційної взаємодії, що мінімізує сукупні інформаційні витрати на функціонування даної інтегрованої організації в існуючому економічному середовищі. Вибір таких інтеграційних форм пов'язаний з аналізом функції ефективності окремих бізнес-одиниць та їх залежності від сукупних інформаційних витрат на їх

релевантність. Вивчення інформаційних витрат, безсумнівно, матиме першорядне значення при аналізі процесу транснаціоналізації виробництва в умовах глобальної конкуренції.

Досить актуальним завданням є визначення критеріїв, що характеризують рівень транснаціоналізації. На наш погляд, найважливішим показником для визначення рівня розвитку процесу транснаціоналізації виробництва є наявність і величина порівняльних переваг. Полева І. М. [82, с. 776] виокремила об'єктивні принципи, які використовуються під час оцінювання результатів транснаціоналізації виробництва (товарів або послуг). З усієї сукупності цих критеріїв важко виокремити економічні, технологічні та інженерні чинники для прийняття раціональних рішень. Очевидно, що порівняльні переваги транснаціоналізації виробництва пояснюються набором характеристик, а для їх забезпечення необхідна наявність виробничої інфраструктури, соціальної, інформаційної, організаційної та фінансової систем. Транснаціональне виробництво має володіти достатнім потенціалом, але його витрати залежать від внутрішньої структури, чинників виробництва і параметрів навколишнього середовища.

Пашин С.Т. [76, с. 35-39] стверджує, що під час аналізу генези явища транснаціоналізації важливими є не тільки розмір і частка на конкретному ринку, а й комплексний "індекс транснаціональності", як критерій, що відображає ступінь залучення транснаціональних компаній у світовий економічний оборот. Пропонується використовувати індекс транснаціональності. Індекс розраховується як середнє арифметичне трьох показників: частки іноземних активів у сукупних активах компанії, частки іноземних продажів у загальному обороті транснаціональної компанії та частки працівників іноземних філій у загальній чисельності працівників транснаціональної компанії. Використовуючи ці показники, необхідно скласти список найбільших ТНК і список ТНК у країнах, що розвиваються, щоб визначити місце кожної ТНК у "табелі про ранги" залежно від розміру її

закордонних активів.

На наш погляд, наявні визначення поняття "транснаціональна корпорація" не відображають ані його системного характеру, ані основних критеріїв належності компанії до ТНК. У багатьох працях українських і російських авторів вузьке поняття "транснаціональні корпорації" також ототожнюється з ширшим поняттям "багатонаціональні корпорації" [5]. З іншого боку, паралелі між поняттями "транснаціональні корпорації" і "фінансово-промислові організації" неправомірні. Це пояснюється відмінністю стратегій, використовуваних цими типами ТНК, різними етапами еволюції в процесі формування глобальних ТНК, різним характером формування капіталу і різними центрами управління [72].

Конвенція про транснаціональні підприємства, підписана урядами семи країн та України, враховує структурні критерії підприємств, що входять до ТНК, та інтегрований характер можливих форм їх функціонування. Конвенція про транснаціональні підприємства встановлює правові засади співробітництва сторін у галузі регулювання, створення та функціонування транснаціональних підприємств, головним з яких є інвестиційний обмін між транснаціональними учасниками. Конвенція встановлює порядок створення та реєстрації підприємств, звітності та контролю за їхньою діяльністю, права власності на прибуток і продукцію, правові засади регулювання соціально-трудових відносин на підприємствах і порядок вирішення спорів [104, с. 101]. Незважаючи на те, що Конвенція була ратифікована Законом України від 13 липня 1999 року, поняття "транснаціональні корпорації" не було запроваджено в національну правову систему.

Тому під транснаціональною корпорацією пропонується розуміти інтегровану структуру, що ґрунтується на науково-технічному, промисловому та комерційному співробітництві, об'єднує компанії всіх організаційно-правових форм, які діють у двох і більше країнах і проводять спільну політику та стратегію через один або декілька центрів ухвалення

рішень.

У цьому зв'язку Пахомов Ю. М. [75, с. 120-122] доходить висновку, що глобалізація суттєво впливає на фінансові стратегії ТНК, і основними наслідками цього впливу є:

- динамізм у розробленні та реалізації стратегій ТНК;
- фінансування та хеджування валютних ризиків ТНК за рахунок використання глобальних фінансових ринків;
- прийняття ТНК соціальної відповідальності в країнах, у яких вони працюють;
- реалізація глобальних стратегій ТНК і використання геодинамічного підходу в процесі стратегічного управління ТНК;
- участь ТНК у злиттях і поглинаннях, стратегічних альянсах з іншими ТНК як ключова умова зростання економічної могутності ТНК та їхньої перемоги в глобальній конкуренції.

Новицький В.Е. [90, с. 119] стверджує, що процес глобальних змін на світовому ринку стосується різних галузей, у яких домінують ТНК. На його думку, діяльність ТНК призводить до загострення глобальних проблем у світовій економіці. Наприклад, однією з причин глобалізації екологічних проблем є те, що екологічне співробітництво стає дедалі важливішою функцією міжнародних економічних відносин. В останні десятиліття сформувалася складна система багаторівневих екологічних відносин (між державами, між державами і ТНК, між транснаціональними корпораціями, між окремими національними одиницями всередині транснаціональних корпорацій тощо), безпосередньо пов'язаних з екологічними проблемами. До цього слід додати той факт, що всі форми міжнародних економічних відносин (МЄВ) дедалі більше зазнають впливу екологічних чинників. У міжнародних двосторонніх відносинах між державами дедалі частіше обговорюється питання про екологічний вплив однієї держави на іншу. Забезпечення того, щоб економічна діяльність не призводила до погіршення

екологічної ситуації та не чинила негативного впливу на навколишнє середовище, може сповільнити розвиток одних МЄВ або активізувати інші. Нарешті, стрімке зростання активності ТНК переконливо демонструє, що транснаціоналізація економіки ще більше поглиблює глобальний характер екологічних проблем: динамічне зростання корпоративних мереж ТНК призводить до створення нових галузей у країнах, які їх приймають, заснованих на основних екологічних перевагах розміщення. Транснаціоналізація посилює транснаціональне перенесення екологічних проблем, яке часто чинить суперечливий вплив на навколишнє середовище приймаючої країни. При цьому дослідники стверджують, що ТНК є основними акторами світового ринку, по-перше, внаслідок глобалізації, по-друге, внаслідок інтеграційного процесу, по-третє, через те, що вони мають складну структуру, яка характеризується узгодженим функціонуванням компаній країни, яка їх приймає, та компаній базової країни з центрами управління, по-четверте, наголошують, що вони здійснюють свою діяльність на міжнародному рівні, використовуючи переваги інших країн (дешева робоча сила, наявність природних ресурсів, використання несучасних технологій).

Яремко Л. А. [124, с.120] доводить, що вплив процесу транснаціоналізації істотно впливає на динаміку економічного зростання в розвинених країнах за рахунок розвитку пріоритетних галузей економічної діяльності, посилення соціально-економічної політики, стимулювання процесів створення нових робочих місць, передання і використання передових технологій, методів управління і висококваліфікованих кадрів, забезпечення інвестиційної активності. Пояснення. Однак слід зазначити, що діяльність ТНК може бути як позитивною, так і негативною для різних країн.

Отже, транснаціоналізація фактично побудована таким чином, що прибуток ТНК максимізується за рахунок нерентабельних секторів. Глобальні ТНК проводять політику повної інтеграції економічної діяльності

в різних країнах і орієнтуються на глобальну стандартизацію виробництва за незначної адаптації до місцевих умов. Глобальна стратегія ґрунтується на інтеграції ресурсної бази ТНК і найбільш раціональному перерозподілі між різними секторами ТНК. За геоцентричного підходу фінансове планування й управлінські рішення ґрунтуються на глобальних міркуваннях.

1.2. Активізація діяльності ТНК як чинник економічного розвитку в умовах глобальної економіки

Процес транснаціоналізації надзвичайно складний і суперечливий, головним чином через позитивний і негативний вплив ТНК на економіку своїх країн і особливо на економіку країн, що приймають. У зв'язку з цим слід мати на увазі, що категоріальне визначення ТНК ґрунтується як на якісних характеристиках (таких як структура власності, організаційна структура, ступінь концентрації, характер управління і контролю), так і на кількісних (кількість країн, у яких ТНК здійснює свою діяльність, кількість працівників в іноземних компаніях, частка прибутку, одержуваного від іноземних операцій, частка активів, розташованих в іноземних країнах). Нижче наведено деякі з найважливіших характеристик ТНК.

Різноманітність оцінок впливу ТНК на вітчизняну економіку відображає як розмаїття видів міжнародної діяльності ТНК, так і розмаїття становища країни, що приймає, у світовій економіці, що зумовлює багаторівневий характер аналізу та його міжгалузевий характер. З макроекономічної точки зору ми пропонуємо оцінити вплив ТНК на національну економіку в контексті порівняльного аналізу стратегічних мотивів експансії ТНК. Основним фактором їхньої ефективності є тип ресурсів, які передаються до країни, що приймає (готова продукція, нематеріальні активи, матеріальні активи), відповідно до чого виокремлюють пасивні й активні експортні стратегії, різні типи стратегій укладення контрактів та інвестиційні стратегії з повним або частковим

транснаціональним контролем.

Поглиблення транснаціоналізації світової економіки тісно пов'язане з основними тенденціями глобалізації, що виявляються у перетворенні ТНК на домінуючу силу у світовій економіці (рис. 1.2). Інформаційна революція та впровадження інформаційних технологій у сферу виробництва стали одним із ключових чинників експансіоністської політики ТНК, водночас вони стали чинником розвитку національної економіки [12].

Рис. 1.2. Взаємні Чинники розвитку інтернаціоналізації та транснаціоналізації національних економік

За: складено автором

У дослідженні А. Ругмана та А. Вербеке (2016) [147, с. 130] аналізується роль вітчизняної фірми як структури, що забезпечує конкурентні переваги ТНК за рахунок одержання економічних ефектів від взаємодії з іншими вітчизняними фірмами та використання ресурсів вітчизняних фірм (таких як людські ресурси, досвід, інформація та

сировина). Аналізуються теоретичні підходи до розкриття економічної ролі вітчизняних фірм у системі підприємництва як переваги, що формується в результаті. Розглядаючи позитивний вплив ТНК на економічне зростання в результаті трансферу технологічних елементів, ці дослідники встановили взаємозв'язок між науково-дослідницькими інститутами та ТНК, сформували інформаційну базу для науково-технічного розвитку, створили систему перерозподілу ризиків інноваційної діяльності, створили сприятливі інституційні забезпечуючі умови, аналізуються можливі шляхи розв'язання основної проблеми низького рівня інноваційності економіки. Теоретичне підґрунтя пропонованої моделі безпосередньо пов'язане з теорією життєвих циклів товарів на світовому ринку, згідно з якою ТНК починають активно експортувати свою продукцію до країн з перехідною економікою в той момент, коли життєвий цикл товару скорочується (рис. 1.3).

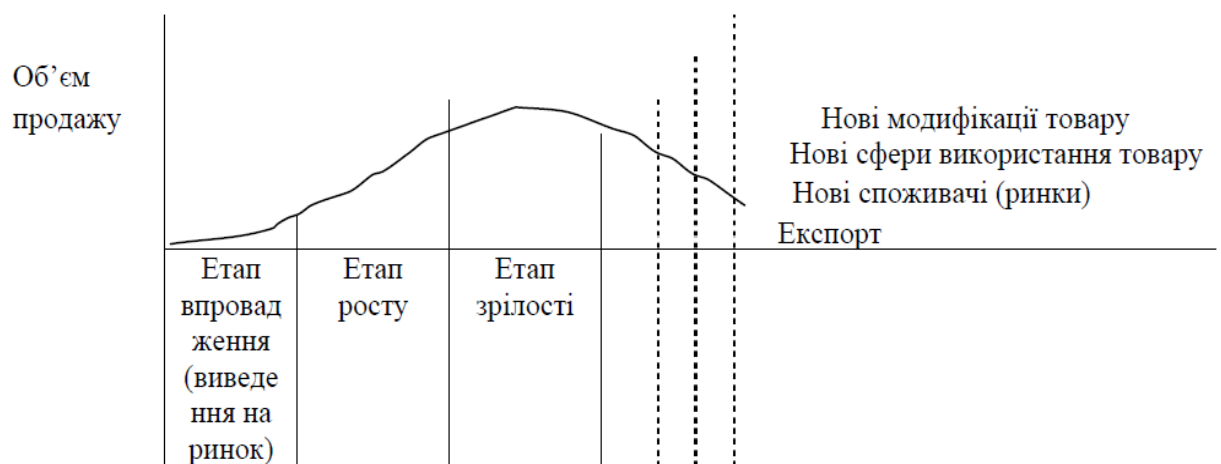

Рис. 1.3. Життєвий цикл товарів ТНК на світовому ринку

За: [54, с. 182]

Дж. Стонхауз, Д. Кемпбелл, Дж.Хемілл та Т. Парді [149, с. 324] у 2019 р. [149, р. 324] проаналізували роль іноземного сектора в механізмі реалізації цільової функції ТНК (забезпечення конкурентних переваг корпоративної системи), джерело якої міститься в іноземному секторі. Чинники такої

переваги поділяються на дві групи – економічні та неекономічні, і подаються через цільову функцію таким чином:

$$EFF = f(EF; NEF), \quad (1.1)$$

де: EFF – (efficiency) рівень ефективності діяльності ТНК;

EF – (economic factors) економічні фактори;

NEF – (non-economic factors) неекономічні фактори.

При цьому економічні і неекономічні чинники реалізації цільової функції ТНК є по суті певними функціональними залежностями, які, своєю чергою, мають такі складові:

$$(EF) = f(EE; TF; PF; NF; FF), \quad (1.2)$$

де: (EF) – функція економічних чинників; EE – економічні ефекти (economic effects); TF – технологічні фактори (technological factor); PF – продуктові фактори (product factor); NF – фактори національних економік (national economics factors); FF – фінансовий фактор (financial factor).

Функціональні залежності неекономічних чинників мають наступний вигляд:

$$(NEF) = f(SR; CC; EP; MPF; OS), \quad (1.3)$$

де: (NEF) – функція неекономічних чинників; SR – науково-дослідна діяльність (scientific research); CC – корпоративна культура (corporate culture); OF – організаційний чинник (метод організації ефективної взаємодії структурних елементів корпоративної системи) (organizational factor); EP – політика найму персоналу (employment policy); MPF – управління внутрікорпоративним переміщенням персоналу (management of intracorporate personnel flows).

Таким чином, згідно з аналізом зарубіжних дослідників, іноземний

сектор у системі ТНК виступає інструментом реалізації цільових функцій ТНК і формує джерело економічних і неекономічних чинників для їх максимальної реалізації.

Чиж Н. Ю. [117, с. 4] проаналізував основні моделі оцінки та регулювання впливу ТНК на національну економіку (зайнятість, податкові надходження, платіжний баланс). На наш погляд, ці моделі мають певні недоліки. Модель зайнятості враховує інтереси вітчизняних виробників та ігнорує вплив на задоволеність споживачів і структуру споживання. Модель податкових кредитів фокусується лише на доходах держави та ігнорує зміни в національному доході та купівельній спроможності. Крім того, ці моделі не враховують деякі нематеріальні аспекти, такі як вплив на рівень технологій та управління. Тому, по-перше, правомірно брати до уваги досі ігноровані критерії впливу на споживачів, рівень національного доходу та технологічний рівень. По-друге, з огляду на суперечливий вплив ТНК на різні показники, необхідна комплексна оцінка, щоб вибірково стимулювати або обмежувати потенціал для відповідних стратегічних дій.

Ю. В. Стрижевська [100, с. 62] зазначає, що оскільки неможливо розробити універсальні рекомендації щодо регулювання ТНК, тому доцільно розділяти і класифікувати випадки експансії ТНК залежно від використовуваної стратегії експансії з урахуванням специфіки впливу на відповідні показники. На наш погляд, жодна з наявних схем не відображає всього спектра наявних стратегій входу, тому краще відмовитися від їх використання в "чистому" вигляді. Замість цього більш придатною видається триступенева типологія. У ній критерієм успішності входу ТНК є рівень ризику кожної стратегії входу, який оцінюють з огляду на тип ресурсів ТНК, що їх мають передати приймаючій країні.

Тому доцільно виділити три групи ресурсів ТНК. До першої групи належать готові матеріальні продукти. Стратегії, засновані на їх переміщенні через кордон, об'єднуються в групу експортних стратегій. У середині групи

експортних стратегій слід розрізняти підгрупи пасивного (непрямого) і активного (прямого) експорту. Інший варіант - група контрактних стратегій, коли компанії "продають" або "здають" нематеріальні активи за контрактом. Ці стратегії в деяких відношеннях менш ризиковані, ніж експортні або інвестиційні, оскільки виключають можливість значних втрат (за винятком тимчасово імпортованого обладнання). Вторинна відмінність між стратегіями укладення контрактів ґрунтується на типі нематеріальних активів, які компанія "орендує", що дає змогу розрізняти ліцензування, франчайзинг та специфічні послуги (принципова відмінність між ліцензуванням і франчайзингом унеможлиблює проведення відмінності між ними, виділено автором). Інвестиційні стратегії включають стратегії зі створення виробничих або складальних потужностей ТНК за кордоном, тобто будь-які стратегії, що передбачають інвестиції в матеріальні активи. Залежно від ступеня контролю ТНК над інвестиціями слід розрізняти стратегії з повним і частковим контролем.

Схему класифікації стратегій ТНК, що виходять на внутрішній ринок товарів і послуг, подано на рис. 1.4. Можна сказати, що існують "змішані" та "замасковані" стратегії. Змішані стратегії поєднують у собі риси більш ніж однієї групи (наприклад, метою інвестицій у сервісну мережу може бути підтримка експорту, або ліцензування може бути спрямоване на полегшення продажу філій постачальника). Навмисним підсвідомим втіленням ідеї комбінування є замаскована стратегія, що заявляє про свою приналежність до однієї групи, але за детального аналізу виявляє риси зовсім іншої стратегії. Замасковані стратегії особливо поширені в слаборозвинених економіках і економіках, що трансформуються, включно з нашою власною. Порівнюючи типи заявлених і реально використовуваних стратегій, можна виділити ще шість можливих "замаскованих" стратегій. Їхні назви мають бути утворені шляхом комбінування назв заявлених і фактичних стратегій. Важливо зазначити, що ліва нижня частина таблиці (стратегії з переважанням ризику

за декларованою складовою) відображає потенційні перекази коштів у материнську компанію, а права верхня частина (стратегії з переважанням ризику за фактичною складовою) - потенційні приховані "субсидії" місцевій філії. Таким чином, грамотно поєднуючи "декларативний" і "змістовний" підходи, сучасні ТНК можуть обійти практично будь-які обмеження, які накладають уряди приймаючих країн.

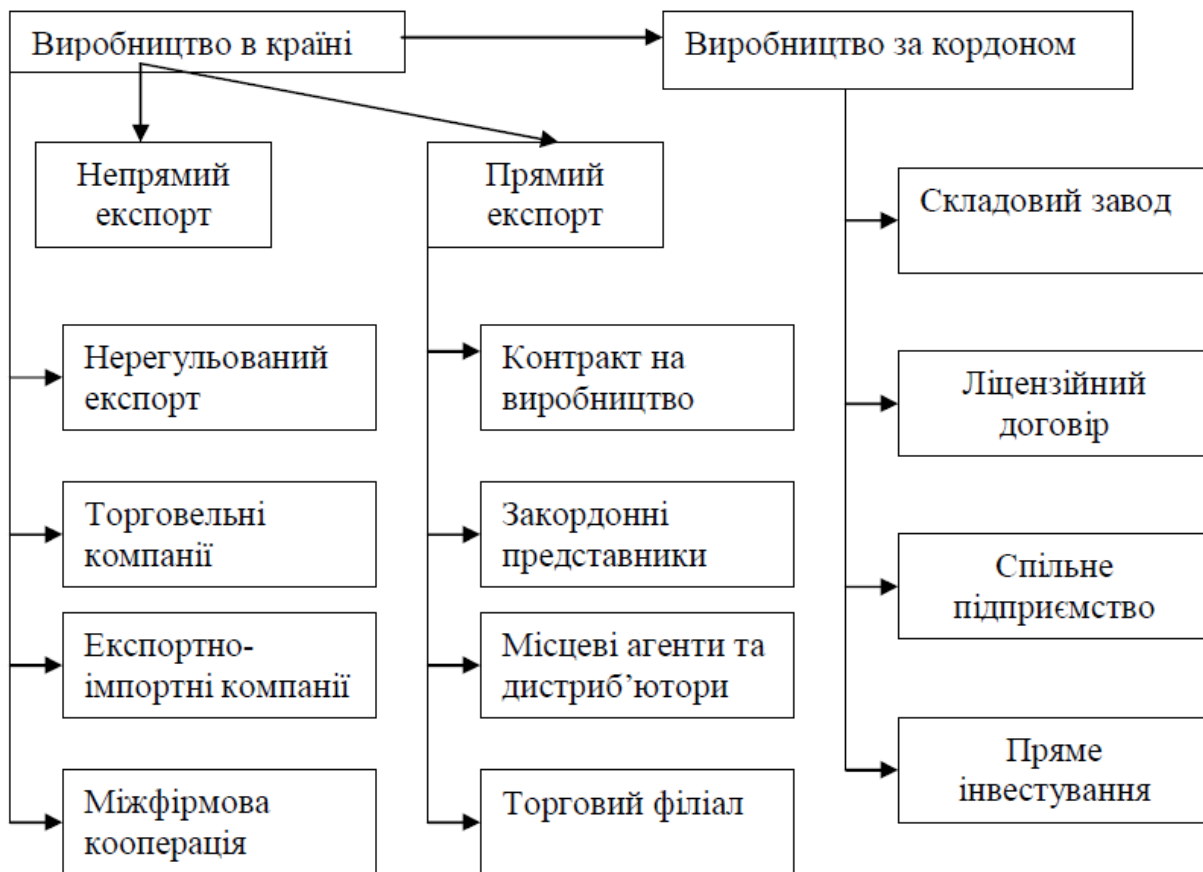

Рис. 1.4. Методи виходу ТНК на національні ринки товарів, робіт й послуг

За: побудовано автором

Флейчук М. І. [113, с. 172-173] з'ясувала вплив транснаціоналізації на характер впливу діяльності ТНК на національну економіку. Аналізуючи практичний досвід сучасних ТНК, дослідник зміг виокремити чотири підходи до вибору стратегії транснаціоналізації (традиційний, обережний, алгоритмічний і варіативний). Суть традиційного підходу полягає у використанні однієї "традиційної" стратегії на всіх ринках. Обережний підхід

ґрунтується на правилах мінімізації ризиків, алгоритмічний підхід розглядає альтернативні стратегії як послідовні (а не взаємовиключні) етапи експансії, а варіативний підхід ґрунтується на порівнянні можливих варіантів і виборі найкращого з них із погляду довгострокових перспектив компанії.

Вплив ТНК на економіку країни, що приймає, проявляється в основному через прямі іноземні інвестиції. Зростання інвестицій, з одного боку, зробило неактуальними багато усталених теорій теорії міжнародної торгівлі, а з іншого - активізувало зусилля дослідників у різних галузях бізнесу (економіка, фінанси, менеджмент) зі створення теоретичних концепцій, безпосередньо пов'язаних із прямими іноземними інвестиціями і, як наслідок, із ТНК. Першою теорією прямих іноземних інвестицій є теорія потоків капіталу [120]. Ця теорія ґрунтується на концепції чистої конкуренції, яка має на увазі виробництво однорідної продукції великою кількістю фірм, відсутність бар'єрів для входу і виходу з бізнесу, вільний доступ до ринкової інформації та абсолютну мобільність усіх факторів виробництва.

Теорії "втечі капіталу", моделі "наукомісткої спеціалізації", концепція "інвестиційних секторів", теорії технологічної нерівності, теорії портфельних інвестицій, теорії "оборонних інвестицій", теорії монополістичного панування, теорії привласнення, моделі життєвого циклу. Основні припущення теорій міжнародної торгівлі та інвестицій, що пояснюють вплив ТНК на національну економіку, систематизовано в табл. 1.1.

Теорія "технологічного розриву" особливо актуальна для пояснення впливу діяльності ТНК на національну економіку. Згідно з цією теорією, саме технологічна перевага країни визначає її перевагу в боротьбі за експортні ринки. Таким чином, технологічна нерівність гарантує кумулятивні інвестиції в технологічно передові галузі. Продовженням цієї теорії є концепція імітаційного лага, який складається з лага попиту та лага реакції. Затримка попиту – це час, необхідний для формування попиту на

новий експортний продукт.

Таблиця 1.1

Основні теорії впливу ТНК на національні економіки

Теорії міжнародної торгівлі		Теорії інвестування	
Автори /теорії	Основні постулати	Автори / теорії	Основні постулати
<i>А. Сміт. Теорія абсолютної переваги</i>	Спеціалізація кожної країни на виробництві таких товарів, які вона може продукувати з найменшими витратами.	<i>І. Фішер / Теорія збережень і добробуту</i>	1. Споживання є незалежним від часової структури доходу. 2. Початковий добробут, потік і відсоток доходу є головними факторами, що визначають життєве споживання домогосподарств. 3. Зміни в доході за будь-який рік можуть мати лише незначний вплив на всі життєві ресурси. 4. Домогосподарства будуть розподіляти свій життєвий дохід між роками так, щоб одержати найбільше задоволення. 5. Майбутній дохід буде мати значення для поточного споживання.
<i>Д. Рікардо. Теорія порівняної переваги</i>	Спеціалізація країни на виробництві товарів визначається найменшими порівняними витратами		
<i>Теорія Хекшера-Оліна</i>	Країна спеціалізується на випуску тих товарів, для випуску яких вона забезпечена найбільшою мірою факторами виробництва	<i>М.Фрідман. Теорія перманентного прибутку</i>	Флуктуації доходу, які спостерігаються та викликають зміни не в споживанні, а в заощадженні
<i>Теорема Хекшера-Оліна-Самуельсона</i>	Міжнародна торгівля веде до вирівнювання абсолютних і відносних цін на фактори виробництва	<i>Ф. Моділіані. Гіпотеза життєвого циклу</i>	Домогосподарства хочуть розподілити своє споживання рівномірно протягом усього життя, але з тенденцією до підвищення.
<i>«Парадокс Леонтьєва»/ теорія порівняної вартості робочої сили</i>	Вартість робочої сили, зайнятої у виробництві товару, визначається продуктивністю праці і заробітною платою	<i>Дж. Кейнс. Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей.</i>	Фірми намагаються максимізувати дохід у кожному році, що досліджується. Фірма, що максимізує дохід, буде інвестувати в нові активи і позичати для цього нові ресурси, поки дохід від кожного нового активу буде більшим, ніж вартість позичених засобів.
<i>Д. Кісінг, Р.Белдвін, Дж.Хартин-ген</i>	Розвиток підходів до визначення закономірностей міжнародного руху капіталу (МРК) у рамках теорії факторонасичення		
<i>Теорії "заміщення" і «доповнення» Р. Нуксе</i>	МРК заміщає і доповнює міжнародну торгівлю товарами залежно від різниці в забезпеченості країн факторами виробництва	<i>Дж. Тобін</i>	Фірми намагаються максимізувати ринкову вартість акціонерного капіталу, а не поточного доходу. Фірма буде підтримувати покупку активів (інвестувати) і позичати капітал поки кожен новий придбаний актив збільшує ринкову вартість акціонерного капіталу
<i>Теорема Самуельсона-Джонсона</i>	Доходи власників факторів експортних галузей ростуть, і навпаки		
<i>Теорема Столтера-Самуельсона</i>	Міжнародна торгівля веде до зростання ціни фактора, що інтенсивно використовується, і навпаки	<i>Модель економічного зростання Харрода-Домара</i>	Існує прямий взаємозв'язок між рівнем заощадження в країні і темпом росту випуску
<i>Теорема Рибчинського</i>	Залежність між розвитком одних галузей і гнобленням інших.		

Складено автором за: [8; 16; 30; 45; 56; 79; 83; 88; 108; 120].

Затримка реакції – це час, необхідний виробникам у країні-імпортері для адекватної реакції на транскордонну конкуренцію, тобто для

налагодження місцевого виробництва. Різниця між цими двома часовими лагами визначає міжнародну торгівлю (якщо часовий лаг попиту коротший за часовий лаг реакції, експорт в інші країни можливий). Технологічні розриви долаються шляхом копіювання інновацій, але "потік" інновацій зазвичай гарантує певну технологічну перевагу та умови для відповідної спеціалізації в кожній країні. Ця класифікація теорій, моделей і концепцій експансії ТНК враховує еволюцію підходів до вивчення впливу ТНК на економіку.

Отже, існують різноманітні та суперечливі оцінки діяльності ТНК, які не враховують кордонів. Теоретичний аналіз наслідків інтернаціоналізації економіки показує, що ТНК не можна оцінювати ні негативно, ні позитивно. У зв'язку з цим феномен ТНК потребує подальшого вивчення. Також необхідне поглиблене вивчення таких питань, пов'язаних із ТНК, як зв'язок діяльності ТНК із національними інтересами та національними стратегіями, технологічна експансія іноземних компаній, діяльність яких розвивається на тлі глобального розподілу ресурсів і глобальних економічних проблем.

1.3. Передумови та інноваційні чинники розширення діяльності ТНК на світовому ринку

Найбільш життєздатними сьогодні є ті компанії, які застосовують корпоративну стратегію науково-технічного співробітництва та обміну, що є частиною технологічної політики, з іншими учасниками глобальної інноваційної системи. Це дає змогу ТНК створювати низку конкурентних переваг, головним чином у зниженні витрат і ризиків, досягненні вищої продуктивності за рахунок обміну знаннями, доступу до дефіцитних ресурсів і ринків тощо, а також якнайповніше задовольняти пріоритети клієнтів. трансформації економічних засад світової економіки наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття. Головна особливість змін – виникнення шостого високотехнологічного укладу розвитку, який знаменує початок нової довгої

циклічної хвилі як механізму циклічного оновлення ринкової системи (її технологічного підґрунтя, умов виробництва та обміну, важелів і засобів управління). У цьому контексті вирішальним чинником економічного зростання стають технологічні інновації, до освоєння яких прагнуть усі учасники міжнародних економічних відносин, що породжує жорстку і невпинну конкуренцію.

Побудова моделі сталого економічного зростання підприємств на основі наявного науково-технічного потенціалу гарантує підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках і мотивує ТНК стати лідерами в міжнародному поділі праці [108, с. 44]. Інакше кажучи, використання сучасних технологій насамперед знижує матеріальні витрати підприємств, що дає їм змогу досягати вищого рівня рентабельності. Тому розширення діяльності міжнародних фірм на внутрішньому ринку товарів і послуг є однією з найважливіших економічних проблем, яка завжди привертає найпильнішу увагу економістів і політиків.

Рогач О. І. [88, с. 224-243] і Контулова С. М. [48, с. 324-326] на основі глибокого вивчення теоретичної спадщини світової економічної науки типізували різноманітні теорії науково-технологічного обміну за їхніми домінуючими ознаками (теорія трансакційних витрат: Р. Гамель, К. Прахалад), мінімізація трансакційних витрат як передумова вибору ефективних форм і методів науково-технічного обміну (теорія трансакційних витрат: Р. Корс, О. Даннінг), співіснування протекціоністської політики співробітництва і конкурентної протиборчої стратегії співробітництва та конкурентних стратегій (теорія трансакційних витрат: Р. Корс, О. Даннінг), співіснування протекціоністської політики співробітництва і конкурентної протиборчої стратегії співробітництва (Р. Корс, О. Даннінг), співіснування протекціоністської політики співробітництва та конкурентних протиборчих стратегій фірм (теорія відносин: Дж. Анастополоус, Г. Бланк, Дж. Б. Рамананзоре, П. ЖофFRE, Г. Корнінг), конкурентні переваги та збільшення

організаційного досвіду в результаті комунікації та обміну інформацією (теорія організаційного навчання: Д. Тісе, А. Де Геус, П. Сенге, Г. Хубер, Г. Джонс); ухвалення рішень у взаємозалежних ситуаціях (теорія ігор: Дж. Анастополос, Г. Бланк, Дж. Ніоче, Г. Рамананзоре, П. Жоффре, Г. Корнінг); раціональна поведінка партнерів під час ухвалення рішень у взаємозалежних ситуаціях (теорія ігор: Дж. Нойман, О. Моргенштерн, Т. Шеллінг, Р. Ауман); сприйняття обміну (Ауман); сприйняття обміну у фірмах у рамках цілісної екосистеми (теорія підприємницьких екосистем: Дж. Мур); синергетичне поєднання співробітництва, конкуренції та координації; синергетичні комбінації (теорії співробітництва та конкуренції: Б. Нейнбуфф, А. Бранденбургер, Дж. Тіонг, Т. Кармайкл).

Експерти міжнародних наднаціональних організацій мають значний вплив на вивчення інвестицій ТНК в інноваційний розвиток, що визначає їхній майбутній рівень конкурентоспроможності. У Доповіді про світові інвестиції за 2017 рік [156] експерти ООН дійшли висновку, що ТНК дедалі більше інтернаціоналізують дослідження та інновації й дедалі частіше розміщують свої відділи НДДКР поза межами своїх країн, особливо в країнах, що розвиваються. Водночас дослідження і розробки (НДДКР), що проводяться ТНК, ставатимуть дедалі глобальнішими і масштабнішими.

Абсолютним лідером з інвестицій у НДДКР є США, частка яких перевищує частку всіх європейських країн разом узятих (рис. 1.6). Сьогодні ТНК є основними суб'єктами, що створюють глобальні потоки інвестицій в інновації. За найскромнішими оцінками, на частку ТНК припадає майже половина світових витрат на НДДКР і щонайменше 75 % витрат на дослідження і розробки [139]. Таким чином, глобальні потоки інвестицій та інновацій розподілені доволі нерівномірно і зосереджені в невеликій кількості країн.

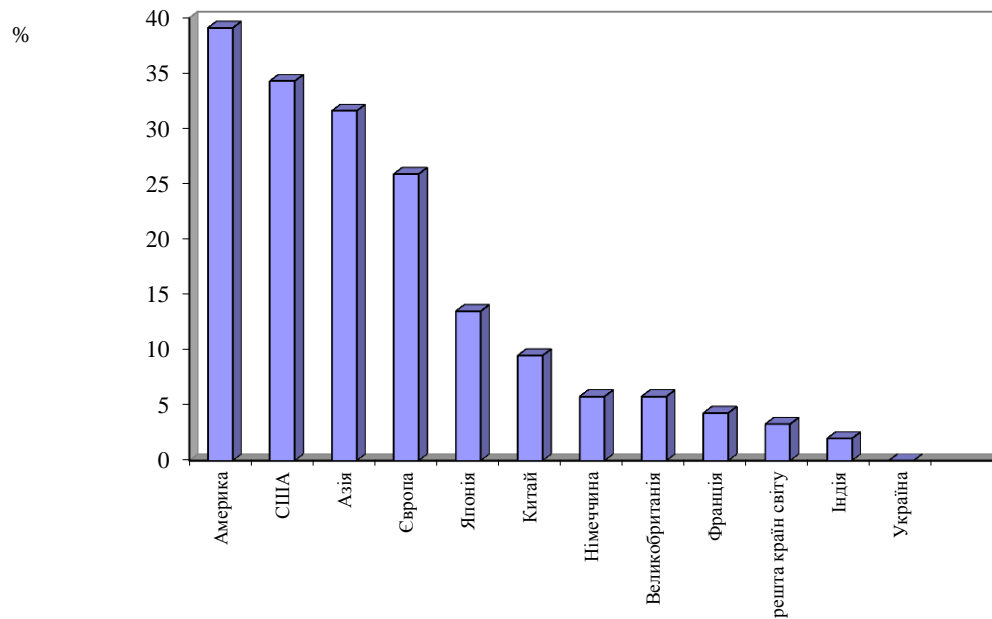

Рис. 1.6. Частка окремих регіонів та країн у світових потоках інвестицій в НДДКР у 2022 р.

За: [139, с. 3]

Розглянемо докладніше модель і концепцію економічного розвитку ТНК на технологічній основі, тобто їхнього науково-технічного та інноваційного розвитку, розроблену у ХХ столітті такими вченими, як Кузнец С. [51, с.5-105], Менш Г. [143, с.25-29] і Шумпетер Й. [148]. Серед них – теорія науково-технічної динаміки та теорія інновацій у ритмі циклічних генетичних закономірностей розвитку економічних агентів. Основоположником теорії інновацій став Й. Шумпетер [148], який у своїй науковій праці "Теорія економічного розвитку" (1911) сформулював цілісну теорію інновацій та науково-технічного розвитку, центральним положенням якої є те, що зміни чинників виробництва, ресурсів або їхніх комбінацій спричиняють економічну категорію "інновація" як необхідну виробничу функцію. Меррітт Р. [144] виокремив такі складові науково-технічного розвитку економічних агентів:

- відкриття та освоєння нових ринків для споживання продукції;

- підлив монополії конкурентів або монополізація ринку шляхом виробництва раніше невідомого та унікального продукту;
- впровадження нових виробничих структур, процесів управління та організаційних структур або їх удосконалення;
- впровадження нових продуктів, товарів, послуг, нових видів або продуктів, невідомих споживачам;
- застосування нових технологій виробництва, впровадження невідомих методів (технологій) виробництва в конкретній галузі;
- використання нових матеріалів, видів сировини, джерел сировини.

Важливу роль у розвитку теорії інновацій та науково-технічного зростання відіграли праці Р. Барро [127], який зазначав, що "періоди наукового процвітання зазвичай збігаються з періодами підвищення економічної активності та технологічного прогресу внаслідок використання інновацій у сфері міжнародного бізнесу". А. Дугін зробив великий внесок у теорію інновацій і науково-технічного розвитку підприємств та організацій [31, с. 54-59]. У своєму вченні про великі цикли кон'юнктури тривалістю близько півстоліття він установив, що "висхідні" та "низхідні" хвилі цих циклів закономірно пов'язані з хвилями технологічних винаходів та їх практичного застосування.

Новий підхід до теорії інновацій був сформований С. Кузнецем [51, с.5-105]. Розвиваючи ідеї Шумпетера Й. [148] і Барро Х.Р. [127], цей учений зосередився на вивченні взаємозв'язку між науково-технічним потенціалом підприємств та економічним зростанням і запровадив при цьому поняття епохальної інновації, яка лежить в основі переходу від одного історичного періоду до іншого та індустріальної епохи. Він встановив, що прискорення економічного зростання залежить від епохальних інновацій (нове джерело зростання – прискорений розвиток науки). На думку Федулової Л. І. [107, с. 125-1127], економічне зростання підприємств визначається їхньою довгостроковою спроможністю задовольняти потреби дедалі

різноманітнішого населення на ринку товарів і послуг за допомогою більш ефективних технологій і відповідних інституційних та ідеологічних змін. Воно визначається довгостроковим підвищенням здатності задовольняти потреби дедалі різноманітнішого населення на ринках товарів і послуг. Його основні риси: 1) технологічний прогрес, який є основою і необхідною умовою зростання; 2) постійне зростання продажів ТНК і, отже, спроможність задовольняти потреби дедалі ширшого кола населення, що свідчить про зрілість організації; 3) реалізація потенціалу зростання, закладеного в нових технологіях, що вимагає організаційних, необхідних поведінкових, біхевіористських та ідеологічних змін.

Великий внесок у теорію науково-технічного та інноваційного розвитку ТНК зробив М. Портер [79], який розглядав інновації як процес, під час якого винаходи та наукові ідеї набувають економічного змісту, творчий характер інноваційної діяльності. Учений виокремив кілька чинників, що визначають ефективність інновацій. До них відносяться орієнтація на ринок, відповідність цілям компанії, методи оцінки, ефективне управління проектами, креативність, інноваційне середовище, наявність "адвокатів проекту" і методи оцінки ефективності інноваційних проектів.

Таким чином, ключові інновації є основою для прориву в розвитку людського знання і фундаментом для переходу ТНК на більш високі щаблі розвитку. Одним із найважливіших джерел економічного зростання підприємств є становлення сучасної науки як основи технологічного розвитку. Прориви в еволюційному розвитку науки створили можливості для технологічного розвитку, які у багато разів перевищують колишні [121, с. 47-53].

На наш погляд, розвиток теорії науково-технічного та інноваційного розвитку ТНК також ґрунтувався на узагальненнях щодо наукового пояснення швидкого зростання НТІ та інноваційних виробництв і його впливу на макро- і мікрорівнях, а також на виявленні чинників, що сприяють

активності інноваційного процесу. Особливу роль у цьому відіграли Менш Г. [143], Менкі Н. [142], Макконнелл К. Р., Брю С. Л. [55] та ін. У роботі Ругмана А. М. [147] викладено нову модель економічного зростання ТНК за рахунок ендogenous технологічного прогресу, в основі якої лежить довгострокова перспектива, що розглядається як результат досліджень і розробок економічних суб'єктів, спрямованих на максимізацію прибутку в довгостроковій перспективі. Важливим внеском у розвиток цієї теорії є модель економічного зростання Г. Стоунхауса [149, с. 483], в якій окремою змінною виробничої функції є обсяг наукових знань і практичних навичок, накопичених у процесі навчання та виробничої діяльності. Таким чином, згідно з теорією ендogenous розвитку, рівень економічного зростання підприємства безпосередньо залежить від його науково-технічного потенціалу та стану інноваційної активності. У цій моделі досягнутому рівню знань відповідає певний рівень технологічного розвитку, який вимірюється кількістю технологій, що використовуються у виробничій діяльності ТНК.

Багато вчених підкреслюють, що тільки великі фірми, на відміну від МСП, здатні забезпечити технологічний прорив, оскільки володіють достатньою ресурсною базою. Так вважають Макконнелл К. Р. і Брю С. Л. [55], які стверджують, що нові технології вимагають доступу до великого капіталу, великих ринків, всеосяжних, централізованих і жорстко інтегрованих ринків, а також рясних і надійних джерел сировини. Таким чином, крім технологічних інновацій, учені вважають економічний потенціал підприємств і масштаб їхньої діяльності ключовими факторами науково-технічного та інноваційного розвитку ТНК. Ця теорія отримала подальший розвиток у науковій роботі Вернона Р. [154], який описує практичний досвід Ірландії, де експансія ТНК і розвиток НТІ передували зростанню інноваційного сектора економіки. Як ще один чинник розвитку науки і технологій в економіці вчені називають надлишок висококваліфікованих кадрів, міжнародні зв'язки та внутрішній попит.

Дослідження динаміки світової економіки останніх років засвідчили, що економічне зростання інноваційно розвинених країн ґрунтується на використанні знань і новітніх технологій, що гарантує високу конкурентоспроможність держави в постіндустріальну епоху. Розвиток науково-технічного та інноваційного сектора є основою світового прогресу і багато в чому визначається міжнародним співробітництвом у сфері трансферу технологій [118]. У процесі адаптації теоретичних моделей до сучасної ситуації можна провести паралель із використанням так званої кластерної структури в економіці для досягнення необхідних економічних результатів, тобто зростання технологічності та конкурентоспроможності продукції, а отже, і національного економічного зростання.

Дослідження Ю. В. Полякової [81, с. 75-76] доводить, що інноваційна діяльність безпосередньо впливає на рівень економічного розвитку країни, а її інтенсивність визначає конкурентоспроможність країни на світовому ринку. Тому цей процес загалом передбачає активне використання науково-технічного потенціалу ТНК, впровадження результатів інноваційної діяльності у виробничий процес і науково-технічну діяльність. Черкас Н. І. [118] на основі розробленої структурної моделі проаналізував фактори технологічного експорту та промислового виробництва ТНК, а також оцінив ефективність стимулювання технологічного експорту як фактора економічного зростання; Чех М. М. [119], ґрунтуючись здебільшого на використанні науково-технічного потенціалу ТНК країни та їхнього кадрового потенціалу, наголошує, що регіони з динамічним зростанням споживчого попиту мають найкращі передумови для економічного зростання.

Важливим є висновок Л. І. Федулової [107, с.42] про те, що всі явища і процеси, які ведуть до інноваційного та науково-технологічного розвитку, мають інноваційний і науково-технологічний потенціал, забезпечуючи тим самим тісний зв'язок між сьогоденням і майбутнім, між поточним і

довгостроковим розвитком. Безсумнівно, науково-технічний потенціал та інноваційний розвиток є основою для зміцнення позицій ТНК на ринку товарів і послуг, що й було продемонстровано в описаній теорії. Однак важко домогтися бажаного ефекту, якщо вони не проникають в основну та суміжні галузі компанії. Тому для стимулювання економічного зростання ТНК необхідно застосовувати теорію поширення інновацій і технологій (дифузії). Розглянемо деякі з них. Інноваційно-технологічний потенціал розкриває глибинні джерела розвитку конкретних економічних структур і можливості взаємовигідного міжнародного економічного співробітництва.

Американський дослідник А. Ругман [147] пропонує розвивати інновації у сфері діяльності ТНК на основі моделі "дифузії інновацій" або "інноваційних хвиль". Ця модель демонструє чотири стадії "інноваційної хвилі" (рис. 1.7), яка є основою економічного зростання технологічного прогресу. Модель "дифузії інновацій" переплітається зі схемою "просторової дифузії". Адже технологічні інновації зазвичай зароджуються в кількох місцях і звідти поширюються в інші місця каналами зв'язку, через вузли, поверхнями і вгору по ієрархії.

Вітчизняні дослідники Мусіна Л.О., Кваша Т.К. і Євтушенко В.М. [67, с. 25-31] зазначають, що індивідуальна сприйнятливність до інновацій і НТП у ТНК означає, що одержувачі інновацій поділяються на дві категорії: тих, хто з більшою вірогідністю прийме інновації і впровадить технологію, і тих, хто не прийме, зазначаючи, що: ранні послідовники (13,5%) – це соціальні лідери; новатори (2,5%) – ризикові люди, готові спробувати будь-яку інновацію, і ті, хто ні, зазначаючи, що: ранні послідовники (13,5 %) є соціальними лідерами; новатори (2,5 %) – ризикують, готові спробувати будь-яку інновацію, добре фінансуються, мають багато джерел інформації та складні технічні знання; переважна більшість (34 %) – скептики, які приймають інновації тільки в тому разі, якщо більшість уже прийняла їх; пізні адаптери (16 %): консерватори, які вносять зміни, коли вони стають

загальноприйнятими.

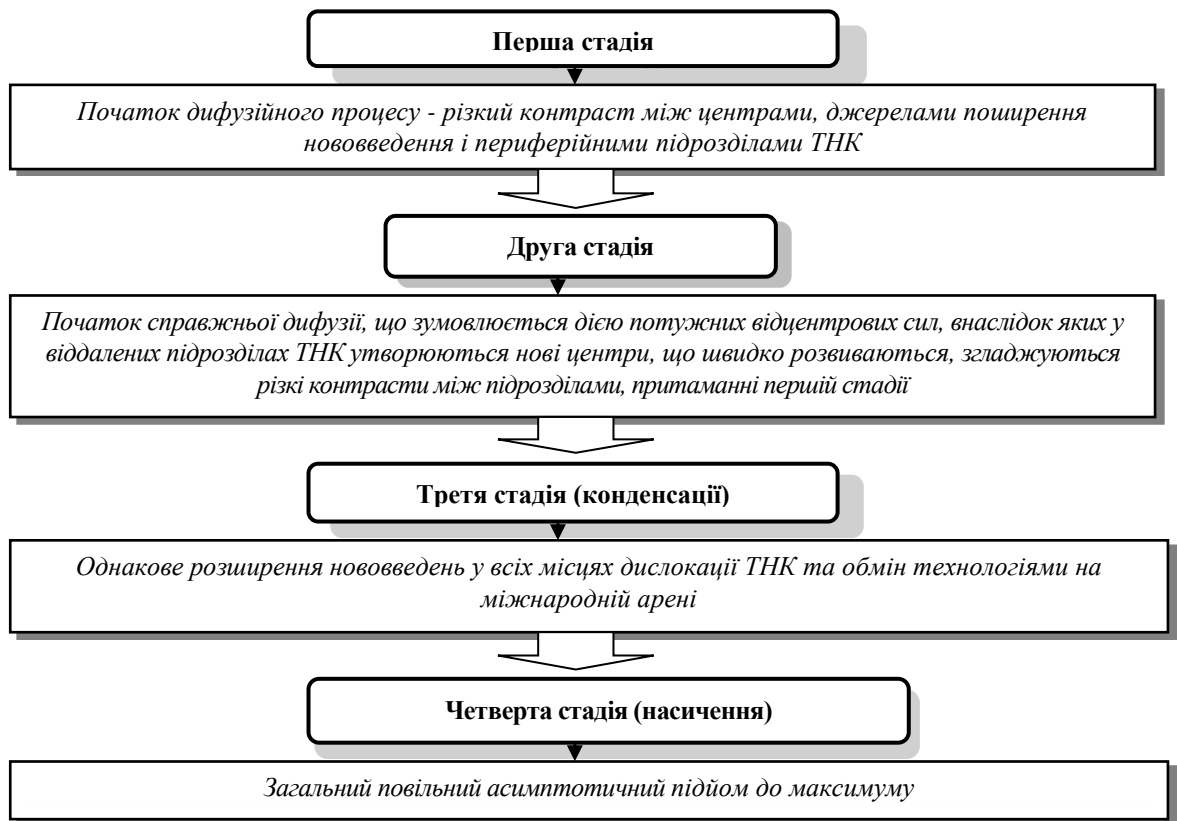

Рис. 1.7. Стадії «хвилі нововведень», що стимулюють економічне зростання міжнародних корпорацій

За: [108, с.75]

Багато вчених стверджують, що технічну діяльність ТНК слід розглядати в тісному зв'язку з екологічними проблемами світової економіки [5; 17; 19; 40; 66; 106; 115]. Дослідження процесу формування та розвитку екологічного менеджменту ТНК дали змогу дійти висновку щодо наявності двох груп чинників, які на нього впливають: зовнішніх і внутрішніх. У результаті дослідження було зроблено такий висновок. Набір зовнішніх чинників визначається загальною залежністю діяльності ТНК від організаційної поведінки, таких як материнська компанія, різноманітні місцеві та національні органи влади в приймаючій країні, учасники міжнародних мереж екологічного менеджменту, конкурентне середовище (споживачі, постачальники, партнери тощо) і різноманітні громадські рухи.

Зовнішній вплив проявляється у вигляді набору міжнародних екологічних стандартів та інших вимог до розумного природокористування і створення екологічно безпечного середовища проживання населення, що відображаються в практиці та результатах господарської діяльності ТНК.

Внутрішні чинники пов'язані з реалізацією ініціатив учасників (акціонерів, менеджерів і співробітників) зі створення екологічно безпечного бізнес-середовища в головному офісі та закордонних філіях міжнародної компанії. Мотивація цих учасників полягає в підвищенні міжнародної конкурентоспроможності компанії завдяки випуску екологічно чистої продукції, зниженню або усуненню шкідливого впливу на навколишнє середовище, зниженню ресурсомісткості виробництва і поліпшенню іміджу компанії. При цьому дотримання принципів соціальної відповідальності ТНК, які обов'язково враховують екологічні чинники, є єдиним способом формування стійкої конкурентоспроможності. Вирішальна роль внутрішніх чинників у формуванні та розвитку екологічного менеджменту ТНК визначається особливостями її корпоративної культури. У сучасних умовах усі такі культури базуються на екологічних чинниках. Однак роль цього чинника є різною. Аналізуючи екологічну діяльність транснаціональних компаній та їхні корпоративні системи цінностей, можна дійти висновку, що цей показник вищий у японських та європейських транснаціональних корпорацій. Це твердження підтверджується і статистичними даними (табл. 1.2).

Тому всі компанії технологічної галузі сьогодні приділяють систематичну увагу природоохоронній діяльності та фінансують широкий спектр екологічних заходів. Однак можна спостерігати і прямо протилежну тенденцію. Японські компанії щороку збільшують фінансування не менше ніж на 20 %, Mitsubishi Oil – на 25,3 %. Європейські компанії – не менше ніж на 10 %, а Siemens – на 23 %. Американські компанії, за винятком Mobil Oil, навпаки, скоротили фінансування природоохоронних заходів. Для Ford

Motors зниження становило 19,2 %. Ці результати дають змогу зробити висновок про існування трьох моделей екологічної поведінки ТНК: японської – прогресивної, європейської – помірної та американської – регресивної.

Таблиця 1.2

Динаміка витрат окремих ТНК на екологічну політику

Компанія / роки	2019	2020	2021	2022
США (млрд. дол.)				
General Motors	9,00	8,20	7,40	7,20
Ford Motors	7,00	6,50	5,80	5,20
Chevron	1,90	1,80	1,60	1,50
Mobil Oil	4,00	3,70	3,40	4,20
Японія (млрд. йен)				
Mitsubishi Oil	320	480	525	566
Monsanto	119	132	146	152
Hitachi	3,80	4,50	6,00	6,40
Matsushita	3,00	3,60	4,40	4,80
Європа (млрд. євро)				
Daimler (Німеччина)	2,90	3,00	3,30	3,80
Siemens (Німеччина)	3,20	3,90	4,70	5,10
Alcatel (Франція)	2,00	2,10	2,80	2,90
Royal Dutch Shell (Нідерланди – Великобританія)	1,20	1,30	1,70	1,90

Розраховано за: [139; 153; 155; 156]

Підсумовуючи, можна сказати, що відтоді, як ТНК почали займати глобальне лідерство на основі технологій, у розподілі найуспішніших компаній не відбулося істотних змін (за винятком періоду світової фінансової кризи). Тому зросла роль держави, як на міжнародному, так і на національному рівні, де транзакційні витрати, пов'язані з невизначеністю зовнішніх ефектів розвитку технологій, можуть бути значними. Еволюція теорії інновацій та НДДКР ТНК ґрунтується на ідеї інновацій і технологічних змін, а також нерівномірних хвиль, зумовлених соціальним та інституціональним середовищем. Вона передбачає поступовий перехід, заснований на ідеї економічного розвитку як процесу. Однак циклічний характер економічного зростання, що ґрунтується на інноваціях і науково-

технічному прогресі, не дає емпіричного підґрунтя для інших теорій (міжнародного життєвого циклу продукції, технологічного розриву) в плані очікуваного вирівнювання диференціації ТНК за рівнем розвитку.

Висновки до розділу

1. Основними мотивами ТНК в умовах глобалізації є доступ до ресурсів інших країн, концентрація промислового і фінансового потенціалу, встановлення монополії на ринку, зниження витрат, передання технологій і підвищення рентабельності за рахунок синергетичного ефекту. Глобальні ТНК проводять політику повної інтеграції економічної діяльності в різних країнах і орієнтуються на глобальну стандартизацію виробництва з незначною адаптацією до місцевих умов. Глобальна стратегія ґрунтується на інтеграції ресурсної бази ТНК і найбільш раціональному її перерозподілі між різними підрозділами ТНК. Глобальна фінансова стратегія будується таким чином, щоб максимізувати прибуток ТНК у цілому, навіть за рахунок збиткових підрозділів. Таким чином, транснаціоналізація є важливою тенденцією сучасної світової економіки.

2. На основі критичного аналізу розглянутих теоретичних передумов можна дійти висновку, що теоретично конкурентоспроможність ТНК визначається наявністю "умовно вільного" доступу до чинників конкурентоспроможності національних економік, а також свободою вибору ринків ресурсів, місць виробництва, ринків збуту та податкових пільг. Міжнародні інвестиції у ТНК та узагальнення підходу до визначення мотивів виробничої діяльності приводять до висновку, що найоб'єктивніше пояснення впливу ТНК на національні економіки дає теорія техногенезу.

3. Статистичні дані показують, що процес глобалізації та інтернаціоналізації НДДКР відбувається в основному в країнах, де зосереджені основні зарубіжні сектори НДДКР ТНК – США, Західній Європі та Японії. Якщо тенденція створення нових підрозділів НДДКР у Китаї та

Індії збережеться, то в майбутньому ці дві країни можуть стати "інноваційним ядром" світової економіки. Діяльність ТНК зі створення підрозділів НДДКР стримується низкою чинників, основними з яких є низький рівень захисту прав інтелектуальної власності та недосконалість законодавства, що регулює діяльність подібних секторів. Таким чином, у сучасному світі рушійною силою інноваційного процесу є ТНК, які продовжують збільшувати свої інвестиції в інновації та дослідження навіть в умовах світової фінансово-економічної кризи.

РОЗДІЛ II. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК НА УКРАЇНСЬКОМУ РИНКУ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ

2.1. Оцінка ролі ТНК у контексті розвитку міжнародного ринку товарів та послуг

Питання геопросторової організації відіграє дедалі важливішу роль у сучасній діяльності ТНК. Глобальний характер розміщення виробничих і дослідницьких підрозділів ТНК, а також центрів збуту продукції вимагає від керівництва компаній ретельного аналізу та врахування регіональних (географічних) чинників ТНК. Оптимізація геопросторового розташування підрозділів і філій, організація їхніх взаємозв'язків і збутових ланок з урахуванням регіональних особливостей сприятиме зниженню витрат компанії і, як наслідок, збільшенню прибутку. У кожної ТНК своя "географія". Під нею розуміють глобальну мережу діяльності, що включає штаб-квартиру (головний офіс), центри досліджень і розробок, виробничі підрозділи в базових країнах і за кордоном, а також регіональні та місцеві пункти збуту продукції по всьому світу.

Однією з найважливіших передумов сучасного процесу інтернаціоналізації бізнесу та одним з основних джерел глобалізації є феномен транснаціоналізації: на думку С. О. Якубовського [123, с. 122], факторами, які впливають на цей процес, є міжнародні монополії, що під час своєї еволюції перетворилися на ТНК і наразі посідають лідерські позиції в розподілі глобальних потоків фінансів, товарів і технологій, головним чином у проведенні досліджень і розробок у високотехнологічному секторі економіки.

Кожна ТНК постійно аналізує "витрати" чинників свого розміщення в різних регіонах і країнах світу та гнучко змінює цю "корпоративну географію" відповідно до своєї стратегії постійного прагнення до отримання високих прибутків. ТНК у всьому світі утворюють найбільший за обсягом капіталу і виробництва сектор світової економіки. Водночас ТНК є

найкращими у своїх галузях за якістю та брендом продукції, новітніми науково-технічними рішеннями, передовим організаційним та управлінським досвідом і оплатою праці – не дивно, що ТНК вважаються однією з найважливіших рушійних сил глобалізації світової економіки у XXI столітті.

Філіпенко А. С. [108, с. 230] доводить, що в умовах глобалізації світової економіки провідне місце у фінансуванні та впровадженні інновацій належить ТНК. Завдяки потужним інноваційним, фінансовим, виробничим системам і раціональній участі в широкому спектрі міжнародних проєктів ТНК є найпотужнішим чинником комерціалізації науки, трансферу високих технологій і подальшого розвитку високотехнологічного виробництва.

Федулова Л. І. [106, с. 15] зазначає, що стрімке зростання економічного потенціалу ТНК посилює взаємозв'язок між їхньою діяльністю та національною економічною безпекою. Зокрема, у зв'язку з тим, що ТНК є механізмом розповсюдження перенесення економічних криз розвиненими країнами, нерегульована діяльність ТНК може провокувати фінансові кризи, перенесення екологічно небезпечних виробництв, перекачування природних ресурсів і напівфабрикатів, поглинання незахищеної інтелектуальної продукції, розриви в торгівлі високотехнологічними товарами та послугами, хостинг, несумлінну поведінку щодо країн, що призводить до нерівномірного розподілу інвестиційних ресурсів.

Аналіз щорічного рейтингу провідних компаній світу Global-2000 журналу Forbes [151] дає змогу зробити таке узагальнення: у 2023 році до рейтингу Forbes Global-2000 увійшли публічні компанії з 58 країн. Рейтинг ґрунтувався одразу на чотирьох показниках: виручці, прибутку, активах і ринковій капіталізації. Сумарно компанії зі списку 2023 року мають 50,8 трлн доларів продажів, 4,4 трлн доларів прибутку, 231 трлн доларів активів і 74 трлн доларів ринкової вартості. Сукупний прибуток, активи та ринкова вартість дещо знизилися порівняно з попереднім роком, хоча це перший раз, коли загальний дохід перевищив 50 трлн доларів. США лідирують у

рейтингу з 611 компаніями, а Китай посідає друге місце з 346 компаніями Global 2000 (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Показники діяльності найбільших ТНК світу у 2022 р., млрд. дол. США

Місце в рейтингу	ТНК	Країна	Обсяг продажів	Прибуток	Активи	Ринкова вартість
1	JPMorgan Chase	США	179,93	41,8	3,744	399,59
2	Saudi Arabian Oil Company (Saudi Aramco)	Саудівська Аравія	589,47	156,36	660,99	2.055,22
3	ICBC	Китай	216,77	52,47	6.116,82	203,01
4	China Construction Bank	Китай	203,08	48,25	4.977,48	172,99
5	Agricultural Bank of China	Китай	186,14	37,92	5.356,86	1429,82
6	Bank of America	США	133,84	28,62	3.194,66	220,82
7	Alphabet	США	282,85	58,59	369,49	2.340,53
8	ExxonMobil	США	393,16	61,69	369,37	439,39
9	Microsoft	США	207,59	69,02	380,09	2.309,84
10	Apple	США	385,1	94,32	332,16	2.746,21
11	Shell	Великобританія	365,89	43,51	429,15	205,45
12	Bank of China	Китай	158,23	33,23	4.421,76	122,67
13	Toyota Motor	Японія	270,49	18,5	542,5	188,2
14	Samsung Electronics	Південна Корея	220,07	34,49	348,81	334,31
15	UnitedHealth Group	США	335,94	20,7	283,68	460,19

За: [151]

Серед компаній, які посіли провідні місця в топ-10, № 1 цього року – JPMorgan, три великих державних китайських банків та технологічні гіганти, такі як Apple і Alphabet. JPMorgan, найбільший банк Америки з активами в 3,7 трлн доларів, очолює список вперше з 2011 року і після регіональної банківської кризи весни 2023 р. збільшив депозити та оппортуністично придбавши збанкрутілий First Republic Bank. № 1 попереднього року Berkshire Hathaway Уоррена Баффета опустився до № 338 через нереалізовані збитки в своєму інвестиційному портфелі. Провідні позиції у рейтингу провідних ТНК світу займають китайські корпорації (ICBC та China Construction Bank), а загалом у рейтингу домінують компанії із США (543),

Японії (251) та Китаю (136). Значно зросла кількість учасників рейтингу, що представляють Сінгапур, Тайланд та Малайзію. Як і у минулому році, українських компаній у рейтингу немає, а із найближчих сусідів в рейтингу представлені, Польща (9 компаній) та Чехія (1 компанія) (Додаток Б).

Ці дані було використано для аналізу галузевої приналежності та географічного положення ТНК, зокрема, прикладів 100 найбільших компаній. При цьому звичайні галузі, які є сферою діяльності тієї чи іншої ТНК, як-от обробна промисловість, агропромисловий комплекс, транспорт, банківські та інші послуги, було визначено відповідно до кодів секторів FTSE World Actuaries [151]. При цьому було введено такі розрахункові показники [123]:

1) середній капітал ТНК у конкретній галузі (млн дол.):

$$СК_г = K_г / ЧК_г, \quad (2.1)$$

де $СК_г$ – середня капіталізація ТНК окремої галузі, $K_г$ – сумарний показник капіталізації ТНК у галузі (млн. дол. США); $ЧК_г$ – кількість компаній, які відносяться до цієї галузі;

2) середня капіталізація ТНК у певній країні (млн. дол.):

$$СК_к = K_к / ЧК_к, \quad (2.2)$$

де $СК_к$ – середня капіталізація ТНК певної країни; $K_к$ – сумарний показник капіталізації ТНК країни (млн. дол.); $ЧК_к$ – число компаній, що відносяться до цієї країни;

3) коефіцієнт капіталізації галузі:

$$КК_г = ЧГК / ЧГЧ, \quad (2.3)$$

Де $КК_г$ – коефіцієнт капіталізації галузі; $ЧГК$ – питома вага галузі в загальній капіталізації світу, регіону, країни (%), $ЧГЧ$ – питома вага галузі в загальному числі компаній у світі, регіоні, країні (%);

4) коефіцієнт капіталізації країни:

$$КК_к = ЧКК / ЧКЧ, \quad (2.4)$$

де $КК_к$ – коефіцієнт капіталізації країни; $ЧКК$ – питома вага країни у

загальній капіталізації світу (регіону) (%); ЧКЧ – питома вага країни у загальній чисельності ТНК світу, регіону (%).

Розрахунки, що наведені у табл. 2.2 свідчать про те, що найвищою середньою капіталізацією володіють ТНК Фінляндії, Великобританії, Нідерландах, США, Канади та Франції. При цьому даний показник корелюється із відповідними коефіцієнтами капіталізації країн.

Таблиця 2.2

Розподіл 100 найбільших ТНК світу за рівнем їх капіталізації у 2022 р.

№ з/п	Країни	Коефіцієнт капіталізації країни	Середня капіталізація ТНК, млрд дол. США
1.	США	1,070	116
2.	Велика Британія	1,220	129
3.	Франція	1,160	95
4.	Японія	1,50	84
5.	Швейцарія	1,00	86
6.	Німеччина	1,670	74
7.	Італія	1,00	61
8.	Нідерланди / Великобританія	-0,50	130
9.	Гонконг	1,0	78
10.	Швеція	1,0	91
11.	Нідерланди	1,0	78
12.	Іспанія	1,0	76
13.	Фінляндія	1,0	197
14.	Канада	1,0	113
	Разом		109,48

Розраховано за: [151]

Зміни у міжнародному економічному житті дали змогу транснаціональним корпораціям конкурувати з компаніями з окремих галузей і витіснити їх. Сьогодні середня кількість галузей 500 найбільших американських ТНК становить 11, а найпотужніші компанії охоплюють від 30 до 50 галузей. У 100 найбільших компаніях Великої Британії диверсифіковану діяльність ведуть 96 компаній, у Німеччині – 78, у Франції – 84, в Італії – 73. Як видно з таблиці 2.3, найбільша кількість ТНК у Європі зосереджена в банківсько-фінансовій сфері, телекомунікаціях, ЗМІ та страховому бізнесі (50 зі 100). Водночас найсильніші за середньою

капіталізацією ТНК перебувають у нафтогазовій галузі, фармацевтиці, комп'ютерній індустрії та телекомунікаціях.

Таблиця 2.3.

Розподіл 100 провідних ТНК Європи за галузями у 2022 р.

№ з/п	Галузь	Число ТНК	Капіталізація галузі, млрд. дол. США	Коефіцієнт капіталізації галузі	Середня капіталізація ТНК, млрд. дол.
1.	Банківсько-фінансовий	23	942	0,80	41,00
2.	Телекомунікації та ЗМІ	16	925	1,150	57,80
3.	Страховання	11	544	0,90	49,50
4.	Комп'ютерна індустрія	8	476	1,180	59,50
5.	Фармацевтика	7	602	1,70	86,00
6.	Електротехніка та електроніка	6	246	0,80	41,00
7.	Нафто-газова	5	554	2,22	110,80
8.	Харчова	5	209	0,80	41,80
9.	Внутрішня торгівля	4	115	0,570	28,70
10.	Автомобілебудування	3	77	0,50	25,70
11.	Добувна	2	43	0,40	21,50
12.	Хімічна	2	62	0,60	31,0
13.	Авіакосмічна	2	32	0,60	31,5
14.	Комунальне господарство	2	63	0,30	16,0
15.	Виробництво будматеріалів	1	16	0,30	16,0
16.	Легка промисловість	1	30	0,60	30,0
17.	Готелі, ресторани	1	23	0,40	23,0
18.	Послуги зв'язку	1	1	0,40	23,0
	Разом	100	4982	1,00	49,820

Розраховано автором за: [151]

Так, у таблиці 2.3 показано, що 61 зі 100 найбільших ТНК Західної Європи зосереджені у Великій Британії, Франції та Німеччині. Вони також мають найвищу концентрацію за ринковою капіталізацією серед європейських ТНК – 59,1 %. Однак найсильніші за розміром капіталу компанії знаходяться у Швейцарії (Novartis, Nestlé), Великій Британії та спільних підприємствах Нідерландів і Великої Британії (Royal Dutch Shell, Unilever). Тому в цих країнах найвища капіталізація.

У глобальному масштабі ТНК, що володіють достатньою фінансовою і технологічною міццю, практично не піддаються контролю і можуть заявити

про себе як про самостійних економічних суб'єктів у міжнародній економічній сфері. Найбільші ТНК, такі як Wal-Mart Stores, General Motors, Royal Dutch Shell і Exxon/Mobil, оперують грошима, що перевищують національний дохід їхніх країн. У рейтингу 100 найбільших економік і компаній світу ТНК посідають 44-те місце. Сьогодні такі ТНК, як Daimler, Pfizer, Toyota, Siemens і Microsoft, витрачають на НДДКР у 6-7 разів більше, ніж в Україні, і близькі до витрат на НДДКР в Австрії, Бельгії, Данії та Фінляндії (рис. 2.1).

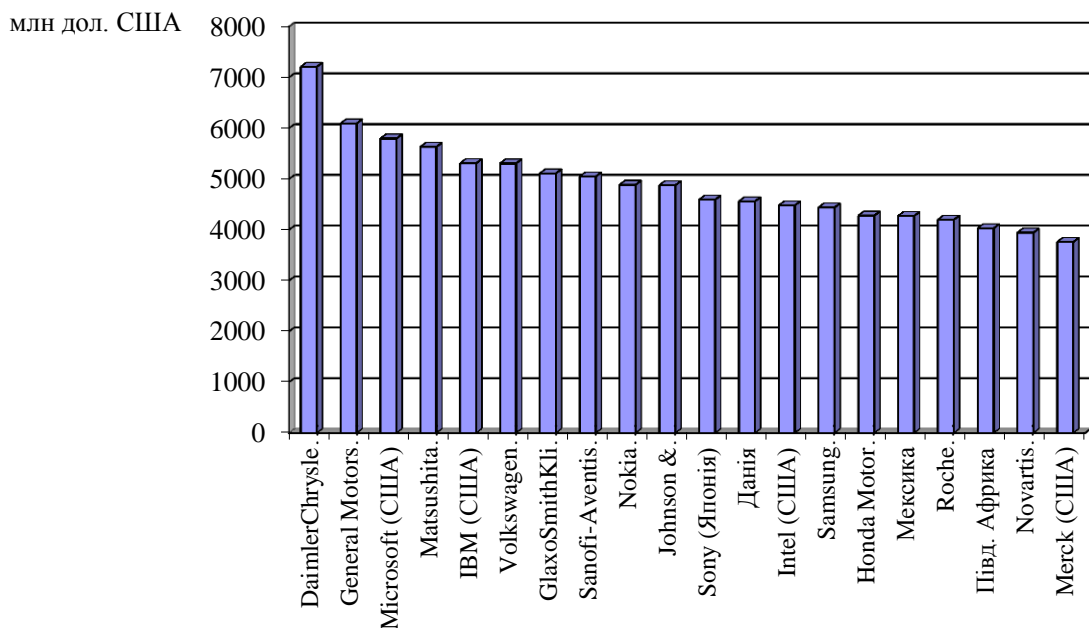

Рис. 2.1. Співставлення найбільших економік й компаній світу за обсягами фінансування НДДКР у 2022 р.

За: [139; 151; 156]

Таким чином, для країн, що приймає, основні позитивні ефекти діяльності ТНК можна визначити як:

- внесок у вирішення проблеми безробіття в країні за рахунок створення нових робочих місць, наприклад, за рахунок збільшення можливостей працевлаштування висококваліфікованих фахівців;
- підвищення рівня кваліфікації зайнятих у виробничому процесі;
- зміцнення макроекономічних показників економіки, зокрема

зовнішньоторговельної позиції;

- підвищення технологічного потенціалу країни за рахунок трансферу технологій;

- формування інноваційної культури серед учених, технічних фахівців і місцевого бізнесу, оскільки їм необхідно витримувати конкуренцію з боку транснаціональних компаній;

- зміцнення конкурентного середовища;

- збільшення валових внутрішніх інвестицій за рахунок припливу ІІІ;

- сприяння структурній перебудові реального сектора національної економіки відповідно до поточних процесів у світовій економіці;

- підвищення ефективності управління державними підприємствами.

Значення ТНК у розвитку світової економіки планомірно зростає протягом останніх 50 років. Сучасні ТНК активно виступають як:

- ініціатори міжнародного руху капіталу;

- інтегратори виробничих процесів між країнами;

- детермінанти конкурентоспроможності на світових ринках товарів і послуг;

- глобальні інвестори;

- розповсюджувачі сучасних технологій;

- сприяють міжнародній міграції робочої сили;

- детермінанти динаміки економічного розвитку.

Сьогодні ТНК належить 90% прямих іноземних інвестицій. На їхню частку припадає половина світової торгівлі та валютних ресурсів. ТНК активно використовують і розширюють такі специфічні форми розвитку світового ринку, як ліцензування, франчайзинг, технічні послуги та маркетингові послуги ТНК і ТНБ активно діють не лише в економіці, а й у фінансовій, інвестиційній, науково-технічній, військовій, технологічній, економічній і навіть політичній сферах. Сьогодні географія діяльності компаній постійно розширюється: ТНК вдалося відкрити для себе кілька

нових регіонів. Насамперед це стосується колишніх соціалістичних країн. Сьогодні ТНК намагаються знайти країни з дешевою робочою силою, низькими штрафами за екологічну шкоду під час виробництва, низькими ставками прибуткового податку, вільним державним регулюванням і стабільною політичною обстановкою.

Важливою тенденцією розвитку ТНК є активізація злиттів і поглинань. Для посилення своєї могутності ТНК дедалі частіше створюють стратегічні альянси. Стратегічні альянси – це партнерства компаній, які співпрацюють у ключових сферах діяльності з метою отримання переваг на певному ринку. На ці процеси припадає більша частина іноземних інвестицій у світі. Найбільшого поширення ці процеси набули у високотехнологічному секторі, що зумовлено прагненням великих компаній посилити свої конкурентні переваги за рахунок доступу до нових технологій. За своєю здатністю до швидкого зростання транснаціоналізації зв'язків та організаційних структур, а також за швидкістю реагування на імпульси НТІ ТНК значно перевершують національні та регіональні форми господарських утворень.

Сучасні ТНК постійно нарощують свій економічний потенціал за рахунок злиттів і поглинань великих і дрібних підприємств. У міжнародній сфері злиття і поглинання мають свої особливості. На думку аналітиків [156], до 2025 року в низці світових галузей, де наразі налічується 15 великих виробників, у результаті злиттів і поглинань може залишитися від п'яти до десяти компаній. Спостерігається сплеск багатомільярдних злиттів, таких як злиття компаній British Petroleum і Amoco на суму 50 мільярдів доларів і злиття компаній Exxon і Mobil на суму 80 мільярдів доларів. Зростає кількість злиттів і у фінансовому секторі. Прикладом може слугувати злиття Citibank і Travelez Group на суму 72 мільярди доларів США. З моменту появи транскордонних стратегічних альянсів (ТСА) у високотехнологічних галузях їхня кількість стрімко збільшилася – більш ніж вп'ятеро у 202 році порівняно з 1980 роком (рис. 2.2). Нині частка ТСА у високотехнологічній галузі

становить 70 % від загальної кількості створених ТСА [152].

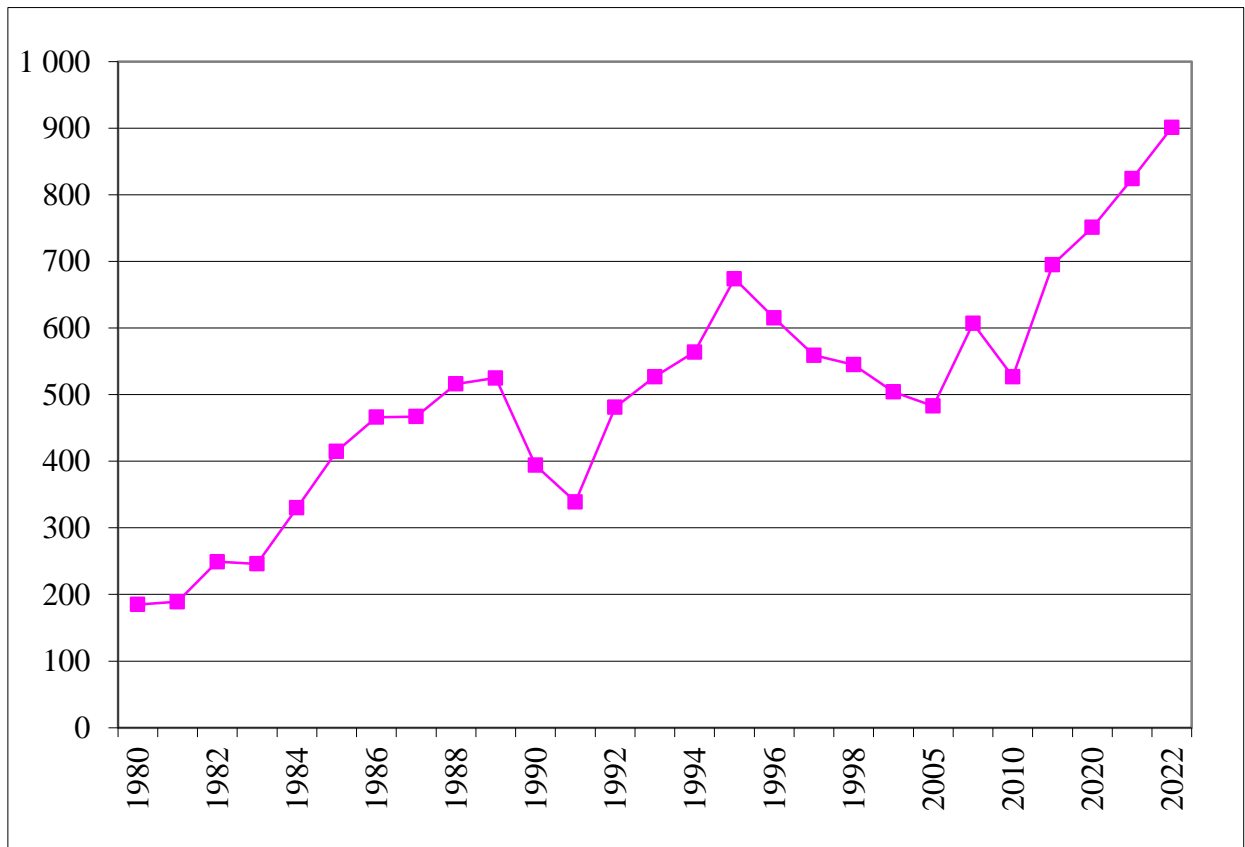

Рис. 2.2. Динаміка чисельності транскордонних стратегічних альянсів у високотехнологічних галузях у 1980-2022 рр.

Складено за: [139, с. 10-11; 152, с. 8]

Аналізуючи процеси об'єднання й придбання починаючи з 1980 р. можна помітити, що, в 1980 р. питома вага галузі інформаційних технологій та сфери біотехнологій у загальній чисельності ТСА у високотехнологічних галузях були приблизно рівними (по 27 %), у 2022 р. галузь інформаційних й комунікаційних технологій досягла 30 %, а питома вага галузі біотехнологій становила 55 % [155; 156; 152]. Цю тенденцію можна пояснити тим, що у галузі біотехнологій існують суттєві стимули для формування транскордонних стратегічних альянсів, так як жодна біотехнологічна компанія не володіє достатнім досвідом у усіх сферах інновацій. Одночасно значно зменшується частка інших високотехнологічних галузей, насамперед, автомобільної, аерокосмічної та хімічної.

Найактивнішими регіонами у сфері створення ТСА залишаються США (49%), а також Західна Європа (28%) і Східна Азія (9%) (рис. 2.3). Якщо на початку виникнення стратегічних альянсів вони були здебільшого внутрішньорегіональними, то сьогодні вони володіють транскордонним характером.

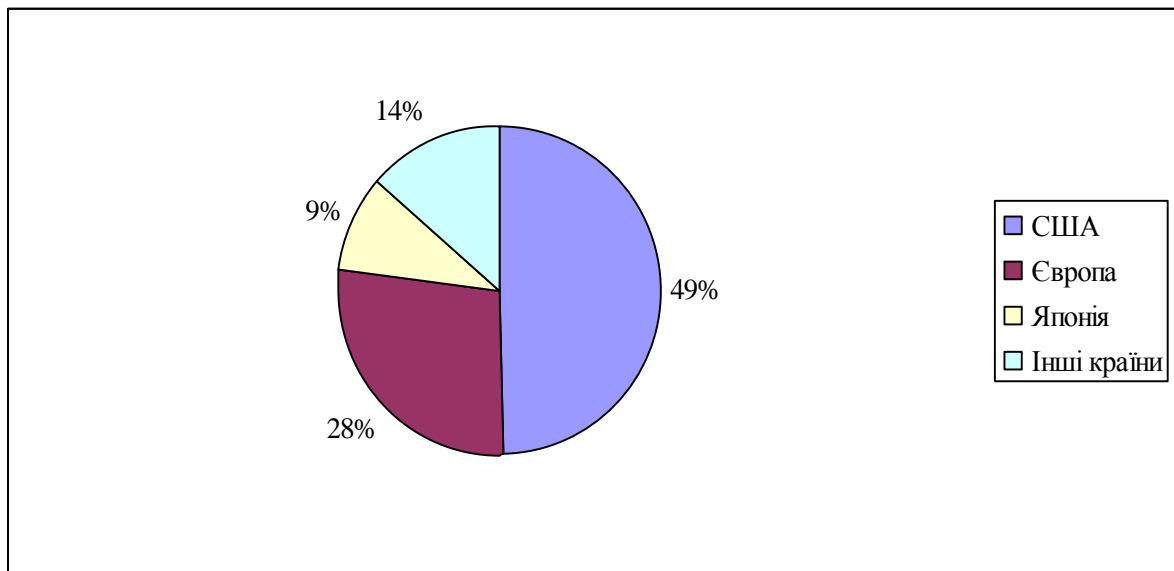

Рис. 2.3. стратегічних Розподіл транскордонних альянсів за регіонами світу у 2022 р.

Складено за: [139; 152]

Таким чином, специфіка функціонування сучасних ТНК визначається насамперед масштабами їхньої діяльності, ступенем концентрації економічної влади та державної підтримки, і прогнози вчених щодо обсягів виробництва ТНК на початку XXI століття дають підстави припустити, що цей процес продовжуватиметься і в майбутньому, причому різні галузі переплітатимуться на міжнародному рівні. Від успіху ТНК дедалі більше залежить добробут країни, її участь у міжнародному поділі праці, ступінь інтеграції у світову економіку і, зрештою, її міжнародна конкурентоспроможність. Злиття змінюють статус ТНК як "однаціональних", оскільки більшість ТНК об'єднують багатонаціональний капітал, перетворюючись на транснаціональні або недержавні корпорації.

2.2. Особливості та тенденції розширення діяльності ТНК на вітчизняному ринку

Транснаціоналізація української економіки сприяє інтеграції України у світовий економічний простір, тобто її залученню до процесу глобалізації. Важливо зазначити, що залучення ПІІ є для ТНК основним способом виходу на вітчизняний ринок товарів і послуг. Для підтримання адекватного рівня національної економічної безпеки необхідно оцінити реальну готовність української економіки до участі в процесі глобалізації з огляду на вітчизняну корпоративну структуру та спроможність вітчизняної економічної системи загалом протистояти зовнішній загрозі з боку транснаціональних корпорацій. Нерегульована діяльність ТНК може створити умови для перехідних економік, щоб може створити умови для втрати перехідною економікою свого економічного суверенітету.

Серед об'єктивних проблем, які існують в Україні щодо розширення діяльності ТНК, – повномасштабна війна в країні, політико-правове середовище країни, нестабільність курсу національної валюти, нерозвиненість ринкової інфраструктури та внутрішнього інвестиційного ринку, обмежена орієнтація на іноземний бізнес, інформаційна відсталість країни, нечисленність (за світовими мірками) бізнес-груп, криза високотехнологічної промисловості. Станом на 1 січня 2022 року в Україні було зареєстровано 2,3 тис. іноземних компаній, що свідчить про зниження активності іноземних компаній в Україні, що, відповідно, може спричинити втрату економічного суверенітету.

Залучення іноземного капіталу в економіку України є важливим джерелом інвестиційного розвитку країни. Нині транснаціональні компанії є одними з основних інвесторів в Україні порівняно з іншими країнами. Нині в Україні зареєстровано близько 7 362 філій іноземних ТНК, тоді як у світі налічується понад 800 000 філій (табл. 2.4). Інакше кажучи, на Україну припадає лише 0,9 % від цієї загальної кількості.

Таблиця 2.4

Країни світу із найбільшою кількістю ТНК та їх філій у 2022 р.

Країна	Материнські компанії (одиниць)		Філії (одиниць)	
	Місце	Кількість	Кількість	Місце
Данія	1	9356	2305	32
Німеччина	2	8492	12042	10
Швеція	3	5118	4 324	20
Швейцарія	4	4506	5 774	17
Ізраїль	5	4334	3321	23
США	6	3387	19103	7
Канада	7	1722	4562	19
Франція	8	1695	9494	11
Нідерланди	9	1608	2771	27
Бразилія	10	1225	8050	12
Фінляндія	11	1200	2006	37
Португалія	12	1100	3500	22
Великобританія	13	1094	2683	28
ПАР	14	941	2044	36
Норвегія	15	900	3100	25
Австрія	16	896	2464	30
Іспанія	17	857	7 465	14
Гонконг	18	819	6 247	16
Італія	19	806	1769	40
Чехія	20	660	71 385	2
Австралія	21	610	2539	29
Китай	23	379	364 345	1
Польща	34	58	35 840	4
Румунія	37	20	71 318	3
Угорщина	-	-	28 772	5
Сінгапур	-	-	24 114	6
Малайзія	-	-	15 567	8
Філіппіни	-	-	14 802	9
рф	-	-	7 793	13
Україна			7 362	15
Словаччина			5 560	18

За: [153]

Отже, особливістю прямих іноземних інвестицій у нашій економіці, як і в усьому світі, є те, що більша частина прямих іноземних інвестицій (ПІІ) надходить від транснаціональних компаній, які реалізують свої стратегічні цілі розвитку через інвестиції в інші країни та регіони світу. На українському ринку немає великих компаній, таких як Westinghouse, ExxonMobil або General Electric. Виняток становить лише Mittal Steel, чії українські активи є не кінцевою, а лише проміжною ланкою у виробничому ланцюжку

"Криворіжсталі".

Найбільш масштабні інвестиції іноземних корпорацій в українську економіку наведені у табл. 2.5. З табл. 2.5 можна зробити узагальнення, що найбільшими інвесторами в економіку України є ТНК з Німеччини, США. Американські ТНК як інвестори переважають у харчовій промисловості та сфері виробництва безалкогольних напоїв. рф вкладала свої гроші в переробку нафти – стратегічну галузь економіки України. Проте після повномасштабного вторгнення російські активи в Україні були конфісковані.

Таблиця 2.5

Обсяги найбільших інвестицій ТНК в Україну станом на 01.01.2022 р.

Назва ТНК	Країна	Сфера діяльності	ПП (млн дол. США)
Mittal Steel Co	Німеччина	Виробництво сталі	4800,00
PepsiAmericas і PepsiCo	США	Виробництво безалкогольних напоїв	542,00
Macdonald's Ukraine Ltd	США	Громадське харчування	82,00
Cargill	США	Переробка та торгівля	57,00
Western NIS Enterprise Fund	США	Інвестиції у харчову, будівничу та інші галузі	150,00
Укртатнафта	рф	Переробка нафти, продаж нафтопродуктів	134,950
Daewoo	Корея	Виробництво легкових автомобілів	160,00
Sigma-Bleyzer	США	Інвестиції у телекомунікації, судобудівництво та інші галузі	160,00
ТНК	рф	Переробка нафти	186,00
Coca-Cola	США	Виробництво безалкогольних напоїв	241,00

За: складено автором

Насамперед слід визнати, що іноземні ТНК контролюють стратегічні галузі української промисловості. Наприклад, чотири з шести нафтопереробних заводів контролюються іноземними нафтовими ТНК [48]. ArcelorMittal володіє одним із найбільших стратегічних підприємств України. Голландські стратегічні інвестори придбали компанії телекомунікаційного сектору.

До четвірки найбільших інвесторів в українську економіку входять:[95]

- Кіпр (25,5 % іноземних інвестицій);
- Нідерланди (16,2%);

- Велика Британія (5,5 %).

Аналізуючи галузеву структуру інвестицій ТНК, можна сказати, що такі сектори регіональної економіки України істотно диверсифіковані (або домінують) глобальними компаніями:

- переробка олійних культур і зерна (включно з експортом зерна): ТНК Bunge, Archer Daniels Midland Company, Cargill (США);

- переробка молока: Groupe Lactalis, Bel Group, Danone (Франція);;

- виробництво кондитерських виробів (шоколаду) і концентрованих продуктів харчування: ТНК "Нестле" (ТМ "Світоч", "Торчин-продукти", "Мівіна", "Наварро" та ін.); Kraft Foods (ТМ "Корона");

- виробництво пива та безалкогольних напоїв: ТНК Baltic Beverages Holding, Interbrew, SABMiller, Pepsi (придбання Sandra), Coca-Cola, Orangina Group (придбання "Росинки");

- виробництво тютюнових виробів: Japan Tobacco, Imperial Tobacco Group, Gallaher, Philip Morris, V.A.T.;

- виробництво побутової хімії та парфумерії: Procter & Gamble (США), Unilever (Великобританія і Нідерланди);

- виробництво цементу: ТНК Heidelberg Zement, Dickerhoff AG (Німеччина), Lafarge (Франція), CRH Group (Ірландія);

- виробництво сучасних будівельних матеріалів: виробництво сучасних будівельних матеріалів: ТНК Хенкель Баутехнік, Кнауф (Німеччина).

Усі ці підприємства (за винятком Unilever, у якої є тільки офіс продажів) купили або побудували виробничі потужності в українських регіонах і органічно вписалися в структуру регіональної економіки. Необхідно враховувати особливості стратегії цих підприємств. Чітка орієнтація на внутрішній ринок України, обмежені зв'язки з місцевими компаніями як потенційними постачальниками сировини, агресивні рекламні кампанії і тактика придушення "внутрішніх" конкурентів.

Іншу групу ТНК, що активно працюють у регіональній економіці

України, становлять компанії зі складальним виробництвом у машинобудівній галузі, такі як General Motors Daewoo Auto & Technology, Volkswagen, Gavil Circuit, Leoni, Yazaki General Industry, Flextronics International Gesellschaft m. H., VOGT Electronic AG, Fujikura та інші. Слід зазначити, що загалом такі ТНК не несуть прямої загрози економічній безпеці регіону, оскільки не конкурують із вітчизняними виробниками. Проте негативно, коли країна з величезним інтелектуальним, науковим і технологічним потенціалом, здатна гарантувати власний технологічний прорив, перетворюється на полігон для механічних операцій. Адже така технологія ТНК (і її кінцевий продукт) може бути інноваційною не для України, а для тієї країни, де базується материнська компанія. Адже в цьому разі один із потужних ефектів впливу інновацій на загальні темпи економічного прогресу – дифузія (Й. Шумпетер) [121] - омине внутрішню економіку України, бо вітчизняні компанії є лише однією з ланок у ланцюгу інноваційного розвитку розвинених країн.

Сьогодні деякі галузі регіональної економіки України майже повністю належать ТНК, орієнтованим на споживача, і ця ситуація не виправлена (пивобезалкогольна промисловість – Baltic Beverages Holding, "Інтербрю", SABMiller, Pepsi, Coca-Cola, Orangina Group), тютюнове виробництво – Japan Tobacco International, Gallaher Group, British American Tobacco, Philip Morris, Imperial Tobacco Group) [19, с. 112-120]. Стратегії взаємодії регіональної влади та ТНК, що спеціалізуються на виробництві продуктів харчування (наприклад, Nestlé, Kraft Foods, Groupe Lactalis, Bell Group, Danone, Wim Bill Dunn, Unimilk), мають бути превентивними та стимулювальними, але також превентивними та обмежувальними. У стратегії взаємодії регіону з ТНК особливий статус повинні мати компанії, що спеціалізуються на переробці рафінованих олій і зернових культур. Це пов'язано з тим, що ці галузі регіональної економіки активно захоплюються потужними іноземними компаніями і формують олігополію на українському ринку олій (Bunge,

Archer Daniels Midland Company, Cargill та ін.).

Деякі регіони України мають унікальні природно-кліматичні умови для вирощування сировини для біопалива, що є стратегічно важливим для української економіки в умовах світової енергетичної кризи, але перспективи втрачаються з приходом у цю галузь транснаціональних компаній.

Транснаціональні банківські групи відіграють важливу роль у вітчизняній економіці та постійно розширюють свою присутність на внутрішньому банківському ринку. Не можна виключати можливість того, що іноземні фінансові установи можуть скористатися поточною кризою, щоб зайняти більшу частку українського банківського ринку. Ба більше, цьому сприяє недооцінка вітчизняних банківських установ: вітчизняні банки готові продавати акції за суму, меншу, ніж їхня вартість, тоді як до 2021 року їхнє співвідношення Р/В становило 4-6 разів [72]. Наприклад, С. Тігіпко [102] заявив, що його банківська група, Swedbank, спільно з ЄБРР готова виділити близько 500 млн євро на рефінансування низки українських банків у формі викупу акцій і субординованих кредитів [72]. Незважаючи на кризу, експансія триває, і транснаціональний капітал з кількох геополітичних полюсів світу, схоже, активізував конкуренцію за розподіл банківського ринку України.

Стратегія транснаціональних банків у новому регіоні визначається в основному об'єктивними причинами, що спонукали їх вийти на новий ринок [12]:

- Багато банків виходять на зарубіжні ринки тільки тому, що їхні традиційні контрагенти, з якими в них склалися тісні відносини в рідній країні, тепер працюють за кордоном. Наприклад, японські та корейські банки зазвичай слідуєть за своїми колегами, мало цікавляться внутрішнім ринком країни призначення і мало співпрацюють з місцевими банками. Наприклад, на Філіппінах японські, корейські та тайські банки фактично обслуговують не місцеві компанії або транснаціональні корпорації, а лише деякі компанії в

країні свого походження. У результаті їхній вплив на економіку приймаючої країни мінімальний;

- Інші банки, як-от ABN AMRO і Deutsche Bank, почали відкривати представництва в інших країнах, щоб не тільки обслуговувати своїх найбільших глобальних клієнтів, а й розширювати свою клієнтську базу за рахунок найпривабливіших місцевих компаній;

- Нарешті, третя група транснаціональних банків, включно з Citibank і HSBC, прагнула повністю інтегруватися у внутрішній банківський ринок країни призначення, чи то корпоративний, чи то роздрібний.

Основною метою іноземної участі є максимізація прибутку або зміцнення домінуючого становища на внутрішньому ринку. Однак іноземний капітал має різні мотиви для входження в банківську систему країни-партнера (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Мотивація надходження іноземного капіталу у банківську систему України

За: побудовано автором

Розширення діяльності іноземних банків – звичайне явище в періоди економічного зростання, яке спостерігалось і після фінансової кризи: з 2002 року кількість іноземних банків в Україні збільшилася більш ніж удвічі і тепер вони контролюють понад 50 % активів банківського сектору [72]. За даними Національного банку України, з 2008 до 2023 року кількість банків з іноземним капіталом в Україні скоротилася на 13 (з 47 до 30). Це свідчить про те, що банківська криза, війна в Україні та нестабільна політична й економічна ситуація призвели до значного відпливу іноземного капіталу з українського банківського сектору.

Станом на 01.01.2023 р. із 67 працюючих в Україні банків (що мають ліцензію) 30 фінансових установ – з іноземним капіталом (в той час як станом на 01.01.2008 р. – 47 банків з іноземним капіталом із 175 працюючих, у тому числі 17 – зі 100-% іноземним капіталом [2]. Динаміка зміни чисельності банків з іноземним капіталом на українському ринку наведена на рис. 2.5.

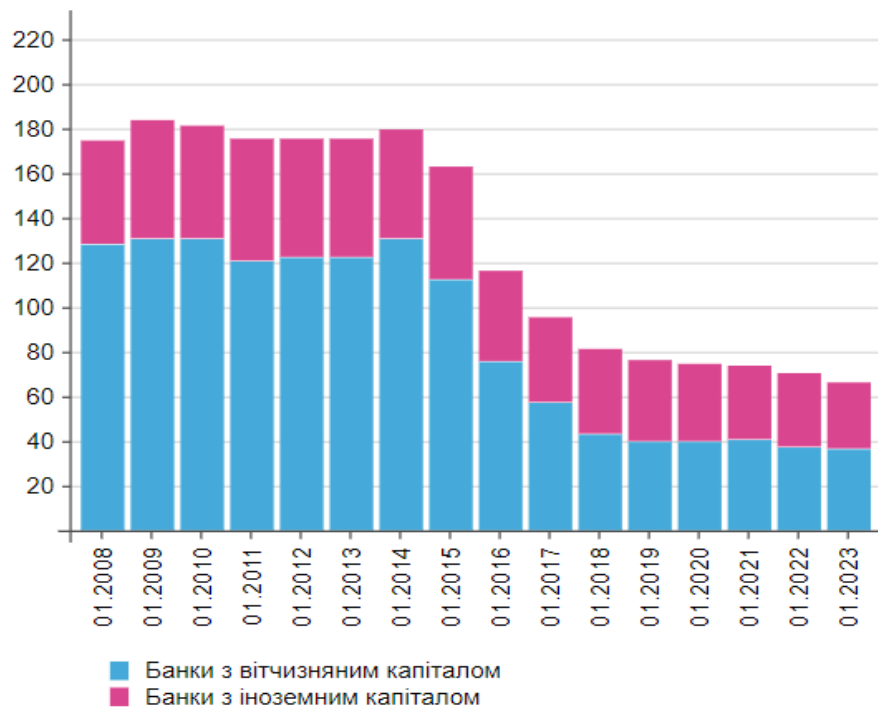

Рис. 2.5. Динаміка кількості банків з іноземним капіталом в Україні у 2008-2023 рр.

За: [95]

Окремо слід зауважити, що банки з іноземним капіталом виявилися більше стійкими у кризовий період, про що свідчать випередження темпів падіння чисельності банків, які мають ліцензію, порівняно з темпами падіння чисельності діючих банків з іноземним капіталом. Завершення впровадження вимог Базель III призведе до подальшого скорочення чисельності банків. Невеликі банки покинуть ринок, вірогідно шляхом серії злиттів та поглинань. НБУ ставить за мету нарощування частки іноземного капіталу у банківській системі до 50% і зменшення в банківському секторі ролі держави до рівня нижче за 10%.

Розглядаючи географічну структуру присутності іноземного капіталу в банківській системі України, станом на 1 січня 2023 року в банківській системі України були присутні та працювали капітали таких банківських груп: шведської SEB Group (ПАТ "СЕБ Корпоративний Банк"), американської Citigroup Holding (ПАТ "Сітібанк"), французької Crédit Agricole Group (ПАТ "Креді Агріколь Банк"), BNP Paribas (АТ "Укрсіббанк") з Франції; Unicis (ПАТ "Креді Агріколь Банк"); Unicredit Group (ПАТ "Укрсоцбанк") з Італії; Deutsche Bank (ПАТ "Дойче Банк ДРУ") з Німеччини; РКО Bank Polski (ПАТ "Кредобанк"). Водночас серед усіх інших банківських установ, що працюють на внутрішньому ринку, банки з іноземним капіталом посідають лідируючі позиції за розміром активів (табл. 2.6).

Згідно з дослідженням низки рейтингових агентств, українські банки з іноземним капіталом є найбільш надійними [129]. За результатами проведеного аналізу експерти дійшли висновку, що в Україні сформувалася група банків, яку можна вважати еталоном надійності. До цієї групи входять банки зі 100-відсотковим іноземним капіталом, які не обтяжені великими філіальними мережами та отримують безпрецедентно високий рівень зовнішньої підтримки. У принципі, ці банки займають досить вузьку нішу на ринку корпоративного банкінгу і змогли закінчити рік із рентабельністю капіталу 30-40% і досить високою якістю активів навіть в умовах банківської

кризи. У 2021-2023 року найнадійнішими банками з погляду життєздатності були австрійський Райффайзен Банк Аваль, французький УкрСиббанк, Сітібанк (США), ОТП Банк (Угорщина) та Kredobank (Польща).

Таблиця 2.6

Динаміка величини активів банків України, що належать іноземним банківським корпораціям у 2021-2023 рр.

Код банку	Назва банку	Станом 01.01.2021	Станом 01.01.2022	Станом 01.01.2023	Темп приросту, %
88	ПАТ «КРЕДОБАНК»	6145251	8 272 284	11 004 498	79,1
136	АТ «УкрСиббанк»	26 336 775	43 418 209	45 367 425	72,3
153	ПАТКБ «ПРАВЕКС-БАНК»	4 914 614	4 940 637	4 403 518	-10,4
171	ПАТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК»	21 079 321	23 238 516	29 895 180	41,8
251	АТ «ПРЕУС БАНК МКБ»	3 228 079	3 172 588	3 328 652	3,1
295	ПАТ «ІНГ Банк Україна»	14512654	15 103 552	17 358 491	19,6
296	АТ «ОТП БАНК»	21 505 504	21 154 465	24 831 464	15,5
297	ПАТ «СІТІБАНК»	10 545 173	16 085 165	19 459 670	84,5
298	АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»	4 475 731	7 785 143	12 117 205	170,7
329	ПАТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК»	2 258 907	2 074 574	2 242 986	-0,7
407	ПАТ «Дойче Банк ДРУ»	862 534	1 648 424	2 466 170	185,9
455	ПАТ «СЕВ КОРПОРАТИВНИЙ БАНК»	1 475 469	1 024 775	1 996 473	35,3
	Всього	405 715 921	435 306 558	434 543 931	7,1

За: [72]

Таким чином, прихід транснаціональних фінансових установ в українську банківську систему сприяє якісній конкуренції та ефективному веденню бізнесу, зміцнюючи тим самим українську банківську систему. Звісно, існують суперечки про ступінь конкуренції (яка завжди має існувати в банківській сфері) та про взаємозв'язок між конкуренцією та стабільністю банківської системи. Водночас, згідно з проведеними дослідженнями, ризик присутності іноземного капіталу у вітчизняній економіці перебуває на високому рівні, і, як наслідок, іноземний капітал чинить істотний вплив не лише на банківський сектор, а й на пріоритетні напрями розвитку загальної економічної, політичної та соціальної ситуації в країні.

2.3. Оцінювання інвестиційної привабливості вітчизняної економіки для зарубіжних ТНК

Важливим напрямом державної економічної політики України в інвестиційній сфері на сучасному етапі є забезпечення надійного інституційного захисту прав інвесторів та створення рівних умов ведення бізнесу для вітчизняних та іноземних інвесторів. Серед країн пострадянського простору Україна має один із найвищих показників із залучення іноземного капіталу через ТНК. У виступі Президента України перед Верховною Радою у 2022 році [2] він заявив про необхідність розв'язання проблеми ефективного залучення інвестицій з боку великих транснаціональних компаній. При цьому дедалі актуальнішим стає підвищення інвестиційної привабливості регіонів і населених пунктів та запровадження для цього відповідних економічних стимулів.

Розглянемо докладніше тенденції в залученні ПІІ в Україну. Більша частина з них припадає на ТНК: у 2022 році іноземні інвестори вклали в економіку України 1,152 млрд дол. США (рис. 2.6). Основними країнами-інвесторами, на частку яких припадає майже 70 відсотків загального припливу інвестицій, є Кіпр, Велика Британія, Нідерланди та Австрія.

Україна має потенціал стати однією з провідних країн із залучення інвестицій. Вона багата на природні ресурси, має кваліфіковану та дешеву робочу силу, значний науково-технічний потенціал, наявну інфраструктуру, потужну виробничу базу, величезний внутрішній ринок для своєї продукції та успішну інтеграцію у світові фінансові та товарні ринки. Однак Україна має доволі негативний інвестиційний імідж через політичні чинники і останніми роками не робить конкретних кроків щодо інтеграції у світову економіку.

Потенційні іноземні інвестори – транснаціональні компанії – перед вкладенням коштів проводять детальний і всебічний аналіз ступеня привабливості країни, конкретного регіону, сектору економіки, компанії або

організації з метою зниження ризиків. Для них основними ознаками інвестиційної привабливості є: характеристики і доступність місцевого ринку, сприятливе законодавче середовище і ступінь захисту іноземних інвесторів у країні, потенційний ринок праці (наявність кваліфікованої робочої сили та її вартість), правове регулювання вивозу інвестиційного капіталу і прибутку, надійність захисту інтелектуальної власності та політична стабільність, сприятливий інвестиційний клімат, а також зовнішньоекономічна політика (квоти, тарифні бар'єри тощо) [12].

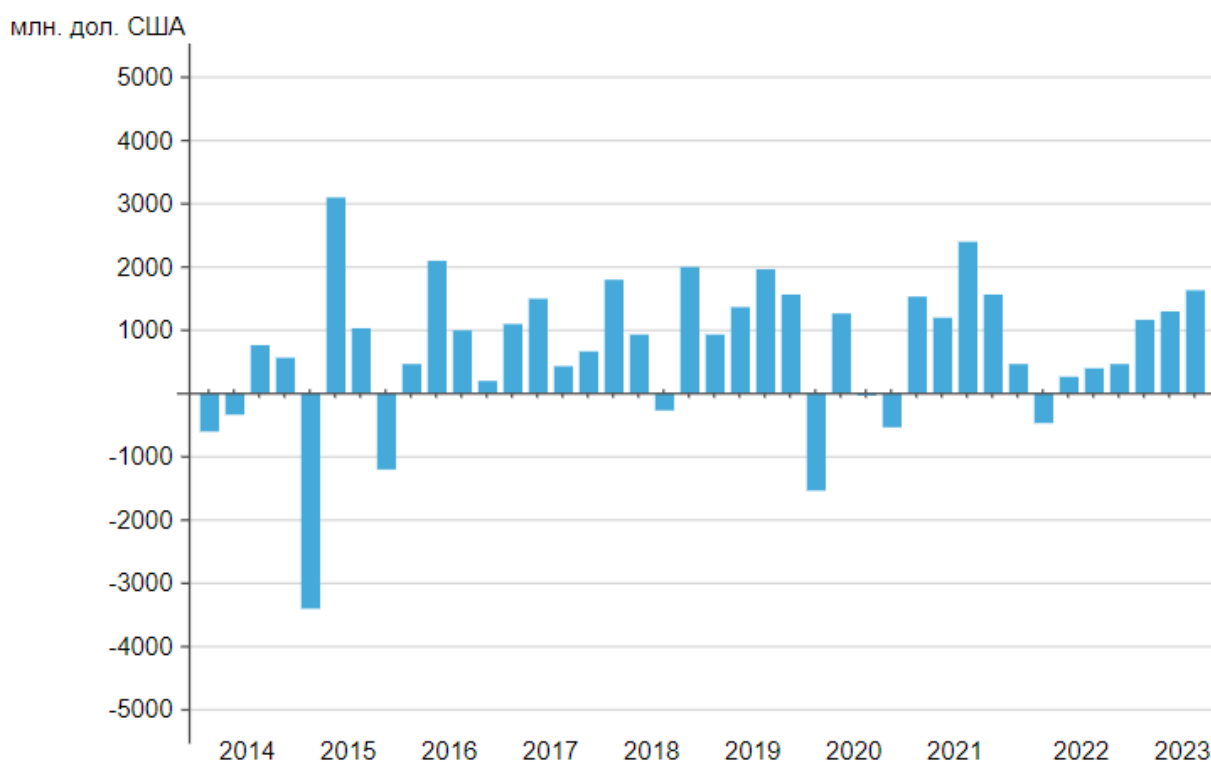

Рис. 2.6. Прямі іноземні інвестиції в економіку України у 2014-2023 рр. (поквартально)

За: [96]

Виходячи з динаміки та структури прямих іноземних інвестицій в українську економіку, можна сказати, що важливість поглиблення відносин між нашою країною і ТНК в інвестиційній сфері визначається такими чинниками

1) важливістю впровадження науково-технічних розробок ТНК в

економіку України, що дає їм змогу набувати досвіду в таких сферах, як промислове виробництво, реструктуризація та реорганізація харчової та переробної промисловості, підвищення ефективності сільського господарства, внутрішня торгівля, електроніка, інформатика, зв'язок, енергетика та ін;

2) підвищення інвестиційної привабливості української економіки для іноземних транснаціональних корпорацій внаслідок політичних та економічних змін в Україні

3) посилення євроінтеграційного курсу нашої країни та вступ до СОТ;

4) стратегічні інтереси ТНК в Україні, зумовлені вигідним географічним положенням країни, наявністю необхідних підприємствам сировинних ресурсів, високою виробничою ємністю внутрішнього ринку та значним науково-технічним потенціалом

5) посиленням конкуренції між великими ТНК на інвестиційних ринках країн з перехідною економікою і спробами іноземних компаній зайняти відповідну вільну нішу на українському ринку товарів і послуг.

Під час дослідження інвестиційної привабливості української економіки для іноземних ТНК необхідний регіональний аналіз: для економетричного оцінювання інвестиційної привабливості регіонів України для ТНК було обрано пріоритетні галузі діяльності ТНК (металургія, важка промисловість, банківська справа та зв'язок, сільське господарство, текстильна й легка промисловість, роздрібна торгівля, будівництво, транспортні послуги, туризм, паливно-енергетичний комплекс), туризм, паливно-енергетичний комплекс). Для того щоб визначити основні групи регіонів України за ступенем інвестиційної привабливості для ТНК, доцільно згрупувати регіони за допомогою методів кластерного аналізу. На рисунку 2.7 представлено основні кластери регіонів України за ступенем їхньої привабливості для іноземних інвесторів.

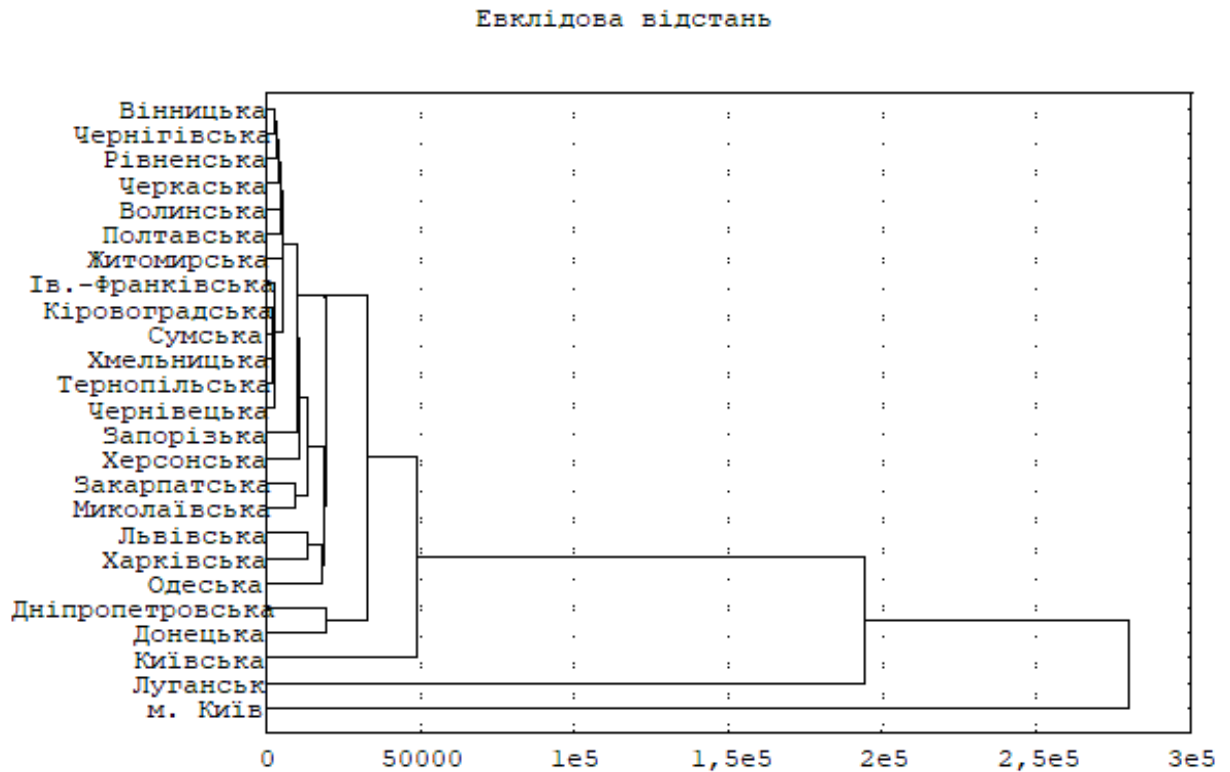

Рис. 2.7. Дендрограма кластерів областей України за показниками інвестиційної привабливості для ТНК за показниками 2021 р.

* - без врахування тимчасово окупованих районів Донецької та Луганської обл.

За: побудовано автором за даними [95]

Аналізуючи вигляд побудованої дендрограми, можна поділити регіони України на чотири групи за ступенем привабливості для прямих інвестицій ТНК (табл. 2.7). Результати аналізу показують, що найбільшу інвестиційну привабливість має Київ, за ним ідуть Дніпропетровська, Донецька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області. Це дає підставу стверджувати про великий потенціал для залучення прямих інвестицій іноземних компаній і необхідність реалізації регіональних програм із залучення прямих інвесторів із числа великих транснаціональних корпорацій. Наведену класифікацію має бути використано для розроблення пропозицій щодо реалізації національної політики стимулювання інвестицій ТНК і поліпшення інвестиційного клімату для інвесторів, характерних для кожного кластера.

Таблиця 2.7

Кластери областей України, що згруповані за показниками привабливості для інвестицій зарубіжних ТНК у 2021 р.*

№ кластера	Області, які є учасниками кластера	Характеристика кластера	Евклідова відстань до центру кластера
I.	Вінницька	Області з низьким рівнем інвестиційної привабливості (центр кластеру – Вінницька обл.)	549,330
	Волинська		984,320
	Житомирська		729,070
	Івано-Франківська		1179,610
	Кіровоградська		1558,180
	Полтавська		624,200
	Рівненська		604,070
	Сумська		1397,310
	Тернопільська		1397,310
	Хмельницька		1210,650
	Черкаська		709,340
	Чернівецька		1251,420
	Чернігівська		701,630
II.	Закарпатська	Області з середнім рівнем інвестиційної привабливості (центр кластеру – Херсонська обл.)	2301,810
	Запорізька		2028,790
	Миколаївська		2608,390
	Херсонська		1424,200
III.	Луганська	Області з високим рівнем інвестиційної привабливості (центр кластеру – Харківська обл.)	29500,450
	Дніпропетровська		3776,540
	Донецька		5813,220
	Київська		7400,490
	Львівська		3587,750
	Одеська		2941,180
	Харківська		2467,250
IV.	м. Київ	Регіон з найвищим рівнем інвестиційної привабливості	0,0

* - без врахування тимчасово окупованих районів Донецької та Луганської обл.

За: побудовано автором за даними [96]

Ключовим завданням на сьогодні є залучення капіталу провідних іноземних ТНК у високотехнологічну галузь. Науково-технічний розвиток в Україні залишається вкрай нерівномірним. В одних галузях країна досягає високих стандартів (у тому числі світового рівня), в інших – технологічне відставання, яке набуває руйнівного характеру. Цей дисбаланс розвитку регулярно фіксується як у національних статистичних дослідженнях, так і в глобальних рейтингах конкурентоспроможності та інноваційної готовності.

Реалії української економіки об'єктивно відображають вкрай низьку ефективність інновацій. За останні роки різко знизився технологічний рівень

вітчизняної продукції, зросла матеріало- та енергоємність ВВП, погіршилися показники створення та використання винаходів. Лише деякі розробки, здійснювані у виробництві, перевищують світовий рівень [29]. Скорочення фінансування НДДКР призвело до відтоку компетентних науково-технічних кадрів з України, занепаду багатьох наукових шкіл і стрімкого погіршення матеріально-технологічної бази науково-технічних досліджень. Варто зазначити, що основним джерелом фінансування технологічних інновацій є самофінансування підприємств: у 2021 році понад 90 % промислових підприємств самофінансували інновації, що становило майже три чверті від загального обсягу витрат. Водночас частка іноземних інвесторів у фінансуванні інновацій протягом останніх років знизилася [95].

Згідно з офіційною статистикою, основними перешкодами для інноваційної діяльності є витрати, а саме: відсутність власних коштів (80,1% опитаних підприємств), висока вартість інновацій (55,5%), недостатня фінансова підтримка з боку держави (53,7%), високий економічний ризик (41%), тривалий термін окупності інновацій (38,7%) і відсутність фінансування з боку клієнтів (33,3%). Серед інших перешкод – недосконалість законодавчої бази (40,4%), відсутність попиту на продукцію (16%), брак кваліфікованих кадрів (20%), можливостей для співробітництва з іншими компаніями та дослідницькими інституціями (19,7%), нестача інформації про ринок (17,4%) та відсутність інформації про нові технології (17,3%) [95]. Низький рівень успішності проектів із залучення інвестицій у високотехнологічні галузі в Україні зумовлений здебільшого трьома чинниками. По-перше, недостатнім розвитком інноваційних процесів, що перешкоджає участі в міжнародних технологічних обмінах; по-друге, непослідовною та неефективною реалізацією національної науково-технічної та інноваційної політики; по-третє, національним визначенням і захистом прав інтелектуальної власності учасників інноваційних процесів, неповнотою законодавства.

Важливим фактором, що приваблює капітал ТНК для фінансування НДДКР у нашій країні, є наявність законодавчої бази, яка забезпечує набуття, використання та захист ПВ і відповідає міжнародним вимогам, установленим міжнародним законодавством. Правові відносини у сфері інтелектуальної власності регулюються Конституцією України, Цивільним, Кримінальним, Митним, Цивільно-процесуальним, Господарсько-процесуальним, Адміністративно-процесуальним кодексами та окремими положеннями деяких законів. Україна має 10 спеціальних законів і понад 80 підзаконних актів у сфері інтелектуальної власності та є учасником 14 міжнародних угод у цій галузі. Ухвалено низку законів і постанов уряду, спрямованих на поліпшення захисту прав інтелектуальної власності, в основному відповідно до Угоди ТРІПС.

Таким чином, в Україні створено інституційні передумови для формування цивілізованого ринку інтелектуальної власності та широкого використання результатів досліджень і розробок [66]. Важливу роль відіграє нормативно-правове забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні, встановлене Законом України "Про засади державної політики у сфері науково-технічної діяльності" [32]. Закон України "Про пріоритетні напрями науково-технологічного розвитку" [33] передбачає створення мережі інфраструктурних елементів, зокрема національних технопарків. Згідно із Законом, уся продукція, що виробляється в цих структурах, має бути інноваційною та високотехнологічною, а для організації діяльності технопарків та інших видів інноваційних структур створюється комісія. Нині Верховні Збори України ухвалюють Закон України про внесення змін до Закону України "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків" та інших законодавчих актів, що відкриває нові можливості для реалізації стратегії інноваційного розвитку України.

Сьогодні більша частина (33,7%) інноваційних розробок фінансується за рахунок кредитів. Транснаціональні банки мають найбільший потенціал

для фінансування інноваційних технологій в Україні. Для визначення потенціалу фінансування НДДКР іноземними банками в Україні слід використовувати кластерний аналіз. Основною метою кластерного аналізу є поділ багатовимірному набору вихідних даних на однорідні групи таким чином, щоб об'єкти всередині груп були схожі один на одного за деякими критеріями, а об'єкти в різних групах відрізнялися один від одного. Для проведення цього аналізу було відібрано 28 показників, що характеризують розвиток і діяльність 12 іноземних банків в Україні, а саме такі групи:

- фінансовий результат станом на 01.01.2023 р.;
- депозити фізичних осіб станом на 01.01.2023 р.;
- депозити юридичних осіб станом на 01.01.2023 р.;
- структура кредитно-інвестиційного портфелю станом на 01.01.2023 р.;
- показники, які характеризують активи та зобов'язання банків станом на 01.01.2023 р.;
- розмір капіталу станом на 01.01.2023 р.

Проаналізовані показники справді свідчать про потенційну спроможність транснаціональних банків використовувати власні та позикові кошти для інвестування та фінансування інноваційних процесів в українській економіці. Для виявлення основних груп іноземних банків було побудовано їх групи на основі кластерного аналізу. За результатами аналізу можна візуально виокремити такі п'ять комбінацій (груп) банків (табл. 2.8).

До першого кластера входять банки з найвищими показниками розвитку, які є лідерами вітчизняного банківського ринку. Серед них виділяються Райффайзенбанк Аваль і Креді Агріколь Банк. Сітібанк був включений до цієї групи завдяки своїм високим показникам після фінансової кризи. Другий кластер включає банки з високими показниками розвитку. До нього також входять банки, які продемонстрували високі показники ефективності та фінансової стабільності під час фінансової кризи (зокрема, Кредобанк Україна). До третього кластера входять банки із середніми показниками економічного розвитку. До цього кластеру входять іноземні банки, які нещодавно почали працювати на вітчизняному банківському

ринку та ще не досягли лідируючих позицій. До четвертого кластера входять банки з низькими показниками розвитку та місцеві банки. Ця класифікація є основою для розроблення типових рекомендацій і програм фінансування програм розвитку для кожної банківської групи. Реалізація такої стратегії забезпечить найбільш ефективне реагування на наслідки фінансової кризи.

Таблиця 2.8

Розподіл кластерів банків з іноземним капіталом в Україні за показниками потенціалу фінансування інноваційного розвитку у 2023 р.

№ кластера	Банки, що є членами кластера	Характеристика кластера	Евклідова відстань до центра кластера
I.	Райффайзен Банк Аваль	Банки із найвищими фінансовим потенціалом. Лідери вітчизняного ринку банківських послуг	57,64590450
	Сіті банк		329,5747070
	Креді Агріколь Банк		330,95422360
	Прокредитбанк		229,5747070
II.	ІНГ Банк Україна	Банки з високими показниками потенціалу фінансування.	294,36791990
	УкрСиббанк		235,7811890
	Кредобанк		181,7678070
	ОТП Банк		235,7811890
	Правекс-банк		205,75003050
III.	Піреус банк МКБ	Банки із середніми показниками економічного розвитку та з незначним терміном присутності на вітчизняному ринку.	68,788090
	СЕБ Корпоративний банк		223,89360
IV.	Кредит Європа банк	Банки регіонального рівня з низьким фінансовим потенціалом.	650,42584230
	Дойче Банк ДБУ		357,13635250

За: побудовано автором

Отже, сьогодні капітал ТНК має бути спрямований переважно на напрями, які необхідні для післявоєнної відбудови України. Розробка державної цільової програми розвитку інноваційної інфраструктури, що включає створення ефективних інститутів фінансування інноваційної діяльності, виконання державних замовлень на впровадження пріоритетних інновацій у виробництво, створення технопарків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів обміну інноваціями, консалтингових та інжинірингових, маркетингових, рекламних, аудиторських та сертифікаційних компаній.

Висновки до розділу

1. Створення науково-дослідних підрозділів у ТНК в Україні стримується низкою факторів. Основними з них є низький рівень захисту інтелектуальної власності та відсутність законодавства, що регулює діяльність таких секторів. У сучасному світі близько 20% продукції світової економіки виробляється дочірніми підприємствами та філіями транснаціональних компаній. Близько 40% світової торгівлі – це внутрішньофірмова торгівля і близько 30% – торгівля між компаніями, що входять до складу транснаціональних стратегічних альянсів, союзів і систем. Статистика показує, що процес глобалізації та інтернаціоналізації НДДКР відбувається переважно у високорозвинутих країнах, таких як США, Західна Європа та Японія, де зосереджені основні науково-дослідницькі підрозділи ТНК. Якщо тенденція створення нових дослідницьких підрозділів ТНК у Китаї та Індії продовжиться, то ці дві країни можуть стати "інноваційним центром" світової економіки в майбутньому. Іншими словами, транснаціональні компанії в сучасному світі є рушійною силою інноваційного прогресу, продовжуючи інвестувати в R&D навіть в умовах глобальної фінансової кризи.

2. Україна володіє доволі високими показниками серед постсоціалістичних країн за рівнем функціонування філій іноземних компаній. Однією з головних передумов підвищення конкурентоспроможності української економіки є можливість ефективного залучення капіталу ТНК у пріоритетні сфери економічного розвитку. У поточний посткризовий період для стимулювання подальшого економічного розвитку нашої країни дуже важливо максимально використати наявні можливості для припливу значних обсягів прямих іноземних інвестицій ТНК, зокрема, через підвищення інноваційності та ефективності управління на національному та регіональному рівнях. Водночас, при формуванні довгострокових програм підвищення інвестиційної привабливості

української економіки для іноземних ТНК на основі наявного науково-технічного потенціалу необхідно враховувати існуючу диференціацію регіонального розвитку.

З отриманих економетричних результатів можна зробити висновок про доцільність застосування дещо іншої моделі покращення та підтримки основних показників, що визначають інвестиційну привабливість в окремих регіонах. Обрання Україною стратегії інноваційного та науково-технологічного розвитку посилило необхідність підвищення ефективності та використання зовнішніх чинників науково-технологічного розвитку. У цьому контексті зростання ролі фінансування (кредитів та інвестицій) з боку транснаціональних банківських груп зумовлене необхідністю подолання технологічного відставання від розвинених країн та отримання додаткових ресурсів для формування необхідних інтелектуальних ресурсів.

РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ТРАНС- НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1. Механізми формування транснаціонального характеру вітчизняної економіки

З огляду на неоднозначний вплив ТНК на стан конкурентних відносин в Україні, роль держави полягає насамперед у регулюванні діяльності ТНК на внутрішньому ринку відповідно до національних інтересів. З одного боку, необхідно розвивати конкуренцію між підприємствами, у тому числі державними, та забезпечувати їхню конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, з другого – здійснювати помірний ступінь протекціонізму, особливо щодо галузей, які мають стратегічне значення, технологічно передових і соціально орієнтованих.

Таким чином, щоб запобігти можливим конфліктам між усіма сторонами і вибудувати процес, що узгоджує цілі ТНК з інтересами їх самих і країн-реципієнтів, оптимальна взаємодія між ТНК і міжнародними організаціями має ґрунтуватися на таких принципах:

- Відносини з організаціями регіонального рівня: дотримання вимог спільної торговельної політики та політики переміщення товарів, послуг, людей, капіталу, технологій і ноу-хау між країнами-учасницями організацій; врахування пріоритетів сільськогосподарської та промислової політики країн-учасниць економічних регіональних організацій під час формування їхніх національних стратегій; екологічні та соціальні; відповідність вимогам політики в сфері безпеки; врахування в діяльності щодо пріоритетних напрямків розвитку співробітництва між державами; врахування в діяльності за пріоритетними напрямами розвитку співробітництва між державами; дотримання вимог політики в галузі безпеки.

- Реалізація добровільних правил поведінки відповідно до вимог правових норм міжнародної правової системи; необхідність відповідності пріоритетам світового суспільного розвитку, визначеним міжнародними

організаціями; дотримання принципу прозорості; постійні консультації з узгодження цілей транснаціональних корпорацій з інтересами країн-базових інвесторів і країн-реципієнтів інвестицій для запобігання конфліктам; надання інформації з портових питань.

Транснаціоналізація української економіки потребує оцінювання реалій економічної безпеки з метою наукового обґрунтування найсприятливішого сценарію взаємодії української економіки і ТНК. Загроза національній економічній безпеці внаслідок діяльності ТНК складається, зокрема, з трьох елементів:

1) Загрози, пов'язані з діяльністю вітчизняних ТНК. Основними з них є надмірно високий рівень неконтрольованого впливу вітчизняного капіталу, що негативно впливає на внутрішній інвестиційний процес, і низька технологічна структура потоків ПІІ, які вивозять вітчизняні ТНК з країни в умовах недостатньої внутрішньої інноваційної активності;

2) Загрози системного характеру. До них належать: нераціональне і виснажувальне використання мінерально-сировинних ресурсів ТНК у країнах, що їх приймають; концентрація зусиль ТНК на завоюванні внутрішнього ринку, а не на збільшенні експорту; високий рівень імпортозалежності в діяльності ТНК; інвестиції іноземних ТНК у застарілі технології та виробництва низькотехнологічних галузей; перетворення контрольованих підприємств на іноземні технологічні придатки, які не здатні до самостійного розвитку.

3) Загрози, пов'язані з недобросовісною поведінкою ТНК з іноземним капіталом. Основними з них є: невиконання умов договору купівлі-продажу акцій за інвестиційними зобов'язаннями; придбання вітчизняних компаній з метою подальшого перепродажу; банкрутство вітчизняних компаній; прагнення набути найрозвиненіші та найперспективніші високотехнологічні галузі та науково-дослідні структури у вітчизняному промисловому виробництві; переслідування під час інвестування не економічних, а

військових цілей; колонізація України. У тому числі й колонізація країни.

Таким чином, посилення транснаціонального характеру української економіки може мати такі негативні наслідки для розвитку української економіки:

- захоплення найрозвиненіших і найперспективніших галузей українського промислового виробництва та науково-дослідних структур з метою придбання пріоритетних прав і передання придбаних ноу-хау за кордон (прикладом може служити обмін між російським інвестором "Белагротехснаб" і комбайновим заводом "Дніпро", унаслідок якого устаткування цеху підприємства було демонтоване, конструкторські конструкторські можливості і креслення вивезли з України, а виробництво призупинили й перенесли до рф);

- надмірний і неконтрольований відтік капіталу за кордон українськими бізнес-організаціями (Україна широко використовує незаконні схеми і механізми неконтрольованого відтоку капіталу, про що свідчать рекордні обсяги втечі капіталу починаючи з 2004 року);

- більшість українських транснаціональних корпорацій інвестують у низькотехнологічний сектор економіки і не сприяють інноваційному розвитку України (вітчизняні компанії не прагнуть здобути конкурентних переваг у високотехнологічному секторі, а їхня конкурентоспроможність базується здебільшого на сировині та відносно дешевих факторах виробництва);

- посилюється монополізація окремих секторів української економіки, зокрема надмірна присутність іноземних транснаціональних корпорацій у нафтогазовій галузі України; домінантне становище транснаціональних корпорацій у кольоровій металургії;

- переважання інвестицій ТНК у низькотехнологічні сектори виробництва та економіки з використанням застарілих технологічних укладів. На машинобудування загалом припадає лише 15,1% сукупних ПІІ в

українській промисловості, що менш ніж удвічі перевищує порогове значення показників економічної безпеки);

- значний відтік прибутку зарубіжних філій ТНК для фінансування внутрішнього інвестиційного процесу материнської компанії ТНК (частка прибутку ТНК в загальному обсязі прибутку від ПІІ становить понад 95%);

- неналежне та неповне виконання іноземними ТНК умов договорів купівлі-продажу акцій щодо інвестиційних зобов'язань (Canadian Shipping Technology Ltd. – невиконання зобов'язань із виплат до пенсійних фондів і погашення кредитів; ігнорування компанією Mittal Steel вимог з отримання екологічних дозволів для заводу "Криворіжталь");

- втручання в діяльність іноземних власників, доведення вітчизняних компаній до банкрутства і зупинка виробництва вітчизняних компаній, які є потенційними конкурентами ТНК (таку практику застосовували щодо ВАТ "Львівський автобусний завод", ВАТ "Чорноморський суднобудівний завод", "Одеський нафтопереробний завод" та інших).

Для України як перехідної економіки важливо розглядати інвестиційну та виробничу діяльність ТНК у контексті структурних змін в економічному зростанні. Офіційно визначеними пріоритетами для іноземних інвестицій є структурна реформа економіки, технологічні інновації виробництва, виробництво споживчих товарів і подолання імпортозалежності. Слід зазначити, що цілі приходу іноземних ТНК на внутрішній ринок часто суперечать планам розвитку вітчизняної економіки. Так, з огляду на структуру економіки їх здебільшого цікавить сировина, метали, вугілля та хімічна продукція, а також підприємства з певними технологічними перевагами, перспективами розвитку та потенціалом інноваційного розвитку.

Через свою невибагливість вітчизняні споживачі дають можливість продовжити життєвий цикл застарілої продукції, нерентабельної на західних ринках. У результаті конкурентоспроможні світові компанії орієнтуються на глобальну експортну стратегію, а не на розвиток внутрішнього виробництва в

Україні. Без значного збільшення цільових ПІІ неможливо сподіватися на подолання імпортозалежності нашої країни.

Тому для нейтралізації наявних системних загроз, а також загроз, зумовлених несумлінною поведінкою іноземних транснаціональних корпорацій по відношенню до української економіки, бажано реалізувати цілу низку регуляторних та організаційних заходів, у тому числі такі:

- з метою залучення сумлінних іноземних транснаціональних корпорацій в українську економіку необхідно запровадити кодекс поведінки іноземних компаній;

- у зв'язку з гострою необхідністю вжиття ефективних заходів для запобігання непродуктивному відтоку капіталу за кордон доцільно внести зміни до нормативно-правової бази України, що регулює цей сектор;

- інформація, рекомендації щодо постійного моніторингу тенденцій транснаціоналізації української економіки, оцінки впливу діяльності ТНК на економічну безпеку держави, виявлення потенційних загроз для ТНК, аналізу реальної ефективності залучення ТНК іноземних інвестицій, прогнозування наслідків діяльності ТНК і пошуку сумлінних ТНК. Гостра потреба надання інших послуг зумовлює необхідність створення в Україні спеціальних організацій (за прикладом аналогічних організацій у розвинутих країнах);

- з метою забезпечення прийняттого рівня концентрації іноземних ТНК у промислових секторах економіки доцільно вжити практичних заходів щодо вдосконалення антимонопольного законодавства України в частині концентрації іноземних суб'єктів в окремих стратегічних секторах економіки, у тому числі високотехнологічних;

- необхідно вдосконалити механізм приватизації стратегічних об'єктів з метою дотримання умов договору купівлі-продажу акцій за інвестиційними зобов'язаннями;

- бажано розробити комплекс стимулів для залучення стратегічних ТНК у ключові високотехнологічні галузі (авіабудування, космічні дослідження,

інформатика та програмне забезпечення, експорт високотехнологічної продукції, виробництво енергоощадного обладнання, нових продуктів тощо) з метою забезпечення української економіки інвестиційними ресурсами;

- необхідно вдосконалити систему регулювання трансфертного ціноутворення з метою запобігання використанню трансфертного ціноутворення іноземними ТНК в Україні.

З погляду досягнення стратегічних пріоритетів держава може як протидіяти впливу ТНК на економіку, так і використовувати його (з огляду на міць ТНК, узгодження інтересів держави і ТНК є набагато вигіднішим, ніж відкрите протистояння з ними) Розроблення національної політики щодо ТНК подано на рисунку 3.1. Протистояння інтересам ТНК вимагає чітко регламентованого набору заходів для кожної з можливих стратегій (ускладненого можливістю "маскування" ТНК), а також захисту вітчизняних виробників, які за визначенням поступаються за потужністю ТНК. Водночас, якщо пріоритети держави і ТНК будуть розумно скоординовані (здебільшого за рахунок зниження оподаткування та бюрократичних перешкод), жорстке регулювання і підтримка "вітчизняних виробників" стануть (і мають стати) зайвими (оскільки механізми ТНК наразі працюють на користь економіки, що приймає).

Низький статус нашої країни в міжнародних рейтингах може приваблювати ТНК, що діють поза прийнятими стандартами поведінки в глобальній економіці, і перешкоджати підприємницьким іноземним інвестиціям. З огляду на транснаціональний характер території, зумовлений тим, що більшість регіонів межують між собою, а також протяжність міжнародних транспортних коридорів і розвиненість інфраструктури, що забезпечує їх функціонування, можна стверджувати, що очікуваний рівень транснаціоналізації регіональної економіки України є вищим, ніж в інших країнах пострадянського простору.

Рис. 3.1. Механізми формування економічної державної політики стосовно ТНК

За: складено автором

У зв'язку з цим Федулова Л. І. [107, с. 43] доходить висновку про те, що важливим напрямом посилення активності ТНК на внутрішньому ринку товарів і послуг є формування ефективної взаємодії між державою, вітчизняними економічними агентами і ТНК на рівні окремих регіонів. У сучасних умовах формування регіональної політики неможливе без урахування потужного впливу процесів глобалізації на розвиток регіональної економіки. Це потребує розуміння глибокої взаємозалежності глобалізації та регіоналізації і суперечностей, зумовлених їх різними векторами.

Необхідно узгодити цілі іноземних компаній у регіональній економіці з науково обґрунтованими і природними цілями регіонального розвитку. Цілі політики транснаціоналізації регіональної економіки мають передбачати створення умов для позитивного впливу діяльності ТНК на розвиток регіональної економіки та запобігання можливим негативним наслідкам такої діяльності. Передбачається, що масовий прихід ТНК у регіональну економіку призведе до збільшення концентрації іноземного капіталу, але не його якості.

Концентрацію іноземного капіталу в регіональній економіці слід оцінювати за такими параметрами: кількість підприємств з прямими інвестиціями в регіоні; темп зростання кількості підприємств з прямими інвестиціями порівняно з абсолютним обсягом прямих інвестицій; обсяг прямих інвестицій на одне підприємство в регіоні; частка підприємств з прямими інвестиціями в регіоні в загальній кількості таких підприємств у країні; відсоток підприємств. Якісні параметри іноземних інвестицій в економіку регіону визначаються іноземним капіталом у секторі матеріального виробництва, прямими інвестиціями з офшорної зони та часткою іноземних інвестицій у структурі основного капіталу.

Згідно з аналізом і дослідженнями, проведеними в розділі 2 [105], до регіонів з найбільшою часткою прямих інвестицій з офшорної зони (30-55%) належать Дніпро, Донецьк, Запоріжжя, Миколаїв, Одеса, Суми, Хмельницька область і м. Київ. Найменша частка прямих інвестицій з офшорних зон (0-10%) припадає на Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Кіровоградську, Львівську, Луганську, Полтавську, Лівенську, Тернопільську та Лівенську області.

З таблиці 3.1 видно, що тенденція інвесторів (як вітчизняних, так і іноземних) працювати через офшорні схеми, що зафіксована в більшості регіонів України, підвищує непрозорість економічних відносин, що пояснює низьку віддачу від ПІІ для комплексного розвитку регіонів, а також низьку віддачу від ПІІ між представниками потенційних вітчизняних промислово-фінансових структур і транснаціональних корпорацій. Існує ризик встановлення незаконних домовленостей між національними компаніями. Відсутність контролю за ступенем концентрації іноземного капіталу (переважно ТНК) та його якістю може призвести до деіндустріалізації ядра промислового комплексу України, деформації регіональної структури економіки та монополізації окремих секторів регіональної економіки.

Таблиця 3.1

Структура прямих іноземних інвестицій в Україну з офшорних центрів

(млн дол. США)

	Обсяги інвестицій на	
	01.01.2017	31.12.2017
Кіпр	13355,20	17275,10
Промисловість	3593,00	4889,90
переробна	2677,60	2916,10
з неї		
металургійне виробництво й виробництво готових металевих виробів	750,90	780,10
хімічна й нафтохімічна промисловість	628,00	632,20
виробництво харчових продуктів, напоїв й тютюнових виробів	440,70	554,70
виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	270,80	272,50
машинобудування	235,40	270,80
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	214,90	257,50
виробництво й розподілення електроенергії, газу та води	315,20	1281,50
добувна	600,30	692,20
Фінансова діяльність	2693,10	4508,00
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	4001,60	4478,00
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів й предметів особистого вжитку	1454,60	1489,90
Діяльність транспорту та зв'язку	588,80	687,00
Будівництво	388,90	460,40
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	319,40	395,90
Надання комунальних та інд. послуг; діяльність у сфері культури й спорту	156,70	189,20
Віргінські Острови (Брит.)	1666,00	1884,90
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	416,20	507,60
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	362,60	415,40
Фінансова діяльність	325,00	326,40
Промисловість	278,00	304,00
переробна	118,40	147,90
з неї		
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	34,20	54,80
хімічна та нафтохімічна промисловість	32,10	49,80
добувна	121,60	122,10
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	37,90	34,00
Діяльність готелів та ресторанів	74,70	103,10
Діяльність транспорту та зв'язку	77,80	83,20
Надання комунальних й інд. послуг; діяльність у сфері культури та спорту	77,10	74,00
Будівництво	36,50	36,50
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	15,00	29,40

За: [96]

Важливим завданням для підвищення ефективності діяльності ТНК в Україні є моніторинг їх діяльності на національному та регіональному рівнях. Моніторинг діяльності ТНК у регіональних економіках України потребує систематичного збирання та опрацювання інформації, що може бути використана для поліпшення процесу прийняття рішень при формуванні регіональної економічної політики багатонаціоналізації. Невирішеним методологічним питанням є оцінка економічної концентрації ТНК з точки зору економічної безпеки регіону. Така оцінка має ґрунтуватися на

розрахунку таких показників, як індекс Джині, індекс Херфіндаля-Хіршмана, індекс Бейна та індекс транснаціоналізації ЮНКТАД. Також пропонується використовувати систему показників для визначення ефективності діяльності ТНК у регіональній економіці (набір показників, що характеризують рівень технологічності та інноваційності ТНК у регіональній економіці, та набір показників для визначення впливу ТНК на соціально-економічний розвиток регіонів України).

Таким чином, ми вважаємо, що ключовими елементами моніторингу діяльності ТНК у регіональній економіці є аналітичні матеріали, які виконують такі три функції:

1) визначення відповідності діяльності ТНК у регіонах України національним інтересам і стратегічним цілям регіонального розвитку, а також міжнародним нормам, що регулюють присутність іноземних компаній у приймаючих економіках;

2) визначення впливу діяльності окремих ТНК на регіональну економіку з метою розроблення та координації планів дій регіональної влади, посилення бажаних ефектів транснаціоналізації та запобігання кризових ситуацій; та

3) накопичити міжрегіональну базу даних щодо деталей стратегій окремих ТНК. Це дасть змогу виробити єдину позицію регіонів України щодо вимог до діяльності таких компаній і, за потреби, комплексно звернутися до центральних органів влади щодо необхідності втручання.

Для досягнення позитивного ефекту від транснаціоналізації регіональної економіки необхідно систематизувати очікувані вигоди від приходу ТНК в економіку конкретного регіону і розробити пропозиції регіональній владі щодо взаємовигідного співробітництва в управлінні структурними підрозділами ТНК (табл. 3.2). Таким чином, за такого підходу представники ТНК можуть розглядати економічний простір регіону як майданчик для вкладення додаткового капіталу, тобто реінвестування

прибутку ТНК. Реалізуючи ці пропозиції, іноземні компанії, з одного боку, зможуть збільшити вигоди, які вони очікують від своєї діяльності в регіоні, а з іншого боку, регіон зможе скористатися комплексним синергетичним ефектом від транснаціоналізації економіки.

Таблиця 3.2

Формування ефектів формування транснаціонального характеру економіки на регіональному рівні

Пропозиції регіону до ТНК	Інтереси ТНК у регіоні	Інтереси регіону у взаємодії з ТНК
Інтегральні системні ефекти транс націоналізації економіки областей України		
1. Додаткові джерела інвестицій у соціальні, екологічні та інфраструктурні проекти. 2. Удосконалення стратегій управління процесами постачання, виробництва і збуту підприємств. 3. Формування ділового та інвестиційного іміджу регіону. 4. Створення умов для забезпечення економічної, соціальної та екологічної безпеки регіону. 5. Пожвавлення соціально-економічного середовища регіону та його адаптація до умов глобалізації. 6. Посилення науково-дослідної та інноваційної діяльності, вдосконалення інженерно-технічної та професійної підготовки.		
У сфері управління та кадрового забезпечення		
1. Залучення до співробітництва висококваліфікованих фахівців. 2. Участь в підготовці місцевих управлінських кадрів. 3. Участь в професійно-технічній підготовці кадрів	1. Прагнення оптимізувати структуру управління ТНК. 2. Підвищення якості кадрового забезпечення. 3. Орієнтація на низьку вартість робочої сили	1. Підвищення рівня підготовки працівників виробничих професій. 2. Досвід сучасного менеджменту. 3. Покращення підготовки інженерних та професійно-технічних кадрів.
У науково-технологічній та інноваційній сфері		
1. Позичування науково-технічного потенціалу регіону. 2. Взаємодія з регіональними науковими центрами. 3. Представлення умов для виробництва інноваційної продукції та можливостей для реалізації інноваційних проектів на регіональних підприємствах.	1. Використання місцевого інженерно-технічного потенціалу. 2. Економія витрат на НДДКР у регіонах розміщення структурних підрозділів (з централізацією НДДКР у країнах базування). 3. Збут інноваційної продукції або продукції, виготовленої за інноваційними технологіями	1. Насичення внутрішнього ринку інноваційною продукцією, у тому числі виробничо-технічного призначення. 2. Доступ до новітніх технологій та дифузії інновацій 3. Покращення фінансування НДДКР. 4. Формування замовлень на розробку технологій для науково-дослідних центрів регіонів.
У сфері виробництва та збуту		
1. Сприяння у налагодженні зв'язків з регіональними торгово-промисловими палатами. 2. Інформаційна та консалтингова підтримка. 3. Утворення СП	1. Зниження виробничих витрат на основі ефекту масштабу. 2. Інтерналізація ринків збуту. 3. Економія на маркетингових дослідженнях	1. Досвід реалізації сучасних маркетингових стратегій. 2. Активізація промислових підприємств регіону 3. Можливий доступ до ринків країн-базування.
У сфері матеріально-технічного забезпечення та інвестування		
1. Участь у природоохоронних проектах. 2. Участь підприємств-постачальників у капіталі ТНК. 3. Презентація переваг використання місцевої сировини. 4. Пакет інвестиційних проектів у суміжних з основним виробництвом-вом ТНК галузях промисловості закордонних філій. 3. Маневрування потоками інвестицій між підрозділами ТНК.	1. Орієнтація на дешеву місцеvu сировину. 2. Орієнтація на ввіз сировини та комплектуючих за давальницькою схемою з	1. Фінансова підтримка природоохоронних заходів. 2. Залучення додаткових капіталів за рахунок реалізації цільових стратегій інвестування 3. Імпортозаміщення за рахунок розвитку вітчизняного виробництва, можливі ефекти від імпорту сучасних технологій.

Складено автором за: [6; 20; 44; 105; 111; 124]

Система заходів регіональної політики транснаціоналізації економіки має бути диференційована за проблемами, що виникають під впливом діяльності ТНК у конкретних секторах регіональної економіки. Подієвий аналіз діяльності ТНК у галузевому та регіональному контекстах доводить доцільність розроблення трьох типів галузевих стратегій транснаціоналізації економіки: превентивно-обмежувальної, нейтрально-стимулюючої та превентивно-стимулюючої.

Практична реалізація галузевих стратегій транснаціоналізації регіональної економіки потребує формулювання науково обґрунтованих напрямів регулювання діяльності ТНК у регіонах України. При цьому вибір типу галузевої стратегії залежить від особливостей діяльності ТНК у конкретних секторах економіки, що визначаються критеріями економічної, соціальної та екологічної безпеки.

Таким чином, основними засадами економічної політики України в контексті максимального узгодження економічних інтересів держави і ТНК з урахуванням економічної безпеки держави є такі Система загроз економічній безпеці держави в контексті діяльності ТНК на внутрішньому ринку товарів і послуг може бути представлена на основі трьох взаємопов'язаних категорій загроз. Застосування розробленої методологічної бази для оцінки загроз економічній безпеці держави дає змогу виявити різні негативні наслідки діяльності ТНК в економіці України.

3.2. Пріоритетні напрями активізації інвестицій ТНК в економіку України

Сьогодні одним з основних напрямів економічного розвитку України є залучення іноземних інвестицій, особливо з боку великих транснаціональних корпорацій. Водночас забезпечення балансу між іноземними та "українськими" транснаціональними корпораціями підвищить конкуренцію на ринку, сприятиме повнішому задоволенню потреб споживачів і зміцненню

конкурентоспроможності національної економіки. Альтернативою тому, щоб зробити український ринок винятковою територією для іноземних ТНК, має стати державна програма зі стимулювання створення українських ТНК. Перспективи їх створення цілком реальні, і їх створення може стати одним зі стратегічних пріоритетів державної політики. За наявності сприятливих зовнішніх умов (поєднання низьких податкових ставок і селективного стимулювання перспективних підприємств і галузей) конкурентоспроможність економіки може бути значно підвищена і, завдяки монопольним можливостям, сприяти підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

Поліпшення якісних і кількісних параметрів інвестування та комплексний розвиток інфраструктури є одними з пріоритетів Уряду у сфері залучення іноземних інвестицій та застосування додаткових макроекономічних, адміністративних і правових стимулів і механізмів, що відповідають довгостроковим економічним інтересам України і відповідають пріоритетам розвитку національного капіталу, – є активізація системи припливу іноземного капіталу [7, с. 54]. Таким чином, необхідність забезпечення випереджального розвитку України та наближення рівня нашої економіки до рівня країн ЄС, а також вирішальна позиція іноземних інвестицій провідних світових ТНК у цьому процесі визначають важливість цього напрямку досліджень. Для підвищення ефективності залучення інвестицій ТНК в економіку України пропонується використовувати стратегічний підхід. Згідно зі стратегічним підходом, заходи із залучення інвестицій мають реалізовуватися поетапно відповідно до стратегічних цілей. Стратегічною метою першого етапу залучення іноземних інвестицій на сучасному етапі є підвищення довіри інвесторів до партнерів та органів державної влади щодо умов інвестиційної діяльності в Україні, активна пропозиція інвестиційних проєктів у пріоритетних галузях на основному ринку капіталу та, відповідно, збільшення обсягів і темпів зростання

інвестицій. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити конкретні оперативні завдання:

1) розвиток системи пропозиції та просування інвестиційних проєктів на міжнародному ринку капіталу через підготовку великих інвестиційних проєктів і програм, проведення зустрічей на урядовому рівні із зацікавленими сторонами, інвестиційних виставок, ярмарків і форумів.

2) залучення Програми міжнародної технічної допомоги Європейського Союзу, іноземних фондів та спеціальних фінансових інституцій (таких як Група Світового банку) до підготовки пріоритетних інвестиційних програм і проєктів;

3) формування іміджу української економіки серед міжнародної бізнес-спільноти як економіки з дуже сприятливим інвестиційним кліматом, з особливим акцентом на цивілізований та фаховий характер відносин держави з іноземними компаніями, із залученням іноземних дипломатів, які просуватимуть Україну як надійного та стабільного партнера для іноземного капіталу;

4) вивчення ситуації, характерних процесів і тенденцій на міжнародному ринку капіталу, виявлення запитів і потреб інвесторів;

5) аналітичної оцінки інвестиційної привабливості галузей економіки України та обґрунтування заходів щодо її підвищення;

6) визначення пріоритетних інвестиційних програм і проєктів для українських та окремих транснаціональних компаній; виявлення та усунення перешкод і проблем, що заважають інвестиційній діяльності іноземних компаній на українському ринку.

Пропоновані стратегічні цілі містять такі оперативні заходи:

1) створення агентства із залучення інвестицій у ТНК, що функціонує паралельно і у взаємодії з національними агентствами з підтримки іноземних інвестицій, включно з формуванням фінансово-економічних і правових механізмів взаємодії з органами державної влади та учасниками

інвестиційного процесу;

2) розроблення графіка реалізації стратегічних заходів із залучення інвестицій з боку найбільших ТНК і організація контролю за їх виконанням

3) розроблення систем і механізмів координації діяльності адміністративних органів, ділових і підприємницьких об'єднань, фінансово-банківських установ, консалтингових фірм, державних органів і засобів масової інформації щодо усунення необґрунтованих і незаконних перешкод на шляху іноземних інвестицій з боку ТНК;

4) спростити механізми інвестиційної діяльності на національному та місцевому рівнях до розумно допустимих меж, зменшити перешкоди, що ускладнюють роботу ТНК в Україні, ініціювати внесення змін до відповідних законодавчих і нормативних актів на національному рівні;

5) реалізувати заходи щодо спрощення процедур участі великих іноземних інвесторів у приватизаційних конкурсах і програмах, а також активно пропонувати інвесторам інвестиційні об'єкти для приватизації.

Департаменти Міністерства економіки, Спілки промисловців і підприємців України, українські та зарубіжні торгово-промислові палати, ключові експерти окремих транснаціональних компаній, що беруть участь в інвестиційних програмах, з метою реалізації окремих напрямів програми або підтримки великих інвестиційних програм і проєктів, зокрема проєктів у рамках С(В)ЕЗ. Планується створення робочої групи у складі. Організаційну підтримку для досягнення поставлених цілей пропонується надати шляхом створення ініціативної групи з реалізації стратегії залучення іноземних інвестицій.

Другий етап спрямований на поліпшення інвестиційного клімату, основним параметром якого є забезпечення високої інвестиційної привабливості української економіки для ТНК тією самою мірою, що й аналогічні характеристики в країнах Східної та Центральної Європи. Відповідно до поставлених оперативних завдань, пріоритетними напрямками

залучення іноземних ТНК до інвестування в українську економіку є високотехнологічний та інноваційний сектори, що відповідає двостороннім інтересам обох країн. Для створення стратегічних альянсів з найбільшими іноземними ТНК, що займають лідируючі позиції на світовому технологічному ринку, необхідно інтегрувати учасників технологічного ринку України у відповідні міжнародні, насамперед європейські, структури. Це дасть змогу отримати доступ до баз даних, бірж, венчурних фондів та інших інформаційних і фінансових ресурсів, що буде дуже корисним під час укладання ліцензійних угод і міжнародних патентів. Водночас необхідно зосередити кошти на виробництві інноваційної продукції шостого технологічного укладу в Україні. Враховуючи міжнародний досвід, необхідно розширити національні інструменти стимулювання інновацій та механізми їх трансферу [68].

Реалізація всіх перелічених вище пропозицій дасть змогу Україні посісти гідне місце на міжнародному ринку виробництва, експорту та імпорту технологій. Для створення попиту на сучасні технології необхідно розробити національну програму, розробити концепцію розвитку венчурного сектору, забезпечити правове регулювання венчурного виробництва та підтримати пошук іноземних венчурних фондів і ТНК, що виробляють кінцеву продукцію з використанням розроблених технологій. Необхідна розробка сучасної національної венчурної індустрії в Україні шляхом забезпечення правового регулювання венчурного виробництва та підтримки пошуку іноземних венчурних фондів і ТНК, що виробляють кінцеву продукцію з використанням розроблених технологій. Це пов'язано із соціально-структурними дисбалансами, які в довгостроковій перспективі спричиняють значні структурні деформації, що призводять до нездатності модифікувати інституціональні засади економіки, включно з інноваційним сектором, відповідно до динамічних зовнішніх викликів глобального та мегарегіонального економічного середовища (рис. 3.2). Інституційна

недосконалість призводить до зниження обсягів і рівня фінансування інноваційного та науково-освітнього секторів іноземними транснаціональними корпораціями.

Рис. 3.2. Систем передум ефективності формування науково-технологічного потенціалу України

Складено за: [88]

Господарський комплекс країни характеризується повним домінуванням низько- і середньотехнологічних галузей. Навіть після зміни державного ладу та прискореного переходу до ринкової економіки стан і проблеми технологічної структури країни мало хвилювали вищі органи державної влади, що визначалися політичними інтересами та рамками своїх повноважень [68]. Таким чином, недосконалість інститутів, у тому числі інфраструктури, є основною передумовою низького рівня міжнародного трансферу технологій в Україну з боку ТНК. Україна залишається індустріальною країною і має невелику постіндустріальну економіку. Пріоритетними напрямками інноваційного співробітництва іноземних ТНК з вітчизняною промисловістю є енергетика та енергозбереження

дослідження, програмування та веб-дизайн, а оптимальна стратегія транснаціоналізації передбачає посилення їхньої підтримки після первинного експорту та ґрунтується на алгоритмічному та підході, з подальшою поступовою транснаціоналізацією.

Сьогодні найвпливовішими фінансово-промисловими групами (ФПГ) в Україні є: "Систем Кепітал Менеджмент" (СКМ), "Приват", "Індустріальний союз Донбасу" (ІСД). До середніх груп вітчизняних ТНК належать, "Інтерпайп", "Укрпромінвест"; менш впливові групи – "Славутич", "Укрсоцбанк", "Фінанси і кредит", "Енергетичний стандарт" [20] (табл. 3.4). Найвищими формами економічної активності, присутніми сьогодні в країні, є фінансово-промислові групи, які прагнуть подальшого розширення своєї діяльності та перетворення на транснаціональні корпорації. Найбільша залежність від іноземного капіталу спостерігається в "Енергетичного стандарту", найменша – у СКМ та ІСД. Водночас ці групи найактивніше набувають виробничі активи за межами країни.

Формування власних ТНК означає, що український бізнес формує стратегічний напрям свого розвитку як повноправного і рівноправного учасника світових економічних процесів. На думку аналітиків, українському бізнесу залишилося зробити лише кілька кроків, щоб конкурувати в глобальному економічному просторі.

Група "Приват" і УкрСиббанк найближчі до створення вітчизняної ТНК (інтегрованої нафтової компанії, що охоплює всі елементи ланцюжка створення вартості нафти: від видобутку до переробки та збуту). Організації групи "Приват" належать найбільші в Україні мережі АЗС "Укрнафта" і "Сентоза", контрольний пакет акцій НПЗ "Нафтохімік-Прикарпаття" і понад 30 % акцій НПЗ імені Харишиної [21]. Учасники вітчизняного бізнес-середовища в переважній більшості випадків поділяються на експортно-орієнтовані компанії та компанії, що працюють на внутрішньому ринку. Враховуючи, що всі компанії використовують у виробничому процесі дешеві

вітчизняні ресурси (людські, природні та виробничі), очевидно, що перші отримують високі дивіденди, продаючи свою продукцію за світовими цінами, а другі – низький прибуток, оскільки вимушені формувати цінову політику з огляду на низьку купівельну спроможність вітчизняних споживачів. Перші є найважливішим чинником розвитку ринку. Виходом із ситуації, що склалася, на наш погляд, є інтеграція українських виробників у процес глобалізації.

Таблиця 3.4

Рейтинг найбільших корпорацій України у 2022 р.

№ з/п	Назва корпорації	Дохід, млрд грн	Діяльність, галузь
1	АТ "НАК "Нафтогаз України"	169,9	Діяльність хед-офісів
2	ТОВ «АТБ-Маркет»	148,3	Роздрібна торгівля
3	ТОВ "Д.Трейдинг"	144,2	Електроенергетика
4	ДП "НАЕК "Енергоатом"	134,2	Виробництво електроенергії
5	ТОВ "Газопостачальна компанія "Нафтогаз трейдинг"	132	Торгівля газом
6	АТ "Укргазвидобування"	86,4	Добування газу
7	ПрАТ "НЕК "Укренерго"	82,3	Передача електроенергії
8	АТ "Українська залізниця"	74,6	Транспорт
9	ТОВ "Сільпо-фуд"	70	Роздрібна торгівля
10	ТОВ "Кернел-трейд"	68	Оптова торгівля агропродукцією
11	ТОВ "ОККО-бізнес партнер"	67,3	Оптова торгівля паливом
12	ТОВ "Тедіс Україна"	65	Оптова торгівля тютюном
13	ТОВ "Газопостачальна компанія "Нафтогаз України"	58,1	Торгівля газом
14	ДП "Гарантований покупець"	54,1	Торгівля електроенергією
15	ПАТ "Запоріжсталь"	47	Металургія
16	ПрАТ «МХП»	46,7	Оптова торгівля м'ясом
17	ТОВ "Оператор газотранспортної системи України"	46	Трубопровідний транспорт
18	ТОВ "БаДМ"	44,6	Оптова торгівля фармою
19	ТОВ "Оптіма-фарм"	44,3	Оптова торгівля фармою
20	ПрАТ "ДТЕК Павлоградвугілля"	44,2	Добування вугілля
21	ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг"	43,8	Металургія

За: [114]

Невелика кількість компаній входить до числа найбільших транснаціональних корпорацій України, що здійснюють прямі іноземні інвестиції, наприклад, "СКМ" і корпорація "ІСД". ІСД є однією з найбільших транснаціональних компаній у металургійному секторі в Центральній і

Східній Європі. ІСД входить до числа 30 найбільших сталеливарних компаній світу (з виробничою потужністю до 10 млн тонн на рік). Активи компанії розташовані в країнах СНД і ЄС, сталеливарні підприємства знаходяться в Угорщині та Польщі СКМ – одна з найбільших фінансово-промислових груп України, консолідований обіг якої в 2017 р. склав понад 8 млрд дол. США і яка працює в гірничо-металургійному секторі, енергетиці, сфері фінансових послуг, телекомунікацій, медіа та нерухомості. Активи групи розташовані в Україні, а також у США, Італії, Великобританії та Швейцарії. До складу групи входить понад 100 компаній, у яких працює близько 150 тис. осіб, що робить її однією з провідних компаній не лише в Україні, а й у Європі [114].

На наш погляд, при переході до відкритої економіки Україні слід використовувати досвід, який демонструє Азіатсько-Тихоокеанський регіон, зокрема Японія, Південна Корея, Сінгапур і Китай. Інтеграція цих країн у систему глобальних економічних відносин відбувалася поетапно, за умов, що забезпечували ефективну взаємодію держави та вітчизняного монополістичного капіталу. Держава створювала необхідні умови для прискореного розвитку експортно-орієнтованих галузей національної економіки через концентрацію в перспективних галузях необхідних фінансових і технічних ресурсів, формування системи підготовки кваліфікованих кадрів, встановлення світових стандартів якості та забезпечення державних підприємств необхідною науково-технічною та іншою інформацією.

Таким чином, найперспективнішими галузями для формування ТНК в Україні є військово-промисловий комплекс, машинобудування, авіаційна, ракетно-космічна, металургійна та хімічна промисловість, електроніка, транспорт, легка промисловість, харчова промисловість, наукові дослідження, програмування та веб-дизайн. За наявності сприятливих зовнішніх умов (податкові стимули, зокрема вибіркові для перспективних

підприємств і регіонів) формування ТНК в Україні може стати одним зі стратегічних пріоритетів державної політики ТНК, що може підвищити конкурентоспроможність економіки та, за рахунок виключних можливостей ТНК, допомогти забезпечити виживання державних підприємств у сучасних умовах. Поміч. Чисті державні підприємства неминуче програють у конкурентній боротьбі. Водночас забезпечення балансу між іноземними та "українськими" ТНК підвищить конкуренцію на ринку, сприятиме повнішому задоволенню потреб споживачів і підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

Висновки до розділу

1. У післявоєнний період наша країна може стати своєрідним євразійським технопарком і швидко подолати шлях від реконструкції індустріальної економіки до перших елементів постіндустріальної економіки. Для цього необхідно забезпечити свободу не тільки фінансових потоків, а й внутрішнього переміщення інтелектуальної власності. Держави мають залучати ТНК на свою територію та забезпечувати свою присутність на світовому ринку товарів і послуг через ТНК. Надаючи такі можливості в Україні, необхідно скористатися тенденцією Західної Європи до постіндустріальної економічної моделі з природним перенесенням виробництва за межі рідної країни.

2. Підвищення ролі України в міжнародній науково-технічній інтеграції вимагає її рівноправного включення у світовий поділ праці з метою подолання технологічного відставання від розвинутих країн, одержання додаткових джерел необхідних інтелектуальних ресурсів і прискорення інтенсивного зростання національної економіки за рахунок науково-технічного співробітництва з провідними світовими транснаціональними компаніями. Необхідність активізації інвестиційного потенціалу провідних зарубіжних ТНК і підвищення ефективності його використання в результаті вибору Україною стратегії інноваційного та науково-технічного розвитку.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичні концепції ТНК (неокласична теорія втечі капіталу, теорія ринкового домінування, теорія монополістичного домінування, теорія життєвого циклу галузі, теорія олігополістичної реакції, теорія інтерналізації, теорія трансакційних витрат, еклектична парадигма, теорія конкурентних переваг) загалом відображають сучасні мотиви міжнародного розвитку ТНК; приймаюча економіка ТНК. Теоретичне розмаїття оцінок впливу зумовлене розмаїттям видів міжнародної діяльності ТНК, міждисциплінарним характером. Під впливом процесу транснаціоналізації відбувається якісний зсув у структурі світової економіки, зміщення в бік глобального перерозподілу нагромаджень і ресурсів.

2. В умовах транснаціоналізації якісно змінюються і стають дедалі глобальнішими умови та чинники розвитку ринкового середовища. У цих умовах підтримання ефективного конкурентного середовища стає важливою функцією держави. Це актуально для України, де внутрішній ринок практично в усіх сегментах перебуває під впливом експансіоністської стратегії іноземних ТНК, а розвиток структур за межами країни є недостатньо розвиненим і не врегульованим законодавчо. На формування внутрішнього ринку товарів і послуг впливають внутрішні та зовнішні політичні, правові, економічні, соціальні та культурні чинники. Він має певну об'єктивність і суб'єктивність, сферу і рівень прояву, характер і ступінь впливу та можливість регулювання.

3. Розширення зарубіжної діяльності ТНК часто призводить до захоплення іноземними компаніями найрозвиненіших і найперспективніших сегментів ринку. Існує низка чинників, що можуть призвести до транснаціоналізації: посилення нестабільності інвестиційного процесу за рахунок дезінвестування, нестабільність цін на ринках за рахунок використання механізмів трансфертного ціноутворення, монополізація ринку, посилення тиску на уряди країн, що їх приймають, з метою

лобіювання інтересів ТНК, міграція висококваліфікованих працівників і т. д. На макроекономічному рівні транснаціоналізація забезпечує приплив капіталу в національну економіку і сприяє її технологічному розвитку. На мікроекономічному рівні вона залучає ресурси для технологічної модернізації, розширює і диверсифікує міжнародні зв'язки в глобальній системі підприємництва, адаптує найкращі зарубіжні практики управління, підвищує кваліфікацію вітчизняного персоналу тощо.

4. Підвищуючи конкурентоспроможність внутрішнього ринку, великі іноземні компанії захоплюють найрозвиненіші та найперспективніші сегменти, посилюють цінову нестабільність і монополізують прибуткові ринкові ніші. Це підтверджує галузевий аналіз впливу конкурентоспроможності ТНК на український ринок товарів і послуг. Інвестиційна стратегія ТНК, спрямована на вихід на зовнішні ринки через інвестиції в нове виробництво, створення спільних підприємств і стратегічних альянсів, злиття та поглинання, чинить вирішальний вплив на формування та розвиток вітчизняного ринку товарів і послуг, змінюючи ринкову концентрацію, інтенсивність конкуренції та її форми. Конкурентні ринкові механізми модифікуються під впливом договірних форм транскордонної діяльності, забезпечуючи диверсифікацію переваг підприємств.

5. Удосконалення механізмів державного регулювання діяльності ТНК в Україні бажано в рамках формування та забезпечення реалізації єдиної національної та регіональної політики, що справляє законодавчий, економічний, організаційний і координуючий вплив, зокрема, щодо фінансових операцій ТНК. Це означає, з одного боку, активне сприяння залученню іноземного капіталу, особливо в найефективніші форми бізнесу, а з іншого - поступовий протекціонізм в окремих галузях і видах діяльності. Основні етапи експансіоністської політики глобальних ТНК відображають глобальну трансформацію ділового середовища та еволюцію режиму

іноземних інвестицій.

6. Сьогодні важливо створити макроекономічні умови для розвитку конкурентних ринків, особливо на ринку банківських послуг, і нейтралізувати зловживання економічною владою з боку іноземних транснаціональних корпорацій. Національні, преференційні або обмежувальні інститути для входу та функціонування українського ринку послуг формуються через моніторинг внутрішнього конкурентного середовища на ринку послуг, відкритість відповідних ринків, управління конкурентоспроможністю та прозорість поведінки ТНК. Стратегія розвитку внутрішнього ринку послуг в умовах транснаціоналізації має бути визначена та структурована в рамках національної економічної політики у сфері фінансів, інвестицій та інновацій усередині країни та за кордоном і має бути спрямована на досягнення основних цілей національного регулювання. Щодо транснаціональних корпорацій має бути розроблена правова база, що відповідає стратегічним національним інтересам і міжнародним нормам ведення бізнесу.

7. У кваліфікаційній роботі обгрунтовано систему інструментів, що регулюють процес транснаціоналізації регіональних економік. До них належать: система стимулів та обмежувальних заходів щодо регулювання діяльності компаній з іноземним капіталом; надання регіональній владі права впливати на процес приватизації; стимулювання системоутворюючих компаній і регіональних фінансових інститутів до формування центру стабільних акціонерів через взаємну участь у капіталі; формування ТНК; формування щільного регіонального бізнес-середовища, здатного протистояти небажаній діяльності тощо. Автором розроблено механізм формування та реалізації політики транснаціоналізації регіональної економіки. Під цим механізмом розуміють узгоджену і взаємодоповнювальну систему організаційних і правових процесів, способів і засобів впливу на транснаціоналізацію економіки з метою її підпорядкування стратегічним

цілям регіонального розвитку та завданням інтеграції України у світову економіку.

8. У роботі обґрунтовано доцільність збереження державного контролю над стратегічно важливими для регіональної економіки об'єктами, що передаються іноземним компаніям з передачею повноважень на регіональний рівень, як перевірений у світовій практиці інструмент регулювання приватизаційного процесу. Автор зазначає, що доцільно організувати нагляд за стратегією підприємств з іноземними інвестиціями на національному та регіональному рівнях і надати регіональній владі право впливати на діяльність таких підприємств, якщо вони чинять негативний вплив на регіон. Забезпечення балансу між підприємствами з іноземними та українськими інвестиціями підвищить конкуренцію на ринку і сприятиме як повнішому задоволенню потреб споживачів, так і інтеграції внутрішнього ринку у світовий. Важливим елементом ефективної конкурентної політики є транснаціоналізація українського капіталу як альтернатива приходу іноземних транснаціональних корпорацій. Створенню вітчизняних бізнес-організацій мають передувати державні програми з їх стимулювання. Системний підхід здатен значно підвищити конкурентоспроможність економіки в гірничо-металургійному, аерокосмічному, сільськогосподарському та інфраструктурному секторах ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аvasова О. В. Транснаціональні корпорації [Текст] : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів, які навчаються за освітньо-професійною програмою підгот. бакалаврів з напрямку підгот. "Міжнародна економіка" / О. В. Аvasова, В. Є. Сахаров ; Національна академія управління. – К. : [б.в.], 2021. – 240 с.
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2022 році». – К. : НISД, 2017. – 928 с.
3. Анопенко Г. П. Глобальний світ: еволюція теорій глобалізації / Г. П. Анопенко, Н. А. Зотова. – К.: Основи, 2019. – 676 с.
4. Басс Л. Перехід на нові умови торгово-економічних відносин у Східній Європі / Л. Басс, В. Виноградова // Бізнес інформ. – 2022. – № 4-5. – С. 8-10.
5. Білоус А. С. Інтернаціоналізація виробництва і конкурентоспроможність американських ТНК / А. С. Білоус // Наукові візії. – 2023. – № 8. – С. 104-109.
6. Білошاپка В. П. Транснаціональні корпорації. Навчальний посібник / В. П. Білошاپка, Д. Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2021. – 205 с.
7. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України / О. Г. Білорус. – К.: ВО "Батьківщина", 2017. – 301 с.
8. Білорус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2016. – 733 с.
9. Биков А. Європа: геополітичні аспекти зовнішньоекономічних зв'язків / А. Биков // Зовнішня торгівля. – 2019. – № 11. – С. 2-6.
10. Боднар І. Р. Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах. Навчальний посібник до самостійного вивчення курсу / І. Р. Боднар. – Львів: Видавництво ЛКА, 2007. – 280 с.
11. Боднар І.Р. Сучасні реалії інформаційного суспільства: проблеми

становлення та перспективи розвитку : Монографія / І. Р. Боднар. – Львів: Видавництво ЛТЕУ. – 2021. – 310 с.

12. Болгар Н.К. Транснаціональні корпорації в аспекті розвитку глобалізаційних процесів / Н.К. Болгар, Т. М. Паневник // Ефективна економіка. – 2022. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

13. Румянцев А. П. Економічна інтеграція у сучасному світі / О. В. Гаврилко, А. П. Румянцев. – К.: Наукова думка, 2017. – 452 с.

14. Гельнер І. Б. Модифікація системи державного регулювання діяльності ТНК в Україні / І. Б. Гельнер // Підприємництво, господарство і право. – 2020. – № 4. – С. 163 –167.

15. Гельнер І. Б. Особливості мотивів транснаціоналізації шляхом транскордонного злиття та поглинання / І. Б. Гельнер // Підприємництво, господарство і право. – 2021. – № 12. – С.183-186.

16. Гельнер І. Б. Транснаціоналізація як чинник нерівності вихідних умов конкуренції на ринку / І. Б. Гельнер // Вісник КНТЕУ. – 2022. – № 6. – С. 23-28.

17. Герст П. Сумніви в глобалізації : Пер. з англ. / П. Герст, Г. Томпсон. – К.: К.І.С., 2019. – 306 с.

18. Геєць В. М. Капіталізація економіки України: наукова доповідь / Інститут економіки та прогнозування НАН України / В. М. Геєць (ред.), А. А. Гриценко (ред.). – К., 2018. – 220 с.

19. Гонта О.І. Політика транснаціоналізації економіки регіонів: теорія методологія, практика: Монографія / О. І. Гонта. – Чернігів: Видавництво Чернігівського ЦНТЕІ, 2019. – 496 с.

20. Гонта О.І. Пріоритети політики транснаціоналізації економіки регіонів і інституційна структура її формування / О.І. Гонта // Економічні науки: зб. наук. праць. – Луцьк: Луцький національний технічний університет, 2020. – Вип. 5 (17). – С. 89-102. – (Серія "Регіональна

економіка").

21. Гонта О. І. Вплив глобалізації на соціальний розвиток регіонів та напрями підвищення його ефективності / О. І. Гонта // Зб. наук. праць Черкаського держ. технолог. ун-ту. – Черкаси: ЧДТУ, 2020. – Вип. 3, ч. 2. – С. 147–153. – (Серія "Економічні науки").

22. Гонта О.І. Інституціональний підхід до функціонально-цільового узгодження інтересів суб'єктів транснаціоналізації економіки регіонів / О. І. Гонта // Вісник Чернігівського держ. технолог. ун-ту. – Чернігів: ЧДТУ, 2019. – № 38. – С. 76–90.

23. Гороховська О.А. Сучасні тенденції розвитку ТНК у світовій економіці. – К.: Діалог, 2018. – 29 с.

24. Грищенко О.К. Складові державної політики просування ТНК на міжнародні ринки / О.К. Грищенко // Зб. наук. праць. Вип. 54 / Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України; відп. ред. В. Є. Новицький. – К. : ІСЕМВ НАНУ, 2019. – С. 174-187.

25. Грищенко О.К. «Точки зростання» і проблеми використання потенціалу ТНК в Україні (на прикладі машинобудівного комплексу) / О.К. Грищенко // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць. Вип. 20 / Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К. : КНЕУ, 2019. – С. 56-78.

26. Грищенко О.К. Досвід китайського економічного «прориву» для України / О.К. Грищенко // Збірник наук. праць. Спецвипуск / Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України; відп. редактор В. Є. Новицький. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2021. – С. 78–85.

27. Гурильова К.С. Нові організаційні форми транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації / К.С. Гурильова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. Вип. 70. Ч. II. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2022. – С. 286-291.

28. Гурильова К.С. Проблеми і перспективи взаємодії ТНК із національними економіками на прикладі Китаю / К.С. Гурильова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наук. праць. Вип. 76. Ч. II. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2021. – С. 249-251

29. Державна програма прогнозування науково-технічного та інноваційного розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>.

30. Даніель Джон Д. Міжнародний бізнес: зовнішнє середовище і ділові операції / Джон Д. Даніель, Лі Х. Радеба / Пер. з англ. – К.: Діло, 2014. – 486 с.

31. Дугін А. Основи геополітики / А. Дугін. – К.: Вид-во Наука-центр, 2018. – 216 с.

32. Закон України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

33. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

34. Зіменковський Р. Зарубіжна діяльність американських ТНК / Р. Зіменковський // Креативний простір. – 2022. – №11-12. – С. 45.

35. Зубенко І. В. Механізми економічного зростання транснаціональних корпорацій / І. В. Зубенко. – К.: Вища школа, 2016. – 340 с.

36. Імперії інансових магнатів (ТНК в економіці та політиці) / А.З. Остапович, А.В. Березний. – Київ: Наукова думка, 2017. – 438 с.

37. Куцик П. О. Глобальна економіка [Текст] : підручник / Ковтун О. І., Куцик П. О., Башнянин Г. І. ; [за заг ред. Ковтуна О. І.] ; Львів. комерц. акад. - Львів : Вид-во ЛТЕУ, 2020. - 703 с.

38. Куцик П. О. Державне регулювання інвестиційного процесу в умовах функціонування ринку цінних паперів [Текст] : монографія / П. О.

Куцик [та ін.] ; [за заг. ред. П. О. Куцика] ; ЛТЕУ. – Львів : Растр-7, 2019. – 295 с.

39. Кметик Х. В. Функціонування ТНК в країнах СНД : міжнародно-правовий аспект / Х. В. Кметик // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України» (м. Черкаси, 28 квіт. 2021 р.). – Черкаси : АПБ ім. Героїв Чорнобиля МНС України, 2021. – С. 179-181.

40. Колонтай В. Еволюція західних концепцій глобалізації / В. Колонтай // Сталий розвиток економіки. – 2020. – № 1. - С. 25-29.

41. Кондратчук К.С. Сутність і причини кризових проявів у світовій економічній системі / К. С. Кондратчук // Актуальні проблеми економіки: Наук. екон. журнал. Вип. 1(103). – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2022. – С. 57-64.

42. Коніна Н.Ю. Злиття та поглинання у конкурентній боротьбі міжнародних корпорацій : монографія / Н.Ю. Коніна. – К.: Наука-Центр, 2019. – 152 с.

43. Контурова С. М. ТНК – шлях подальшого розвитку національної економіки / С.М. Контурова // Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми : зб. тез за матеріалами III міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 15 жовт. – Тернопіль, 2021. – С. 138-141.

44. Контурова С.М. Головні фактори і наслідки розвитку економіки України в умовах глобалізації / С. М. Контурова // Актуальні проблеми економіки. – 2021. – № 12(66). – С. 91-98.

45. Контурова С.М. Глобалізація та транснаціональні корпорації : взаємозв'язок і взаємовплив / С.М. Контурова // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. – 2021. – № 2(37). – С. 12–17.

46. Контурова С. М. Формування транснаціональних корпорацій українського походження як результат процесу інтернаціоналізації / С.М. Контурова // Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки. – 2022. – № 6. – С. 227-231.

47. Контурова С. М. Концептуальна модель динамічного розвитку транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації / С.М. Контурова // Інвестиції : практика та досвід. – 2022. – №19. – С. 38-41.

48. Контурова С.М. Роль транснаціональних корпорацій у стабілізації та забезпеченні економічного зростання країн / С.М. Контурова // Економіка України : стратегічне планування : колективна монографія / відп. ред. В.Ф. Беседін, А.С. Музиченко. – К. : НДЕІ. – 2022. – С. 321-329.

49. Котов Є. В. Механізм формування та реалізації державного регулювання процесів транснаціоналізації національної економіки: дис. ... канд. екон. наук / Є.В. Котов. – Київ, 2019. – 218 с.

50. Кранцевич А. В. Механізм узгодження інтересів ТНК зі стратегічними пріоритетами національної економіки [Текст] : дис... канд. екон. наук / А. В. Кранцевич ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2017. – 243 с.

51. Кузнець С.А. Транскордонні стратегічні альянси ТНК у високотехнологічних галузях [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук / С.А. Кузнець ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2021. – 19 с.

52. Кундієв Ю.І. Геоекономічні стратегії ТНК як фактор міжнародної конкурентоспроможності країн базування [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук / Ю.І. Кундієв ; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2021. – 19 с.

53. Ленський М.В. Транснаціональні фінансово-промислові групи і міждержавна економічна інтеграція / М. В. Ленський, В. А. Світленко. – Х.: ХАФТ, 2020. – 297 с.

54. Ляхта О. Життєвий цикл товару / О.Ляхта // Галицький економічний вісник. – 2021. – № 1(26). – С. 79-84. – (проблеми мікро- та макроекономіки України).

55. Макконнелл К. Р. Економіка: принципи, проблеми і політика: в 2 т. / [пер. з англ.] / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – К., 2007. – Т. 2. – 890 с.

56. Макогін З. Я. Международний менеджмент у китайських ТНК / З. Я. Макогін // Економічні візії. – 2021. – № 8. – 277 с.

57. Макогон Ю. В. Трансформація світового ринку капіталу в умовах транснаціоналізації: Монографія / під ред. Ю.В. Макогона. – Донецьк: ДонНУ, 2013. – 248 с.

58. Мединський А.Р. Україна в геоекономічній парадигмі світу ТНК [Текст] / А.Р. Мединський, Г.І. Мерніков ; Національний ін-т стратегічних досліджень. Дніпропетровський філіал. – Д. : НІСД, 2016. – 122 с. .

59. Мельник Ю. Особливості корпоративного управління у транснаціональних корпораціях // Корпоративне управління в Україні : теоретико-методологічні аспекти : монографія / Ю. Мельник, О.М. Сохацька, Н.П. Тарнавська, А.М. Тибінь та ін. – Тернопіль : Економічна думка, 2019. – 320 с.

60. Мельник Ю. ТНК на міжнародному ринку послуг в умовах циклічного розвитку світової економіки / Ю. Мельник // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль, 2022. – Вип. 5. – С. 307–310.

61. Мельник Ю. Формування стратегічних пріоритетів України на міжнародному ринку послуг / Ю. Мельник // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль, 2021. – Вип. 4. – С. 72-84.

62. Мельник Ю. Вихід українських компаній на міжнародний ринок послуг: можливості та перспективи / Ю. Мельник // Журнал європейської економіки / Тернопільський національний економічний університет. – 2019. –

Т. 6 (№4). – С. 455–475.

63. Михайлишин А. І. Сутність та основні концепції діяльності ТНК в умовах глобалізації [Текст] : монографія / А. І. Михайлишин, І. Л. Сазонець, Ю. М. Варич ; Дніпропетровський національний ун-т ім. Олеся Гончара. – Дніпропетровськ : Схід, 2021. – 274 с.

64. Мовсесян А.Г. Транснаціоналізація у світовій економіці / А.Г. Мовсесян. – Київ: НАНБ, 2022. – 316 с.

65. Мокій А. І. Регіонально- секторна модель зовнішньоекономічної інтеграції: передумови і стратегія реалізації / А. І. Мокій. – Л. : Коопосвіта, 1999. – 346 с.

66. Мокій О. А. Інноваційно-екологічні чинники економічного зростання в Україні / О. А. Мокій // Проблеми і перспективи розвитку співробітництва між країнами Південно-Східної Європи. – Лівадія: НУ-СА. – 2013. – С. 676–680.

67. Мусіна Л. О. Системи управління науково-технічною сферою у зарубіжних країнах / Л. О. Мусіна, Т. К. Кваша, В. М. Євтушенко // Науково-технічна інформація. – 2019. – №2. – С. 25-31.

68. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

69. Новицький В.Є. Комерційні структури в процесах транснаціоналізації: методологічні аспекти / В.Є. Новицький // Стратегія економічного розвитку України. – К.: КНЕУ, 2012. – Вип. 2 (9). - С. 198-201.

70. Опришко В.І. Механізм злиття і поглинання ТНК в умовах світових фінансових криз [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук / В.І. Опришко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2019. – 19 с.

71. Орехова Т. В. Перспективи транснаціоналізації економіки України / Т. В. Орехова // Збірник наукових праць ДонНУ. – Донецьк: ДонНУ, 2013. – С. 233-236.

72. Офіційна веб-сторінка Асоціації українських банків [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : www.aub.com.ua.

73. Офіційна веб-сторінка Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (Держгірпромнагляду) виробництві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnopr.kiev.ua/index.Php>

74. Пахомов Ю.М. Національна геополітика України у просторі та часі: глобалізаційний та постіндустріальний контекст / Ю.М. Пахомов // 36. наук. Праць: міжнародна економіка. К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2015. – Вип.. 29. – С. 3-9.

75. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю. М. Пахомов, Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський. – К.: Україна, 2013. – 354 с.

76. Пашин С.Т. Транснаціональні компанії в Європі / С.Т. Пашин. – Дніпр: ФСРНД, 2020. – 220 с.

77. Плотников О. В. Макроекономічний розвиток України в контексті фінансової глобалізації / О. В. Плотников // Стратегія економічного розвитку України: Наук. 36. №7. – К.: КНЕУ, 2022. – Вип. 7. – С. 233-239.

78. Полякова Ю. В. Комерціалізація технологій та об'єктів патентного права : навчальний посібник / Ю. В. Полякова. – Львів : Растр-7, 2023. – 416 с.

79. Портер М. Глобальна стратегія як спосіб способ забезпечення конкурентної переваги / М. Портер // Економіка ХХІ століття. – 201. – № 7. – С. 61-78.

80. Портер М. Конкуренція.: Пер. з англ. / М. Портер. – К.: Основи, 2005. – 608 с.

81. Полякова Ю.В. Інноваційна активність промислових підприємств України / Ю.В. Полякова // Вісник Дніпропетровського університету. – 2015. - №10/3. – Т.20. – С. 74-82.

82. Польова І.М. Методологічні засади оцінки потреби та потенціалу

адаптивності сфери послуг України в інвестиційних ресурсах / І. М. Польова // Наукові візії. – 2021. – № 6. – С. 775-783.

83. Поручник А. М. Інтеграція України у світове господарство / А. М. Поручник. – К.: КНЕУ, 2016. – 232 с.

84. Постанова Про внесення змін до типових положень про громадського інспектора з охорони праці, про комісію з охорони праці профкому та про представників профспілок з питань охорони праці від 5 листопада 2004 р. // Охорона праці. – 2006. – №4. – С. 67-68.

85. Правове забезпечення діяльності ТНК в ЄС: монографія / І. П. Хоменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.il4u.org.ua>.

86. Прокопчук І. Л. Економічна політика ТНК [Текст] : навчальний посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І.Л. Прокопчук, І.Л. Сазонець, Ю.М. Варич ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпро : Південний Схід, 2016. – 318 с.

87. Прохорова М. Е. Вплив передачі технологій ТНК на навколишнє середовище / М. Е. Прохорова // Актуальні проблеми міжнародних економічних відносин. Зб. наук. праць. Вип.13. – ч. II.– К.: Київський національний університет, 2022. – С.162–170.

88. Рогач О. І. Міжнародні інвестиції: теорія і практика бізнесу транснаціональних корпорацій / О. І. Рогач. – К.: Либідь, 2013. – 720 с.

89. Рогач О. І. Транснаціоналізація світового господарства та перехідні економіки / О. І. Рогач, О. І. Шнирков – К.: ВЦ "Київ, ун-т", 2014. – 224 с.

90. Рокоча В. В. Транснаціональні корпорації / В. В. Рокоча, О. В. Плотніков, В. Є. Новицький. – К.: Таксон, 2017. – 304 с.

91. Русович В. П. Транскордонні стратегічні альянси ТНК [Текст] : монографія / В. П. Русович, Т. В. Каленська ; Держ. податк. адмін. України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь : [Національний ун-т ДПС України], 2023. – 150 с.

92. Самойлов С. Р. Transformations in Contemporary Society: Economic

Aspects. Monograph / С. Р. Самойлов та ін. – Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2022. – 348 p.

93. Сенишин С. Т. Інтеграційні стратегії ТНК на основі розвитку холдингових структур [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук / С. Т. Сенишин ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2019. – 20 с.

94. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму. Відкрите суспільство підзагрозою / Пер. з англ. Р. Ткачук, А. Фролкін. – К.: Основи, 1999. – 259 с.

95. Статистична інформація Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.

96. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

97. Стрельбіцька Н. Є. Екологічні ризики нафтогазових ТНК: теоретичні аспекти ідентифікації та оцінки / Н. Є. Стрельбіцька // Галицький економічний вісник, Тернопіль. – 2022. – № 4. – С. 26–34.

98. Стрельбіцька Н. Є. Становлення та розвиток міжнародних стандартів управління ризиками / Н. Є. Стрельбіцька // Вісник КНТЕУ, Київ. – 2023. – № 6. – С. 84–93.

99. Стрельбіцька Н. Є. Ризики транснаціональних нафтогазових компаній: політико-економічний аспект / О. М. Сохацька, Н. Є. Стрельбіцька // Перспективи стабілізації економіки України (Збірник наукових праць), Дніпро. – 2018. – С. 266–283.

100. Стрижевська Ю. В. ТНК і промислова політика / Ю. В. Стрижевская // Інноваційна економіка. – 2023. – № 6. – С. 61-67.

101. Твісс Б. Управління науково-технічними нововведеннями / Б. Твісс. – Київ: Наукова думка, 2017. – С. 119-129.

102. Тігіпко С. Л. Стратегічні напрямки інтеграційного розвитку банківської системи України / С. Л. Тігіпко // Вісник Української академії банківської справи. – 2019. – № 1. – С. 3-10.

103. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть /

А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, А. С. Гальчинський та ін. – К.: Либідь, 2008. – 470 с.

104. Хуснутдінов М. Конвенція про транснаціональні корпорації: проблеми реалізації / М. Хуснутдінов, Ю. Винслав // Креативна економіка. – 2022. – № 4. – С. 100-103.

105. Федоришин Н. Ю. Стратегічні пріоритети формування регіональної інфраструктури інноваційного розвитку / І. Бабець, О. Мокій, Н. Федоришин // Україна в 2021 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІСД, 2021. – С. 360-367.

106. Федулова Л.І. Технологічний розвиток світової економіки / Л. І. Федулова. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2020. – 627с.

107. Федулова Л.І. Стан та проблеми України в контексті розвитку ринків високотехнологічних товарів та послуг / Л. І. Федулова // Наука та інновації. – 2019. – Т.5. – №3. – С.40-48.

108. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С. Філіпенко. – К.: Знання, 2019.– 670 с.

109. Флейчук М.І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації: Монографія / М.І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2018. – 660 с.

110. Флейчук М.І. Врахування несприятливих внутрішніх і зовнішніх чинників соціально-економічного розвитку України / А.І. Мокій, М.І. Флейчук, І.Г. Бабець// Україна в 2016 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціального-економічного розвитку: Монографія [За заг. ред. Ю. Г. Рубана]. – К.: НІСД, 2016. – 744 с.– С. 424-432.

111. Флейчук М.І. Проблеми структурних та інституціональних змін на регіональному рівні / А.І. Мокій, М.І. Флейчук, О.-Г. О. Дідич // Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія [За ред. З. С. Варналія]. – К.: НІСД, 2015. – 768 с.

112. Флейчук М.І. Місце та роль торгівлі в економічному зростанні регіонів / Я.А. Гончарук, М.І. Флейчук // Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку: Монографія [За ред. О. О. Шубіна, Я. А. Гончарука]. – Львів: УВС, 2019. – 404 с. – С. 37-57.

113. Флейчук М.І. Макроекономічні чинники припливу портфельних інвестицій в Україну : монографія / А.І. Мокій, М.І. Флейчук, З.З. Гудзій. – К.: НІСД, 2015. – 538 с. – С. 271-278.

114. Форбс-Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.forbes.net.ua.

115. Черноусова М. О. Теорії та моделі міжнародного руху капіталу та ТНК / М. О. Черноусова // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журнал / Гол. ред. О. П. Степанов. – К., 2019. – № 7. – С. 150-158.

116. Черноусова М. О. Перспективи прикордонного співробітництва між Україною та росією на основі корпоративної моделі інтеграції / Т. В. Орехова, М. О. Черноусова // Наук. вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці: Книги-XXI, 2020. – Вип. IV. Економічні науки. – С. 100-104.

117. Чиж Н. Й. Моделі перетворень в ТНК в умовах глобалізації / Н. Й. Чиж. – Тернопіль: МАКС Пресс, 2019. – 14 с.

118. Черкас Н. І. Empirical analysis of structural developments in Ukraine's exports / N. Cherkas // Methods and Models for Analysing and Forecasting Economic Processes. Theory and Practice / J. Pocięcha (ed.). – Cracow: Cracow University of Economics, 2023. – P. 28–44.

119. Чех М. М. Роль внутрішнього ринку та експорторозширювального розвитку в економічному зростанні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>.

120. Шевчук В.О. Міжнародна економіка: теорія і практика: підручник / В. О. Шевчук. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 663с.

121. Шнипко О. С. Інноваційний дефолт України: економіко-технологічний контекст: Монографія / О. С. Шнипко. – К.: Генеза, 2022. – 248 с.
122. Щодо досвіду наглядових органів США в питанні здійснення державної політики у сфері діяльності ТНК [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dnopr.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=5881&Itemid=170.
123. Якубовський С. О. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності: Навч. посібник / за ред. С. О. Якубовського, Ю. Г. Козака, О. В. Савчука). – К.: ЦНЛ, 2019. – 488 с.
124. Яремко Л. А. Глобалізований регіон та зовнішньоекономічна безпека України: теоретико-методологічний аспект: монографія / Л. А. Яремко / Національний ін-т стратегічних досліджень; Львівська комерційна академія. – Л. : Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. — 524 с.
125. Allan P., Luterbacher U. International politics in global modeling: Prep, for delivery at the XII th world congr. of the Intern, polit. Science assoc. / P. Allan, U. Luterbacher. - Rio de Janeiro, Aug. 9-14, 2022. – Geneva, 2022. – 24 p.
126. Aron R. Sociologie des relations internationales / R. Aron // Revue française de sociologie. – 2023. – Vol. IV. – N3. – P. 312-321.
127. Barro R. Technological Diffusion, Convergence and Growth / R. Barro, X. Sala-i-Martin // NBER Working Paper. – 2015. – № 5151. – P. 37-38.
128. Bergesen A. The emerging science of the world-system / A. Bergesen // International Social Science Journal. – 2022. – № 1. – P. 25-32.
129. Bloomberg Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bloomberg.com.
130. Brewer T. The New Economic Analysis of Multinationals / T. Brewer, S. Young, St.E. Guisinger. – Edward Elgar Publishing, UK, 2021. – 177 p.
131. Buckley P. The Economic Theory of the Multinational Enterprise / P. Buckley, M. Casson. – New York: St. Martin's Press. – 2017. – 235 p.

132. Buckley P. Models of the Multinational Enterprise / P. Buckley, M. Casson // Journal of International Business Studies. – 2021. – № 2. – P. 9-18.
133. Caves R. Multinational Enterprise and Economic Analysis / R. Caves. – Cambridge University press, 2022. - 346 p.
134. Cherkas N. Welth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies / Н. І. Черкас // Багатство, бідність та добробут у транзитивних суспільствах: частина I. Одеський національний університет імені І.І. Мечнікова. – 2023. – С. 42-45.
135. Dunning J.H. Multinational Enterprises and the Global Economy / J. H. Dunning. – London, 2012. – 240 p.
136. Dunning J.H. Multinational Enterprises and World Competition / J. H. Dunning. – London, 2010. – 320 p.
137. Dunning J.H. Multinationals, Technology and Competitiveness / J. H. Dunning. – London, University Hyman, 2009. – P. 11-67.
138. Gleg J. Multinational Enterprises and World Competition / J. Gleg. – London, University Hyman, 2017. – 120 p.
139. Global R&D funding forecast 2022 // R&D Magazine. – 2023. – № 2. – P. 3-23.
140. Hymer S. The International Operations of National Firms: A Study of Direct Investment / S. Hymer. – MIT Press, 2020. – 300 p.
141. Kindleberger Ch. P. The Theory of Direct Investment / Ch. P. Kindleberger // International Trade and Finance. – London, 2017. – 256 p.
142. Mankiw N. Contribution to the Empirics of Economic Growth / N. Mankiw, D. Romer, D. A. Weil // Quarterly Journal of Economics. – 2017. – Vol. 107. – № 2. – P. 407-437.
143. Mensch G. Das Technologische Part: Innovationen iibervinden die Depression / G. Mensch. – Frankfurt am Main: Umschau. Varlag, 2022. – 115 p.
144. Merrit R. On the transformation of systems / R. Merrit. – Intern. Political science rev. – 2018. – Vol. L-.Nol. – P. 13-14.

145. Perlmutter H.V. The Torturous Evolution of the Multinational Corporation / H. V. Perlmutter // *Multinational Enterprise in Transition. Selected reading and essays.* Princeton, 2017. – P. 112-144.

146. Porter M. The Competitive Advantage of Nations / M. Porter. – New York, Free Press, 2005. – 456 p.

147. Rugman A. M. Multinational Enterprises and Public Policy / A. Rugman. – New York, Free Press, 2016. – 350 p.

148. Schumpeter J. The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle / J. Schumpeter. – Cambridge: Harvard Uni Press. – 1934. – 432 p.

149. Stonhouse G. Global and Transnational Business: Strategy and Management / G. Stonhouse, D. Campbell, J. Hamill, T. Purdie. – John Wiley and Sons, Ltd., 2022. – 720 p.

150. The Competitive Advantage of Countries and TNC activity: A Review Article John.H. Dunning // *University of Reading, UK, Series B, V.IV (2023 (92)).* - P. 1-46.

151. The Global – 2000. World's Biggest Public Companies 2023 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.forbes.com/global2000/list>.

152. Thompson Financial SDC Platinum Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.thomsonreuters.com/products_services/financial/sdc. - P.8-28.

153. United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unctad.org.

154. Vernon R. The Product Cycle Hypothesis in New International Environment / R. Vernon // *Oxford Bulletin of Economics and Statistics.* – 2019. – № 11. – P. 120-140.

155. World Investment Report 2002. Transnational Corporations, Market Structure and Competition Policy. – United Nations: New York and Geneva, 2003.

– Р. 1-31.

156. World Investment Report 2003-2023 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: www.unctad.org.

157. World Trade Report [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: www.wto.org.

Додаток А

Таблиця А.1

Головні теорії, концепції і моделі поширення діяльності ТНК

Теорії, які досліджують причини ПЗІ	
<i>Модель Ньюліна</i>	Визначено три ефекти прямих іноземних інвестицій: ефект доходу, фінансовий ефект і ефект платіжного балансу
<i>Теорія руху капіталу</i>	ПЗІ можуть бути пояснені з точки зору диференціації прибутку або процентних ставок у різних державах
Теорії, які досліджують чинники конкурентних переваг і мотиви діяльності ТНК	
<i>С. Хаймер й Ч. Киндлебергер. Теорія ринкових імперфекцій</i>	Рішення ТНК здійснювати ПЗІ диктуються бажанням використовувати переваги, недоступні національним фірмам
<i>П. Ашегьян, В. Ебрахімі</i>	Конкретизують "матеріальні переваги" ТНК, недоступні національним фірмам
<i>Т. Коно</i>	Виділяє три форми вертикальної інтеграції ТНК
<i>П. Баклі, М. Кессон, А. Ругман. Концепція інтерналізації</i>	Дає пояснення економічному механізму ТНК
<i>Р. Гросс, Д. Куджава</i>	Уводять ключове розходження між інтеграцією і інтерналізацією
<i>Дж. Даннінг. Еклектична теорія міжнародного виробництва</i>	ПЗІ повинні здійснюватись на основі трьох груп основних факторів переваг
<i>М. Портер. Конкурентні переваги країн</i>	Виявлення специфічних характеристик країн базування корпорацій, що впливають на їхню міжнародну результативність
Сучасні концепції мотивації міжнародної інвестиційної діяльності	
<i>М. Познер. Теорія технологічного розриву</i>	Зв'язує торгівлю між країнами існуванням відмінностей у рівнях технологічного розвитку
<i>Теорія портфельних інвестицій</i>	Динаміка портфельних інвестицій залежить від економічної і політичної кон'юнктури
<i>С. Хаймер. Теорія «захисного інвестування»</i>	Зарубіжне інвестування здійснюється з метою знищення конкуренції і забезпечення контролю над ринком.
<i>Киндлебергер. Теорія монополістичних переваг</i>	Пряме інвестування визначається недосконалою конкуренцією на товарних ринках, на ринках факторів виробництва, економією на масштабах, обмежувальною і дискримінаційною політикою урядів
<i>Модель ендогенного зростання Ромера</i>	Відповідно до моделі, чим вище рівень процентної ставки, тим нижче дійсна цінність потоку прибутків, що одержить монополіст
<i>Дж. Даннінг, Нарула. Теорія шляхів інвестиційного розвитку націй</i>	Теорія шляхів інвестиційного розвитку припускає, що розвиток країни проходить через п'ять етапів (фаз), класифікаційними ознаками яких є готовність приймати й експортувати ПІІ.
<i>О. Рогач, О. Шнирков. Теорія вибору конкурентної стратегії фірми</i>	Вибір конкурентної стратегії фірми в регіоні визначається конкурентним поведінням і інтернаціональною діяльністю фірми
<i>О. Рогач, О. Шнирков. Теорія переговорної сили</i>	Пояснює особливості поведіння ТНК і приймаючих держав на переговорах залежно від потенціалу ресурсів кожної зі сторін
<i>Д. Лук'яненко, В. Бєлошапка. Концепція інвестиційних полів</i>	Перетинання національних інтересів і національних потенціалів утворює поля інвестиційних можливостей, а застосування іноземних капіталів у межах цих полів забезпечує конкурентоспроможність національного виробництва

Додаток Б

Таблиця Б.1

Показники діяльності найбільших корпорацій світу у 2023 р.

(млрд. дол. США)

Місце в рейтингу	ТНК	Країна	Обсяг продажів	Прибуток	Активи	Обсяг ринку
1	2	3	4	5	6	7
1	JPMorgan Chase	США	179,930	41,800	3,744	399,59
2	Saudi Arabian Oil Company (Saudi Aramco)	Саудівська Аравія	589,470	156,3600	660,99	2.055,22
3	ICBC	Китай	216,770	52,470	6.116,82	203,01
4	China Construction Bank	Китай	203,080	48,250	4.977,48	172,99
5	Agricultural Bank of China	Китай	186,140	37,920	5.356,86	1429,82
6	Bank of America	США	133,840	28,620	3.194,66	220,82
7	Alphabet	США	282,850	58,590	369,49	2.340,53
8	ExxonMobil	США	393,160	61,690	369,37	439,39
9	Microsoft	США	207,590	69,020	380,09	2.309,84
10	Apple	США	385,10	94,320	332,16	2.746,21
11	Shell	Великобританія	365,890	43,510	429,15	205,45
12	Bank of China	Китай	158,230	33,230	4.421,76	122,67
13	Toyota Motor	Японія	270,490	18,50	542,5	188,2
14	Samsung Electronics	Південна Корея	220,070	34,490	348,81	334,31
15	UnitedHealth Group	США	335,940	20,70	283,68	460,19
16	Ping An Insurance Group	Китай	106,6	9,50	801	100,80
17	Wal-Mart Stores	США	485,3	13,60	198,80	221,10
18	Verizon Communications	США	126	13,10	244,20	198,40
19	Microsoft	США	85,3	16,80	224,60	507,50
20	Royal Dutch Shell	Нідерланди	234,8	4,70	411,30	228,80
20	Petrobras	Бразилія	144,1	11	331,60	120,70
23	Total	Франція	240,5	14,10	224,10	115,50
22	BNP Paribas	Франція	126,2	8,60	2.504,20	71,30

Продовження таблиці Б.1

Місце в рейтингу	ТНК	Країна	Обсяг продажів	Прибуток	Активи	Обсяг ринку
1	2	3	4	5	6	7
23	Total	Франція	240,50	14,10	224,1	115,5
24	AT&T	США	127,40	7,30	272,3	200,1
25	Allianz	Німеччина	140,30	6,80	915,8	66,4
26	Sinopec-China Petroleum	Китай	411,70	10,10	200	106,9
27	Mitsubishi UFJ Financial	Японія	59	11,90	2.653,1	85,7
28	Bank of America	США	100,10	4,20	2.210	135,5
29	China Mobile	Гонконг-Китай	88,80	20,50	168,70	213,8
30	ENI	Італія	163,70	10	185,20	86,3
31	Toyota Motor	Японія	224,50	3,40	371,30	167,2
32	Nestlé	Швейцарія	100,60	11,60	134,70	233,5
33	Vodafone	Великобританія	74,40	11,10	219,90	135,7
34	IBM	США	104,50	16,60	119,20	239,5
35	Procter & Gamble	США	83,30	12,90	139,90	208,5
36	Daimler	Німеччина	150,80	8	211,90	64,1
37	Pfizer	США	59	14,60	185,80	201,4
38	Statoil	Норвегія	126,80	12,40	140,20	78,1
39	AXA Group	Франція	147,50	5,30	1.005,4	45,3
40	Commonwealth Bank	Австралія	47,80	7,30	735,20	117,5
41	Microsoft	США	72,90	15,50	128,70	234,8
42	Itaú Unibanco Holding	Бразилія	70,50	6,20	453,60	82
43	Banco Santander	Іспанія	108,80	2,90	1.647,8	82,1
44	BHP Billiton	Австралія	72,20	15,40	129,30	184,7
45	Banco Bradesco	Бразилія	78,30	5,60	417,50	71,6
46	Johnson & Johnson	США	67,20	10,90	121,30	221,4
47	Nippon Telegraph & Tel	Японія	126,90	5,60	226	58,2
48	Westpac Banking Group	Австралія	43,90	6,20	699,60	98,9
49	Goldman Sachs Group	США	41,70	7,50	938,60	74,5
50	Royal Bank of Canada	Канада	38,30	7,70	838,50	87,2
51	Siemens	Німеччина	100,60	5,70	134,40	91,9
51	Sumitomo Mitsui Financial	Японія	47,30	6,30	1.733,2	57,6
53	Ford Motor	США	134,30	5,70	190,60	51,8
54	Bank of Communications	Китай	43,50	9,40	846,40	56,7
55	BMW Group	Німеччина	98,80	6,60	165,50	60
56	Comcast	США	62,60	6,20	165	106,3
57	Novartis	Швейцарія	56,70	9,50	124,20	169,3

Продовження таблиці Б.1

Місце в рейтингу	ТНК	Країна	Обсяг продажів	Прибуток	Активи	Обсяг ринку
1	2	3	4	5	6	7
58	National Australia Bank	Австралія	49,20	4,20	791,30	76,3
59	Rosneft	рф	68,80	11,20	126,30	73,2
60	ING Group	Нідерланди	130	5,10	1.533,7	31,9
61	Sberbank	рф	36,10	10,80	441,10	73,3
62	American International Group	США	65,70	3,40	548,60	57,5
62	Telefónica	Іспанія	82,30	5,20	161,50	67,1
64	Lukoil	рф	116,30	11	99	55,4
65	Prudential	Великобританія	90,20	3,60	489,40	44,7
66	ANZ	Австралія	37,50	5,90	666,90	81,2
67	Banco do Brasil	Бразилія	69	6	552,20	37,9
68	Google	США	50,20	10,70	93,80	268,4
69	BASF	Німеччина	103,90	6,40	83,50	90,1
70	General Motors	США	152,30	6,20	149,40	38,5
71	TD Bank Group	Канада	30,60	6,70	819,40	76,9
72	Sanofi	Франція	46,10	6,60	132,40	131,6
73	ConocoPhillips	США	58,40	8,40	117,10	72,1
74	EDF	Франція	95,90	4,40	325,20	35,3
75	Zurich Insurance Group	Швейцарія	70,40	3,90	409,30	41,8
76	Anheuser-Busch InBev	Бельгія	39,80	7,20	122,60	153,5
77	Intel	США	53,30	11	84,40	105,7
78	Mizuho Financial	Японія	32,80	5,90	2.005	53,7
79	Coca-Cola	США	48	9	86,20	173,1
80	Cisco Systems	США	47,30	9,30	96,40	116,9
81	Munich Re	Німеччина	88	4,20	340,60	34,9
82	Merck & Co	США	47,30	6,20	106,10	133,3
83	Ping An Insurance Group	Китай	51,10	3,20	456,20	57
84	Bank of Nova Scotia	Канада	27,60	6,40	737,20	70,6
85	Nissan Motor	Японія	113,70	4,10	133,40	43,4
86	Honda Motor	Японія	96	2,60	140,90	72,4
87	Vale	Бразилія	45,70	4,80	130,40	92,7
88	PepsiCo	США	65,50	6,20	74,60	118,9
89	Hyundai Motor	Південна Корея	75	7,60	114,30	41,5
90	UnitedHealth Group	США	110,60	5,50	80,90	56,1
91	BBVA-Banco Bilbao Vizcaya	Іспанія	52,10	2,20	840,80	54,7
92	United Technologies	США	57,70	5,10	89,40	85,5

Продовження таблиці Б.1

Місце в рейтингу	ТНК	Країна	Обсяг продажів	Прибуток	Активи	Обсяг ринку
1	2	3	4	5	6	7
93	Roche Holding	Швейцарія	49,700	10,400	65,50	198,90
94	Saudi Basic Industries	Саудівська Аравія	50,400	6,600	90,20	74,80
95	GDF Suez	Франція	128	2	268,90	45
96	Boeing	США	81,700	3,900	88,90	65,40
97	Caterpillar	США	65,900	5,700	89,40	58,20
98	Standard Chartered	Великобританія	26,900	4,900	636,50	64,40
99	E.ON	Німеччина	174,200	2,900	184,90	32,50
100	América Móvil	Мексика	60,200	7,100	74,60	70,70

За: [151]

Додаток В

Таблиця В.1

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) у регіонах України

1	Всього		у тому числі			
			акціонерний капітал		боргові інструменти	
	01.01.2021	31.12.2021	01.01.2021	31.12.2021	01.01.2021	31.12.2021
2	3	4	5	6	7	
Вінницька	242,20	232,90	187,80	179,80	54,40	53,10
Волинська	299,60	285,60	247,10	234,80	52,50	50,80
Дніпропетровська	4 605,30	4 042,80	4 009,90	3 481,30	595,40	561,50
Донецька	1 973,70	1 887,70	1 748,00	1 633,00	225,70	254,70
Житомирська	406,90	398,40	222,70	222,50	184,20	175,90
Закарпатська	418,60	434,30	311,80	317,70	106,80	116,60
Запорізька	1 060,00	999,40	682,70	650,00	377,30	349,40
Івано-Франківська	931,00	906,90	836,60	818,20	94,40	88,70
Київська	2 020,80	1 911,00	1 593,40	1 502,50	427,40	408,50
Кіровоградська	66,70	60,90	52,50	59,10	14,20	1,80
Луганська	486,70	420,70	443,90	379,10	42,80	41,60
Львівська	1 744,90	1 745,20	1 101,00	1 093,20	643,90	652,00
Миколаївська	319,00	302,50	212,80	227,80	106,20	74,70
Одеська	2 403,20	2 405,80	1 330,10	1 331,30	1 073,10	1 074,5
Полтавська	1 187,50	1 119,20	1 000,10	1 003,80	187,40	115,40
Рівненська	282,30	252,00	199,60	182,30	82,70	69,70
Сумська	225,90	215,30	199,10	190,10	26,80	25,20
Тернопільська	123,40	114,20	49,20	48,50	74,20	65,70
Харківська	1 843,40	1 990,30	1 554,60	1 632,90	288,80	357,40
Херсонська	376,90	374,50	211,00	202,60	165,90	171,90
Хмельницька	201,60	202,50	165,50	160,20	36,10	42,30
Черкаська	375,20	365,70	348,00	334,90	27,20	30,80
Чернівецька	60,60	59,80	59,10	57,50	1,50	2,30
Чернігівська	109,90	257,40	92,10	240,90	17,80	16,50
м. Київ	22 272,1	24 264,6	19 296,0	21 471,8	2 976,10	2 792,80

За: [96]